

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

SHAHNISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI



MAKTABGACHA TA’LIM KAFEDRASI

**BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH
FANIDAN**

O‘QUV-USLUBIIY MAJMUA

Bilim sohasi:	100000 – Ta’lim
Ta’lim sohasi:	110000 – Ta’lim
Fan kodi:	BNO‘18609
Bakalavr mutaxasisiligi:	60110200 – Maktabgacha ta’lim
Semestr:	9
Kreditlar soni:	4

Shahrisabz– 2025

Ushbu o'quv-uslubiy majmua "Bolalar nutqini o'stirish" fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unda mazkur fanning o'quv dasturi, ishchi dasturi, ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlarining ta'lim texnologiyalari jamlangan.

Mazkur o'quv-uslubiy majmua oliy o'quv yurtlarining bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi Shahrisabz davlat pedagogika instituti Kengashida 2025-yil "02"- sentabrdagi "1"- sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Bolalar nutqini o'stirish" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Tuzuvchi:

Z.K.Alimova Shahrisabz davlat pedagogika instituti,
"Maktabgacha ta'lim" kafedrası katta o'qituvchisi

Taqrizchilar:

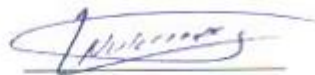
Sh.E.Hamroyev- Shahrisabz davlat pedagogika instituti,
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası mudiri, p.f.n.

S.F.Arzikulova - "Maktabgacha ta'lim" kafedrası katta
o'qituvchisi.

Kafedra yig'lish qarori №__

28 08 2025 yil

Kafedra mudiri:



Z.Sh.Nurmamatov

Fakultet kengash qarori №

29 08 2025 yil

Kengash raisi:



M.P.Imomov

MUNDARIJA

SO‘Z BOSHI	4
MA‘RUZA MATERIALLARI	6
AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI	51
SEMINAR MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	56
ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI.....	61
YAKUNIY NAZORAT SAVOLLARI	63
MUSTAQIL TA‘LIM MASHG‘ULOTLARI.....	65
GLOSSARIY.....	67
ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	76
<u>ILOVALAR.....</u>	78
- fan dasturi	79
- ishchi fan dasturi	86
- tarqatma materiallar.....	95
- testlar.....	107
-O‘UMning elektron varianti	

SO‘Z BOSHI

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori hamda, 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 929-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi to‘g‘risidagi nizomi maktabgacha ta’limga bolalarni sifatli tayyorlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida moddiy texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlarining davlat va nodavlat tarmog‘ini kengaytirish va shu orqali maktabgacha ta’limga bola qamrovini oshirish va sohaga ilg‘or xorij tajribalarini tadbiq qilish imkononi beradi. Bu albatta davlat rahbarining maktabgacha ta’lim sohasida chiqarayotgan qarorlari va e’tiborlari natijasidir. Shu o‘rinda haqli bir savol tug‘iladi. Qanday qilib ta’lim jarayonini mushkullikdan quvonchli jarayonga aylantirsa bo‘ladi? Shuni aytib o‘tish joizki, sifatli ta’lim birinchi navbatda ta’lim beruvchi tarbiyachi, pedagogning kasbiy mahoratiga bog‘liqdir.

Albatta mashg‘ulotlar tarkibiga yangiliklarni kiritish, ilg‘or ish uslublari va metodlarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirishga olib keladi. Bu esa o‘z o‘rnida pedagogdan kasbiy mahorat talab etadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayoni ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari va “Ilk qadam” davlat dasturi asosida rejalashtiriladi.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi tasarrufidagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni sifatli maktab ta’limiga tayyorlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, “Ilk qadam” dasturini ta’lim-tarbiya jarayonga tadbiq etish, dasturni to‘laqonli ishlab ketishida metodik ta’minot va metodik yordamning o‘rni belgilab olindi. “Ilk qadam” dasturi asosida barcha yosh guruhlari mavjud markazlar hamda umumiy guruhda ishlashni tashkil etishda tarbiyachining o‘rniga alohida e’tibor qaratildi.

Uzluksiz ta’lim tizimining boshlang‘ich va muhim bo‘g‘ini hisoblangan maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yangi bosqichga olib chiquvchi dasturning to‘liq hamda sifatli bajarilishida parlament nazoratining ta’sirchan mexanizmlarini amalga oshirish Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari oldida turgan asosiy vazifalardan biriga aylandi. Umuman, bu yo‘nalishdagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, davlat va hududiy dasturlar ijrosini nazorat-tahlil tartibida o‘rganib, mavjud kamchiliklarni bartaraf etishda mahalliy hokimiyat organlari, fuqarolik institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish, yosh avlod manfaatlarini har taraflama kafolatlashga qaratilgan sa’y-harakatlar qamrovini va sur‘atini yanada jadallashtirish zarur.

Unutmaylikki, bugun kamolga yetayotgan farzandlarimiz ertamiz egalari davlat va jamiyat salohiyatini, taraqqiyotini belgilab beruvchi kuchdir.

MA'RUZA MASHG'ULOT MATERIALLARI

1-Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug'at ishini olib borish mazmuni.

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug'at ishini olib borish vazifasi.
2. Lug'atni boyitish va faollashtirish.

Tayanch tushunchalar: *lug'at ishi, lug'at zahirasi, nutq madaniyati, umumlashtirish, assotsiativ metod, she'va leksikasi, Lug'atni egallash, antonimiya, sinonimiya, tashbeh (epitet)lar.*

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug'at ishini olib borish vazifasi.

Lug'at ishining bosh vazifasi – lug'at zahirasi boyitish, kengaytirish va faollashtirishdan iboratdir.

Bolalar lug'atini boyitish asosini bolaning til ongiga mavzuga oid so'zlar, sinonimik qatorlar, antonimik juftliklar, ko'p ma'noli so'zlarni kiritish tashkil qiladi. Bolalar bilan sinonimlar ustida ishlash (mazmuniga ko'ra bir-biriga yaqin so'zlarni tanlash) mavzuga oid so'zlar guruhlarini (harakat fe'llari: yurmoq, qadam tashlamoq, sudralmoq va h.k. yoki nutqni belgilovchi fe'llar: aytdi, so'radi, javob berdi, qichqirdi va boshq.) o'zlashtirishga oid ishlar bilan uyg'unlashib ketishi lozim.

Antonimlar ustidagi ishlar (qarama-qarshi ma'noga ega bo'lgan so'zlar) bolalar bilan so'z birikmalari va gaplar tuzishda amalga oshirilishi kerak. Pedagog bolalarga maqollarda, matallarda antonimlarni topishni o'rgatishi zarur. Ko'p ma'noli so'zlarda antonimlarni topish bolalarning so'z haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi, uning mazmunini aniqlashtirishga yordam beradi. Qarama-qarshi ma'noga ega bo'lgan so'zlardan iborat so'z birikmalarini tanlar ekan, bolalar so'zlarning ko'p ma'noliligini yanada chuqurroq tushunadilar (eski ko'ylak – yirtilgan, eski do'st – uzoq do'st).

So'zlarning ko'p ma'noliligini maktabgacha yoshdagi bolalarga ularga yaxshi tanish bo'lgan aniq predmet ahamiyatiga ega bo'lgan (ruchka, igna, yashin, gavdaning orqa tomoni, oyoq) so'zlarda ko'rsatish darkor. Ko'p ma'noli so'zlar ustidagi ishlar quyidagi yo'nalishlar bo'yicha olib borilishi mumkin: so'zni aytish, unga belgilar va harakatlar tanlash – so'z birikmasini, so'ngra gaplarni tuzish va oxir-oqibatda ko'p ma'noli so'zlardan ravon matnda foydalanish. Lug'at ishi jarayonida (va boshqa nutqiy vazifalarni hal etish jarayonida) pedagog bolalarda nutqning aniqlik, to'g'rilik, ravonlik, ifodalilik kabi sifatleri amalga oshishiga erishishi zarur. Bolalarda fikr bildirish uchun so'zlovchining niyatini aniq aks ettiruvchi leksik vositalarni tanlab olish qobiliyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bolalar bilan lug'at ishlarini tashkil qilar ekan, pedagog quyidagilarni hisobga olishi lozim.

leksikani tashkil etishning mavzuga asoslangan tamoyili;

- semantik jihati (bolani so'z mazmuni bilan tanishtirish);
- so'zlarni birlashtirishning assotsiativ metodi.

Leksika ishlarining barcha turlarini boshqa nutqiy vazifalar bilan o'zaro

bog'liqlikdaso'zli o'yinlar, mashqlar, ijodiy vazifalar shaklida o'tkazish tavsiya etiladi.

Leksik mazmundagi o'yinlar va mashqlar – nutqning mazmun jihatini rivojlantirishning zarur sharti hisoblanadi. Ularda turli predmetlar va ob'ektlarni taqqoslash, turli umumiy xususiyatlar va funksiyalarni ajratish muhim ahamiyatga ega. Bunda real ob'ektlar (o'yinchoqlar, rasmlar, kiyimlar, mebel va h.k.) ham, xayoliy vaziyatlar (quvnoq va g'amgin tulkichanig harakatlari, erta va kech kuz ob-havosi va h.k.) ham taqqoslanishi mumkin. Hikoya qilishdan oldingi lug'at mashqlari bolalarning ravon nutqlarining aniq va obrazli so'zlar hamda iboralar bilan boyitilishiga yordam beradi.

Lug'at ishlarini o'tkazishda tarbiyachi bolaning umumiy nutq madaniyatiga ta'sir qiladi, unga umumiy ravishda qabul qilingan adabiy so'zlar va ifodalarni ma'lum qiladi, ularni to'g'ri tovush va grammatik shaklda ifoda qiladi, bunda u bolalarda uchraydigan she'va leksikasini bartaraf qiladi (ta'qiqalaydi), ularni adabiy me'yorlar bilan almashtiradi. «Lug'atni egallash» atamasi – bu nafaqat so'zni o'zlashtirish, uni tushunish, balki uni albatta qo'llash, nutqiy faoliyatda foydalanish demakdir. Insonning yuqori nutq madaniyati, lug'atining boyligi haqida u «eshitilgan», insonning jonli nutqini bezab turgan taqdirdagina so'z yuritish mumkin. Lug'at ishidagi asosiy jihat – bu faqat bolalarga yangi so'zni tanishtirish emas, balki ularni faol nutqqa kiritishir. Bolalar bog'chasidagi lug'at ishi – bu bolalarning faol lug'atini notanish yoki ular uchun qiyin bo'lgan so'zlar bilan reja asosida boyitib borishdan iboratdir.

1.Lug'atni boyitish va faollashtirish. Lug'atni rivojlantirishda uni sifat jihatdan takomillashtirish dastlabki o'ringa chiqadi. Bu antonimiya (*o'tkir-o'tmas, achchiq-chuchuk*), sinonimiya (*o'tkir - uchi o'tkirlangan, o'tkirlangan*), ko'p ma'nolilik (*o'tkir pichoq, achchiq qalampir, achchiq til*) kabi hodisalarni tushunish va ularni nutqda faol qo'llashga taalluqlidir. Bolalar narsalar, tabiat hodisalari, insonlar qilmishlarini ko'rib, ulardagi har xillik va umumiylikni aniqlashni hamda ularning ma'nosi qarama-qarshi yoki bir-biriga yaqin bo'lgan so'zlar, taqqoslashlar, aniq fe'llar, tashbeh (epitet)lar yordamida nutqda aks ettirishni o'rganadilar. So'z birikmasiga sinonim yoki antonimni tanlab olish usullari bolalarga so'zlarning ko'p ma'noga egaligini tushuntiradi. Narsalarning funksiyalarini taqqoslash asosida umumlashtiruvchi nomlar (hayvonlar, idish-tovoqlar, transport va boshq.) shakllanadi.

Lug'atni rivojlantirish, nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, grammatik jihatdan to'g'rilikni shakllantirish ravon nutqni tuzish usullarini (gaplarni bog'lovchilar, leksik takrorlashlar, sinonimlar yordamida bog'lash vositalari; tavsiflash, bayon qilish, mulohaza yuritish tuzilmasi) o'zlashtirish bilan uzviy bog'liqdir. Turli funksiyalarni bajarish bilan bog'liq dialogli muloqot negizida rivojlangan nutqning barcha tomonlari til ongining shakllanishiga bevosita bog'liq bo'ladi va ular buning uchun bolaning kattalar bilan muayyan shakldagi muloqotga, to'g'rirog'i, nafaqat tashqi olam va boshqa odamni bilishga qaratilgan muloqotga, balki tilning o'zini, uning tuzilishi va faoliyatini anglab yetishga qaratilgan muloqotga muhtoj bo'ladilar.Lug'at ishlariga oid dasturlarni amalga oshirish

mashg'ulotlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Bu tizim uch xil ko'rinishdagi mashg'ulotlardan tashkil topadi:

Lug'at ishlari atrof-olamdagi doimo kengayib borayotgan narsalar va hodisalar doirasi bilan tanishtirish jarayonida amalga oshiriladigan mashg'ulotlar (ekskursiya, narsalarni namoyish qilish va h.k.);

Lug'at ishlari bolalarning atrof-dagi narsalar va hodisalar haqidagi bilimlarini chuqurlashtirishga tayanadigan mashg'ulotlar (sifatlar, xususiyatlar, o'ziga xos jihatlari bilan tanishtirish);

Umumlashtirishlar jarayonida lug'at ishining hal qiluvchi vazifasi tushunchalarni shakllantirishdan iborat bo'lgan mashg'ulotlar. Nutqiy va Lug'atni rivojlantirishning bilish jarayonlarini rivojlantirish bilan yagonaligi (qabul qilish, tasavvur qilish, fikrlash). Nutqiy va bilish faoliyatining aniq maqsadni ko'zlagan holda tashkil etilishi. bilish faoliyatini tashkil etish uchun asos sifatida ko'rgazmaviylikning mavjudligi.

Bolalarning ona tilida avloddan-avlodga o'tib kelayotgan xalq ma'naviy boyliklarini qanchalik meros qilib olishlari, tarbiyalanuvchilarning kelgusida o'z davrining ilmiy yutuqlarini o'zlashtira olishlari, ularning insoniyatning ilg'or she'riy va estetik ideallariga sodiqligi, ya'ni mustaqil O'zbekistonda demokratik jamiyatning to'laqonli quruvchilari bo'la olishlari tarbiyachiga bog'liqdir.

Bolalarga nutqni o'rgatish uchun bo'lajak tarbiyachi nutqni rivojlantirish metodikasi nazariyasini chuqur o'rganishi va ushbu sohaning fanga ma'lum bo'lgan metodlarini o'zlashtirishi, bolaning ona tilini o'zlashtirish qonuniyatlarini tushunib yetishi lozim.

Ta'limning fonetika sohasidagi vazifalari. Quloqni tovushlarga va yangi tildagi so'zlarga o'rgatish, tovush qurilishining asosiy qonuniyatlarini farqlash zarurligi; to'g'ri adabiy talaffuz qoidalarini o'zlashtirish, tilning tovush qurilishi asosiy qoidalari, ya'ni undoshlarning qattiqligi - yumshoqligi, jarangli va jarangsizligiga qarab, bir-biriga qarama-qarshi qo'yishni o'zlashtirib olish asosida sheva bilan gapirishning oldini olish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini o'stirishning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. To'g'ri adabiy talaffuzni mashq qilishni nutqni o'zlashtirishning keyingi bosqichlarida ham davom ettirish darkor.

Bolalarning o'z ona tilidan boshqa tilni o'rganishlari orfoepik (ifoda) qiyinchiliklarning yangi fonetik (tovush) qatlamga o'tishidan boshlanadi. Bunda shuni hisobga olish lozimki, ko'p holatlarda ushbu qiyinchiliklar inson nutqida milliy sheva ko'rinishidagi asoratlarni qoldiradi. Ko'pgina holatlarda esa orfoepik (ifoda) to'siq mamlakatimizda o'zga tilni o'rganuvchilar uchun ijtimoiy lingvistik sharoitlar o'zgarganiga qaramasdan yengib o'tilmay qolaveradi. Hattoki, rus muhitida yashaydigan va o'zga tilni etarli darajada egallab olgan odamlar ham butun umr bo'yi nutqdagi milliy shevadan xalos bo'lolmaydilar. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi va kichik maktab yoshidagi bolalarga o'zga tilni o'qitishda birinchi mashg'ulotlardan boshlab, ularda to'g'ri adabiy talaffuzni shakllantirish ishiga alohida e'tibor berish lozim. Shu bois, pedagog oldida quyidagi vazifalar turadi:

- bolalarda artikulyatsiya apparatining harakatchanligini rivojlantirish;

- eshitish organlarini yangi til tovushlariga o'rgatish;
- bo'g'inlardagi, so'zlardagi tovushlarni rus tilining orfoepik qoidalariga mos ravishda sof, tushunarli ifodalashni shakllantirish;
- bolalar nutqining ifodaviyligini, yaxshi talaffuzni shakllantirish;
- milliy shevaning oldini olish.

To'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish nutqning tovush madaniyatini tarbiyalashga oid ishlarning muhim qismi hisoblanadi. Bu ish lug'atni, ravon va grammatik to'g'ri nutqni rivojlantirish bilan bir vaqtda amalga oshiriladi.

Nutqni rivojlantirish metodikasining asosiy mazmuni - bolalarda og'zaki nutqni, uning atrofdagilar bilan nutqiy muloqoti ko'nikmalarini shakllantirishdir. Nutqni rivojlantirish metodikasi quyidagi asosiy savollarga javob topish imkonini beradi: nimani o'qitish (bolalarda qanday nutqiy ko'nikmalarni tarbiyalash), qanday o'qitish (bolalar nutqini shakllantirishda qanday sharoitlarda qaysi metod va usullardan foydalanish lozim), nega endi aynan shunday

o'qitish zarur (nutqni rivojlantirishning taklif etilayotgan usullari nazariya va amaliyotning qaysi ma'lumotlariga asoslanmoqda).

Nutqni rivojlantirish metodikasi – maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat qonuniyatlarini o'rganuvchi fandır.

Metodikaning asosiy vazifasi – ilmiy-psixologik asosda nutqni rivojlantirishning eng samarali vositalari, metodlari va usullarini ishlab chiqish hamda bolalarda zarur nutqiy ko'nikmalarni muvaffaqiyatli ravishda rivojlantirishlari uchun ular bilan bolalar bog'chalari tarbiyachilarini qurollantirishdan iboratdir.

Nutqni rivojlantirish metodikasi bolalarga ona tilini o'rgatishning ob'ektiv xususiyatlari aks ettirilgan, nutqni rivojlantirish metodikasi sohasida O'zbekiston Respublikasida va xorijda yaratilgan va hozirda mavjud bo'lgan barcha ijobiy natijalar umumlashtirilgan.

Metodik nazariyani bilmaydigan tarbiyachi faqat o'z farazlaridan kelib chiqib yoki boshqalarning tajribalaridan nusxa ko'chirgan holda bolalarni ko'r-ko'rona tarbiyalaydi. U ko'p narsani nazardan qochiradi, chunki rang-barang metodlar va usullarni bilmaydi. Nutqni rivojlantirish metodikasi nazariyasi metodik amaliyot bilan birgalikda rivojlanmoqda. Ayrim metodik qoidalarining yashovchanligi amaliyotda tekshirib ko'rilmogda, amaliyotning o'zi fan oldiga hali o'z yechimini topmagan muhim masalalarni qo'ymoqda.

2.Nutqiy muloqot madaniyatini shakllantirish. Nutqni rivojlantirish metodikasi maktabgacha ta'limdagi boshqa xususiy metodikalar bilan uzviy bog'liq bo'ladi, chunki nutq – bola shaxsini to'la-to'kis rivojlantirishning eng muhim vositalaridan biridir. Atrofdagilar nutqini tushunish va bolaning o'z faol nutqi har qanday pedagogik jarayonda zarurdir Nutq bolaning butun faoliyatida unga yo'ldosh bo'ladi.

Intellekt, ya'ni tashqi dunyoni xotira, tasavvur, xayolot, fikrlash, shuningdek, nutq yordamida anglash qobiliyati – bu insonni hayvondan ajratib turuvchi muhim xususiyatlardir. Va intellekt ham, nutq ham insonda ilk bolalik yoshida paydo bo'ladi, hamda u o'smirda va yosh yigitda faqatgina uning organizmi

rivojlanayotgani uchun emas, balki ushbu odam nutqni ham o'zlashtirib olgan taqdirdagina jadal takomillashib boradi.

Bolalarning o'z tashabbusiga ko'ra yoki kattalarning taklifiga ko'ra hikoya qilib berishga qiziqishini qo'llab-quvvatlash, ertaklar, suratlar va o'z shaxsiy tajribasiga oid taassurotlarning so'zdagi mazmunini qisqa hikoya, mulohaza, tavsiflar yordamida ifodalashni o'rgatish. Dabdurustdan tug'ilgan so'z ijodkorligida, tovushlar va qofiyalar bilan o'tkaziladigan o'yinlarda, so'zlar bilan amalga oshiriladigan sinovlarda, ularning jarangdorligi va ahamiyati, so'zlar mazmunini talqin qilishda ko'zga tashlanadigan so'zlarga qiziqishni qo'llab-quvvatlash. Til voqyeligini eng oddiy anglashni rivojlantirish, bolalarni «tovush», «so'z», «gap» atamaları bilan tanishtirish.

Lug'at. So'zning mazmun jihatları haqidagi tasavvurlarni takomillashtirish, bolalar nutqlarini antonimlar, sinonimlar, ko'p ma'noli so'zlar, umumlashtiruvchi nomlar bilan boyitish, obrazli so'zlar, qiyoslashlar, o'xshatishlar, aniq fe'llarni faollashtirish. Nutqning grammatik qurilishi. So'z o'zgartirishdagi qiyin holatlarni (ko'plikdagi otning bosh va qaratqich kelishigi, o'zgarmaydigan otlar, buyruq mayllari, fe'llar shakllari, tugallangan va tugallanmagan fe'l shakllarini vujudga keltirish) o'zlashtirishga yordam berish.

Fe'llar, otlar va sifatdan so'z yasash usullarini shakllantirish. Gap tuzilmasini takomillashtirish, turli xil tuzilmadagi - oddiy, qo'shma gaplarning, birovlar nutqining faol qo'llanilishiga yordamlashish. Grammatik vositalarni o'rganish jarayonida nutqqa nisbatan tanqidiy munosabatni, to'g'ri gapirishga intilishni qo'llab-quvvatlash. Nutqning tovush madaniyati. Fonematik qabul qilishni, nutqning talaffuz va ifoda jihatlarini rivojlantirish. Artikulyatsiya va akustika jihatidan yaqin tovushlarni (qattiq va yumshoq, jarangli va jarangsiz, shuvullovchi, sonor) eshitishda ajrata olish va uni to'g'ri talaffuz etish. So'zlardagi, tez aytishlardagi, qisqa she'rlardagi tovushlarni to'g'ri ifodalashni mashq qildirish. Ifoda, intonatsiya sur'ati va balandligini beixtiyor tartibga solishni o'rgatish.

Yuqorida bayon qilinganlar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, maktabgacha bo'lgan bosqichdagi katta yoshga yetib inson hayotining eng muhim davrlaridan biri - uning

birinchi «dorilfununi» nihoyasiga yetadi. Ammo, haqiqiy dorilfunun talabasidan farqli ravishda bola birdaniga barcha fakul'tetlarda ta'lim oladi. U jonli va jonsiz tabiat sirlarini o'rganadi (albatta, imkon darajasida), matematikadan dastlabki saboq oladi. Shuningdek, eng oddiy notiqlik kursini ham o'taydi, o'z fikrlarini mantiqan va ifodali bayon qilishni o'rganadi. Filologiya fanlarini o'rganish natijasida nafaqat badiiy adabiyot asarlarini emotsional qabul qilishni, uning qahramonlariga qayg'urishni, balki badiiy ifodalilikka oid til vositalarining eng oddiy shakllarini his qilish va tushunish ko'nikmalariga ham ega bo'ladi. Bola kichik tilshunosga aylanadi, chunki u nafaqat so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va gap tuzishni, balki so'zlar qaysi tovushdan va gaplar qaysi so'zlardan tashkil topishini anglab olishni o'rganadi. Bularning barchasi maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish, bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish uchun zarurdir. Lug'at ishi jarayonida (va boshqa nutqiy vazifalarni hal etish jarayonida) pedagog bolalarda nutqning

aniqlik, to'g'rilik, ravonlik, ifodalilik kabi sifatleri amalga oshishiga erishishi zarur. Bolalarda fikr bildirish uchun so'zlovchining niyatini aniq aks ettiruvchi leksik vositalarni tanlab olish qobiliyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bolalar bilan lug'at ishlarini tashkil qilar ekan, pedagog quyidagilarni hisobga olishi lozim:

- leksikani tashkil etishning mavzuga asoslangan tamoyili;
- semantik jihati (bolani so'z mazmuni bilan tanishtirish);
- so'zlarni birlashtirishning assotsiativ metodi.

Leksika ishlarining barcha turlarini boshqa nutqiy vazifalar bilan o'zaro bog'liqlikdaso'zli o'yinlar, mashqlar, ijodiy vazifalar shaklida o'tkazish tavsiya etiladi.

Leksik mazmundagi o'yinlar va mashqlar – nutqning mazmun jihatini rivojlantirishning zarur sharti hisoblanadi. Ularda turli predmetlar va ob'ektlarni taqqoslash, turli umumiy xususiyatlar va funksiyalarni ajratish muhim ahamiyatga ega. Bunda real ob'ektlar (o'yinchoqlar, rasmlar, kiyimlar, mebel va h.k.) ham, xayoliy vaziyatlar (quvnoq va g'amgin tulkichaning harakatlari, erta va kech kuz ob-havosi va h.k.) ham taqqoslanishi mumkin. Hikoya qilishdan oldingi lug'at mashqlari bolalarning ravon nutqlarining aniq va obrazli so'zlar hamda iboralar bilan boyitilishiga yordam beradi.

Mavzu: Ijodiy hikoya tuzish: «O'jar jo'jacha».

Maqsad: Tarbiyachi tomonidan aytilgan hikoyani nihoyasiga yetkazishga, jummalarni qisqa, lo'nda tuzishga o'rgatish.

Vazifalar:

- Bog'langan nutqni rivojlantirish.
 - Gapirayotganda so'zlarni bir-biriga bog'lab, jumlar tuzish malakasini mustahkamlash.
- Savodga o'rgatish. So'zlardan gap tuzish va uni «o'qish» malakasini o'stirish. So'zlarni bo'g'inlarga ajratish.

Kutilayotgan natijalar:

- Hikoya to'qishga qiziqish uyg'onadi.
- Sifatlarning qiyosiy (solishtirma) darajalarini yasashga o'rganadilar.

Kerakli jihozlar:

- Mavzuga oid rasmlar

Mashg'ulotning borishi. Bolalar, hozir men sizga o'jar jo'jacha haqida hikoya aytib beraman. Siz diqqat bilan eshiting, hikoyaning davomini siz aytib berasiz. Bir tovuqning 7 ta jo'jasi bor ekan. Ulardan bittasi o'jar ekan. Onasining so'ziga quloq solmay uni qiynar ekan. Bir kuni ona tovuq jo'jalarga yolg'iz ko'chaga chiqmanglar, adashib qolasiz, - deb o'zi donlagani ketibdi. Oradan ko'p o'tmay haligi o'jar jo'ja ko'chaga chiqib ketibdi. U yuraveribdi, yuraveribdi, oxiri adashibdi. Yo'lda bir gala g'ozlarni ko'ribdi. Chi-chi mening onam qayerda ? – deb so'rabdi. G'ozlar bilmaymiz, deb suvga cho'milgani ketishibdi. Jo'jacha yana yuraveribdi, yuraveribdi, yo'lda kuchukchani ko'rib qolibdi. Chi-chi, mening onam qayerda? – deb so'rabdi.

O'jar jo'jacha yo'lda yana nimalarni uchratdi, qanday qilib onasini topib oldi. Shular haqida hikoya tuzib aytib bering.

Agar bolalar qiynalsalar tarbiyachi yordamlashadi.

Yo'lda o'jar jo'jacha mushukni ko'rib qoladi. Mushuk jo'jani aldab tutib olmoqchi bo'lib turganda Ona tovuq yugurib kelib mushukni ta'zirini beribdi. Ona tovuq o'jar jo'jachani ham urishibdi. Jo'ja esa o'jarligidan pushaymon bo'libdi. Bolalarni hikoya tuzishlari uchun ular 3-4 ta boladan iborat guruhlariga ajratiladi: biri boshlaydi, ikkinchisi davom ettiradi, uchinchisi yakunlaydi.

Guruh bolalarining javoblari eshitilgach tarbiyachi ularni rag'batlantiradi.

Tetiklashtiruvchi mashq.

O'yinning borishi: Bolalar doira shaklida turadilar. Tarbiyachi koptokni qo'liga olib, o'yinni boshlab beradi. Bolalar tarbiyachi aytgan so'zni bo'g'inlab aytib berishlari kerak: to-vuq, jo'-ja, mu-shuk, ech-ki, qo'l-qop, som-sa va hokazo. O'yin shu tarzda davom etadi.

Bolalar, hozir biz «**So'zni o'zgartir**» degan o'yin o'ynaymiz.

Tarbiyachi uchta bolani chaqiradi. Ular so'zlar bo'ladi. 1-bola jo'ja, 2-bola kuchukchani, 3-bola uchratdi bo'ladi. qanday gap hosil bo'ldi. (Bolalar javoblari) Agar 1-so'z o'rniga boshqa so'z qo'yadigan bo'lsak yangi gap hosil bo'ladi. Masalan «Jo'ja» so'zining o'rniga qanday so'zni qo'yamiz? Bolalar javobi: «Mushuk» qanday gap hosil bo'ladi? Bolalar javobi: Mushuk kuchukchani uchratdi. Endi ikkita ketma-ket so'zlarni o'zgartiring. Jo'ja mushukni ko'rdi (Avvalgi so'z o'rnidagi bolalar chetga chiqadilar, ular o'rniga boshqa bolalar chiqadilar).

2.Tovush artikulyatsiyasini egallash ancha uzoq va murakkab jarayon bo'lib, u ko'pincha besh yil, ba'zan esa yetti yilgacha cho'ziladi: bu boradagi ishlar muvaffaqiyatli olib borilgan taqdirda bola besh yoshdan boshlab sof so'zlay boshlaydi. «Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalash dasturi» bola hayotining yettinchi yiliga kelib – ya'ni, bolalarga o'qish va yozishni o'rgatish boshlanadigan davrga kelib uning barcha tovushlar artikulyatsiyasini to'liq o'zlashtirishini ta'minlash vazifasini qo'yadi.

Bolalarga to'g'ri talaffuzni o'zlashtirish vazifasi agarda ular orfoepik talaffuzli shaxslar ichida o'sayotgan bo'lsa juda oson hal etilishi (bu holda ularda birinchi kundan boshlab artikulyatsiya bazasi to'g'ri shakllanadi) va ayni paytda u kattalardan shevaga xos yoki xalqona talaffuzdagi so'zlarni eshitsa bu jarayon juda qiyin kechishi (aniqrog'i –hech narsani o'zlashtira olmasligi) mumkin.

Til haqidagi fanda turli toifadagi gaplar intonatsiyasi va o'z-o'zidan, prosodemalar, ularning artikulyatsiya organlarini modullashtirishdagi ishtiroki masalasi juda kam o'rganilgan.

Nutqni rivojlantirish metodikasi boshqa har qanday pedagogika fani sifatida ijtimoiy fanlar sirasiga kiradi. Til va fikrlash haqidagi ta'limotlar uning metodologik asosi hisoblanadi. Xuddi til kabi insonning birgalikdagi mehnat faoliyati mobaynida paydo bo'ladigan va rivojlanadigan fikrlash uni o'rab turgan borliq aksi hisoblanadi. Tilning fikrlash bilan mustahkam uzviy bog'liqligi kishilarning ishlab chiqarish faoliyati, fikr almashish va birgalikda harakat qilish zarurati tufayli yuz beradi. Garchi til va fikrlash bir-birisiz mavjud bo'lolmasa-da, ular aynan bir hodisaga

taalluqli emas.

Maktabgacha yoshdagi katta bolalar nutqini rivojlantirishdagi asosiy natijalar muloqot sohasidagi chuqur o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Tengdoshlar bilan muloqot qilish birinchi o'ringa o'tadi. Bola o'z tengdoshini kattalardan afzal ko'ra boshlaydi. O'yin jarayonidagi o'rtog'iga qaratilgan nutq kattalar bilan bo'lgan muloqotga qaraganda ancha mazmunliroq bo'la boshlaydi. Sherik bilan dialog - muvofiqlashtirilgan predmetli va nutqiy faoliyat tusiga ega bo'ladi. Bolalar endi qo'shnilari e'tiborini jalb qila oladilar, o'zlari ham uning ishlari va bildirgan fikrlari bilan qiziqadilar.

Maktabgacha yoshdagi katta bola uchun nutq ob'ektiv aloqalarning o'ziga xos sohasi sifatida namoyon bo'ladi, u bularni so'z, tovush, qofiyalar va fikrlar bilan anglaydi.

Maktabgacha yoshdagi katta bolalar nutqi vazifalari turlicha. Nutqdan atrofdegilar bilan aloqa o'rnatishda, o'ziga, o'z ishlariga va kechinmalariga diqqatni jalb qilishda, bir-birini o'zaro tushunishda, sherik xulqiga, uning fikri va hissiyotlariga ta'sir ko'rsatishda, o'z faoliyatini tashkil etishda, o'yindagi o'z o'rtog'ining harakatlarini muvofiqlashtirishda foydalaniladi. Nutq atrof-muhit haqidagi muhim bilim manbai, tabiat, narsalar va odamlar dunyosi haqidagi tasavvurlarni qayd etish vositasi, bilish faoliyati vositasi bo'lib xizmat qiladi.

O'zining amaliy, bilish va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun bola mavjud barcha vositalardan, vaziyatdan kelib chiqib beixtiyor bildirilgan fikrlardan, nonutqiy vositalardan (imo- ishoralar, yuz ifodasi, harakat) va matnli nutqdan (foydalanilgan vositalar asosida tushunarli bo'lgan) foydalanadi.

Nutqning barcha turlari va shakllari til shaxsining takrorlanmas individual qiyofasini yaratgan holda o'zaro hamjihatlikda mavjud bo'ladi

Dialogni rivojlantirish nafaqat shunchaki nutqning muayyan kompozitsion shaklini o'zlashtirish, balki bolaning ijtimoiy va shaxs jihatdan shakllanishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Dialogik muloqot nafaqat aloqa (intellektual axborot) va o'z manfaatlariga yo'nalishni, balki sherikning nuqtai-nazarini, uning qiziqishlari, istaklari, kayfiyatini hisobga olishni ham ko'zda tutadi. Dialogda nutqiy harakatlarni muvofiqlashtirish bevosita o'z tengdoshini tushuna olish va uning nuqtai-nazarini qabul qilishga bog'liq bo'ladi.

Nutqni rivojlantirish – bolaning yakka tartibdagi psixologik jarayonida markaziy o'rinni egallovchi ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirishiga doir murakkab va ko'p omilli jarayondir.

Bolalar nutqini rivojlantirishga doir ishlar maktabgacha tarbiya tashkilotidagi ta'lim- tarbiya ishlari ichida alohida o'rin tutadi. Ushbu ishning maqsadi - quyidagilardan iborat: bolalarga nutqiy muloqotning muhim shakli – og'zaki nutqni adabiy til me'yorlariga muvofiq holda egallashni, to'liq ko'rinishda esa tushunish va faol nutqqa kirishishni o'rgatish. Mazkur maqsaddan kelib chiqqan holda maktabgacha yoshdagi bolalar nutq madaniyatini rivojlantirish borasidagi vazifalar quyidagilar hisoblanadi:

1. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash;
2. Lug'atni boyitish, mustahkamlash va faollashtirish;

3. Nutqning grammatik to'g'riligini takomillashtirish;
4. Og'zaki (dialogik) nutqni o'rgatish;
5. Ravon nutqni rivojlantirish;
6. Badiiy so'zga qiziqishni tarbiyalash;
7. Savod o'rganishga tayyorlash.

Nutqni rivojlantirish metodikasi psixolingvistikaning asosiy qoidalari asosida quriladi. Uning «Til inson faoliyatining barcha sohalarida muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi» degan asosiy qoidasi nutqni rivojlantirish metodikasida dasturilamal bo'lib hisoblanadi. Shu bois nutqni rivojlantirish metodikasi tarbiyachini muloqot vositasi sifatida bolalar nutqini rivojlantirishga oid bilimlar va qobiliyatlar bilan qurollantirishga qaratilgandir.

Nutq madaniyati – bu to'g'ri so'zlay olish, ya'ni nutqiy muloqot shartlari va fikr bildirishdan ko'zlangan maqsadni hisobga olgan holda hamda barcha til vositalaridan (til vositalaridan, shu jumladan intonatsiya, leksik zahira, grammatik shakllardan) foydalangan holda bayon qilinyotgan mazmunga mos holda gapirishdan iboratdir.

Bolalarga ona tilida nutqni o'rgatish tajribasidan ma'lumki, alohida tovushlar artikulyatsiyasini o'zlashtirish bola uchun eng qiyin vazifa hisoblanadi. O.I.Soloveva nutqning tovush madaniyatini tarbiyalashga doir ishlarning asosiy yo'nalishlarini belgilar ekan, «pedagog oldida bolalarga so'zlardagi tovushlarni sof, toza talaffuz qilish, so'zlarni rus tilining orfoepiya qoidalariga muvofiq holda to'g'ri talaffuz qilish, aniq talaffuz etishni (yaxshi diksiya) o'rgatish, ularda ifodali nutqni tarbiyalash vazifalari turganligini» ta'kidlaydi¹¹.

Ayni paytda nutqdagi tovushni shakllantirish jarayonida tarbiyachi ayrim logopedik usullardan foydalanishi, ya'ni xuddi logoped kabi nutq kamchiliklarining oldini olishga qaratilgan ishlar bilan shug'ullanishi mumkin.

Tilni amalda o'zlashtirish ona tilining barcha tovush birliklarini (tovush – bo'g'in – ibora

- matn) tinglab ajratib olish va ularni to'g'ri talaffuz qilishni nazarda tutadi, shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolada tovushni talaffuz qilishni shakllantirish borasidagi ishlar muntazam ravishda olib borilishi lozim.

Ohang, tembr, pauza, urg'ulashning turli xillari tovush ifodaliligining muhim vositalari hisoblanadi.

Bolaga intonatsiyadan to'g'ri foydalanishni, bildirilayotgan fikrning nafaqat mazmuniy ahamiyatini, balki emotsional xususiyatlarini ham bergan holda, uning intonatsion tasvirini qurishni o'rgatish juda muhim. Shu bilan parallel ravishda, vaziyatdan kelib chiqqan holda, talaffuz tempi, past-balandligini to'g'ri qo'llash, tovushlar, so'zlar, iboralar, gaplarni aniq talaffuz qilish (diksiya) qobiliyatini shakllantirish ishlari ham olib borilishi lozim.

Bolalarda nutqning intonatsion jihatiga diqqat-e'tibor qaratishni tarbiyalar ekan, katta yoshli odam (pedagog) uning nutqni tinglash qobiliyatini, tembr (har bir tovushning o'ziga xos bo'lgan sifati) va vaznni his qilish, tovush kuchini sezishni rivojlantiradi, bu esa kelgusida musiqa tinglash qobiliyatini rivojlantirishga ham ta'sir ko'rsatadi.

Nutq intonatsiyasi, tovushning ifodaliligi ustidagi ishlar bolalarning bildirilayotgan fikrga nisbatan, matndan kelib chiqqan holda, ovozini balandlatib yoki pasaytirib, talaffuz qilinayotgan matnga mantiqiy va emotsional urg'u berish orqali o'z munosabatini bildirishni o'rganishlari uchun zarur. Buning uchun pedagog tegishli topshiriqlardan ko'proq foydalanishi lozim. Aynan ushbu qobiliyatlar bolaga turlicha intonatsion ifodalashni talab qiluvchi turli xildagi ravon fikrlarni tuzish – hikoya qilish, tasvirlash, mulohaza yuritish uchun zarur bo'ladi.

11 Соловьева О.И. Методика развития речи и обучения родному языку в детском саду. 3-нашр. –М., 1966.–Стр. 50-51

Tarbiyachi nutqning tovush jihatini rivojlantirar ekan, bolaga fikrlarning predmet, fikr bildirish mavzusi va tinglovchilardan kelib chiqqan holda kommunikatsiya maqsadlari va shartlariga mos kelishini hisobga olishni o'rgatishi lozim.

Nutqning past-balandligi o'rinli bo'lishi, tezligi esa atrofdagi muhitga va fikrning maqsadiga mos kelishi lozim. Yaxshi, to'g'ri nutqning muhim ko'rsatkichi bo'lib uning ravonligi hisoblanadi.

Artikulyatsion va intonatsion qobiliyatning uzviy bog'liqligi keng ma'nodagi tinglash va artikulyatsion-talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Ish jarayonida tarbiyachi bolalarga so'zning tovush tarkibini, so'zdagi urg'u o'rnini tinglab, aniqlay olishga, qofiya va vaznni his qilish tuyg'usini rivojlantirishga, aniq talaffuzni, so'zlar, iboralar, gaplarning turli intonatsion tavsiflarini bera olish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradigan mashqlardan foydalanishi zarur.

Bu murakkab nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish fonetik mashqlarni takrorlashni, ularni muntazam ravishda o'tkazishni talab qiladi.

Har bir nutqiy vazifa ustidagi ishlarning ustuvor yo'nalishlarini ajratar ekanmiz, ularning barchasi o'zaro bog'liqlikda va yaqin o'zaro hamkorlikda ishtirok etishini ta'kidlash lozim.

Ravon nutqni rivojlantirish asosida turli aloqa vositalaridan (so'zlar, gaplar, matn qismlari o'rtasida) foydalanish, turli toifadagi matnlar – tasvirlash, bayon qilish, mulohaza yuritish tuzilmasi haqidagi tasavvurlarni shakllantirish qobiliyatini o'rgatish yotadi. Lug'atni rivojlantirishda so'zning mazmuni ustidagi ishlar dastlabki o'ringa chiqadi, chunki aynan so'zlarni matnga muvofiq holda semantik tanlab olish (ko'p ma'noli so'zlar mazmunini ochib berish, sinonimik va antonimik taqqoslash) til va nutq hodisalarini anglab yetishni shakllantiradi.

Mashg'ulot: Tasviriy hikoya tuzishga o'rgatish. Mavzu: «Kuz».

Maqsad: Voqeani, tasvirlashda vaqtning to'g'ri ifodalash, sodda yoyiq gaplarni qo'llashga o'rgatish

Vazifalar:

- «Kuz» mavzusida lug'atni faollashtirish.
- Voqea-hodisalarning muhim belgilarini ajratishga, solishtirishga va umumlashtirishga ularni ifodalash uchun aniq so'zlarni tanlashga o'rgatish.
- Bog'lanishli nutq–hikoya tuzish ko'nikmalarini shakllantirish.
- Jummalarni, tovushlarni aniq aytish, ovoz ohangini to'g'ri qo'llash.

Kutilayotgan natijalar:

- Voqeani tasvirlashda sodda yoyiq gaplarni qo'llashni o'rganadilar.
- Grammatik jihatdan to'g'ri so'zlashga intiladi.
- «Kuz» mavzusida lug'at faollashadi.
- Voqea-hodisalarning muhim belgilarini ajratishga, solishtirishga va umumlashtirishga ularni ifodalash uchun aniq so'zlarni tanlashga o'rganadilar.
- Jumalarni, tovushlarni aniq aytadilar, ovoz ohangini to'g'ri qo'llay oladilar.

Bolalar bilimlarini kengaytirishga yo'naltirilgan, ishtirok etishga mo'ljallangan interfaol usullar:

- Aqliy hujum.
- Qisqa hikoya.
- Savol- javob.
- Tetiklashtiruvchi mashqlar.

Borishi. Bugun biz kuz fasli haqida hikoya tuzamiz. Kuz faslida tabiatda qanday o'zgarishlar bo'ladi. Kuzda ob-havo turlicha bo'ladi?

a) quyosh nur sochsa, osmon musaffo va tiniq bo'lsa, kuzni qanday atash mumkin? (Oltin kuz, erta kuz).

b) agar osmon bulutlar bilan qoplangan bo'lib, sovuq shamol essa, tez-tez yomg'ir yog'sa, kuzni qanday atash mumkin? (Kech kuz, sovuq kuz, seryomg'ir kuz).

d) kuzda daraxtlarda qanday o'zgarishlar bo'ladi? (barglar qizg'ish-sariq tusga kiradi, yerga to'kiladi).

s) kuzda qushlar qanday yashashadi? Qaysi qushlar uchib ketishadi?

Jismoniy daqiqa.

Tarbiyachi bolalar javoblarini umumlashtirib, bolalarni kuz haqida hikoya tuzishga taklif etadi. Hikoya tuzganingizda kuzgi ob-havo qandayligi haqida gapiring, Kuzda kattalar mehnati haqida gapiring. Hikoya tuzganingizda hozir ishlatilgan so'zlardan foydalanishingiz mumkin (5- 6 ta bolalar hikoyasi tinglanadi).

Eslatma: Tarbiyachi «Kuz» mavzusida o'zi hikoya namunasini tuzib berishi mumkin. Issiq yozdan so'ng kuz fasli keladi. Kuz fasli kirib kelishi bilan havo salqinligi seziladi.

Daraxt barglari birin-ketin qizg'ish-sarg'ish tusga kira boshlaydi. Qaldirg'och, ko'k qarg'a, turna kabi qushlar uchib ketishadi. Bog'larda kuzgi mevalar pishib yetiladi. Paxtazorlarda paxtalar oppoq bo'lib ochiladi. Dala va bog'larda ish qizg'in bo'ladi. Kuzgi meva, poliz ekinlari yig'ib olinadi. Tarbiyachi mashg'ulotni maqol aytish bilan yakunlashi mumkin. Maqol mazmunini bolalarga tushuntirib beradi.

Yer haydasang kuz hayda, Kuz haydamasang yuz hayda.

Bolalar bilimini tekshirish va mustahkamlash uchun savollar :

- Kuz faslida tabiatda qanday o'zgarishlar bo'ladi?
- Kuzda ob-havo qanday bo'ladi?
- Qanday qushlar uchib ketishadi?
- Bog'larda qanday mevalar pishadi?

- Qanday poliz ekinlari pishib yetiladi?
- Kimning hikoyasi sizga yoqdi?

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga har xil turdagi matnlarni tuzishni o'rgatishga doir ishlar shakllari va metodlarini metodik jihatdan asoslang.
2. Lug'at ishining bosh vazifasi qaysi metodlar, usullar orqali amalga oshirilishi lozim? (lug'at zahirasi boyitish, kengaytirish va faollashtirish).
3. Bolaning ona tilidagi nutqi mazmunini rivojlantirish uchun qaysi shart-sharoitlar zarur? O'z javobingizni aniq misollar orqali asoslang.
4. Maktabgacha yoshdagi bola nutqining grammatik tizimini shakllantirishga doir ishlar mazmuni nimalardan iborat? Bolalarda ona tilidagi grammatik jihatdan to'g'ri nutqni shakllantirish metodlari va usullarini tavsiflang.
5. Bolalarda nutqning tovush jihatini rivojlantirish va takomillashtirish uchun qaysi metodlar, usullar va vositalarni qo'llash zarur?
6. Har bir nutqiy vazifa ustidagi ishlarning ustuvor yo'nalishini ayting. Har bir yo'nalishni tavsiflang.

2-mavzu: Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash

Reja:

1. Nutqning tovush madaniyati tushunchasi.
2. Nutqning tovush madaniyatiga doir ishlar.
3. Bolaning har bir yosh bosqichida nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash.

Tayanch tushunchalar: *tovush madaniyati, aniq talaffuz, orfoepiya, nutq sur'ati, nutqiy aloqa ko'nikmalari, nutqning ifodaliligi, nutqiy nafas olish, tabiat ob'ektlari, o'yin faoliyati, nutq me'yori, artikulyatsion apparat.*

1. Nutqning tovush madaniyati tushunchasi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Inson o'z fikrlarini ifodalash va boshqalarning fikrlarini tushunish uchun ona tilidan foydalanadi. Nutqni egallash bolaga bevosita va bilvosita (hikoya, badiiy asar, tarbiyachining tushuntirish va boshqalar) yo'l bilan borliq haqida bilimlar hosil qilishga imkon beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida lug'at boyligini oshirish, so'zning grammatik tuzilishini shakllantirish, bog'lanishli nutqni rivojlantirish vazifalari hal etiladi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutq madaniyatini rivojlantirishga doir quyidagi vazifalarni muvafaqqiyatli hal etish lozim:

- 1) tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish (bolada avvalo, nutqni eshitish shakllanadi, keyinroq talaffuzni egallaydi);
- 2) aniq talaffuzni hosil qilish (so'z va so'z birikmalarini dona-dona va aniq talaffuz qilish);
- 3) so'zni talaffuz qilganda urg'uni to'g'ri qo'yish ustida ishlash;
- 4) nutqni orfoepik jihatdan to'g'riligi ustida ishlash;
- 5) nutq sur'atini rivojlantirish;

- 6) nutqning ifodaliligini shakllantirish;
- 7) nutqiy aloqa ko'nikmalarini shakllantirish;
- 8) nutqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirish;
- 9) nutqiy nafas olishni shakllantirish;
- 10) o'z fikrini erkin va izchil bayon etish ko'nikmasini shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish xilma-xil faoliyat turlarida amalga oshadi:

- 1) tabiat ob'ektlari bilan tanishtirish mashg'ulotlarida;
- 2) badiiy asarlar bilan tanishtirish mashg'ulotlarida;
- 3) savodga o'rgatishda;
- 4) o'yin faoliyatida;
- 5) ijtimoiy foydali mehnat jarayonida turli ishlarni bajarish asosida.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish quyidagi qonuniyatlarni hisobga olishni talab etadi:

- 1) ona tilida nutqni idrok etish qobiliyati bola nutq organlarining mashqiga bog'liq;
- 2) nutq ma'nosini tushunish bola tomonidan umumlashtirishning turli darajasining leksik va grammatik til belgilari o'zlashtirilishiga bog'liq;
- 3) nutq me'yorini o'zlashtirish bolada tilni his etishning rivojlanganligiga bog'liq.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqini rivojlantirishda tovush madaniyati alohida o'rin tutadi. Nutqning tovush madaniyati o'z mohiyatiga ko'ra nutq madaniyatining tarkibiy qismidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning tovush madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi vazifalarni hal etish lozim:

- 1) bolalarning fonematik eshitishi, mazkur sur'at va ohangni idrok eta olish qobiliyatini asta-sekin rivojlantirib borish;
- 2) artikulyatsion apparatni rivojlantirish;
- 3) iboralar vositasida erkin gapira olish qobiliyatini shakllantirish;
- 4) muomala sharoitiga bog'liq ravishda ovoz balandligi yoki pastligini boshqara olishni tarbiyalash;
- 5) ona tilidagi barcha tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish;
- 6) har bir tovush, shuningdek, so'z va iboralarni aniq va ravon talaffuz qilish;
- 7) so'zlarni adabiy til orpoefiyasi qoidalariga muvofiq talaffuz qilishga o'rgatib borish;
- 8) nutqning maromli sur'atini shakllantirish;
- 9) nutqning ohangdor va ifodali bo'lishiga erishish¹².

Nutqning tovush madaniyatini shakllantirish bolalarning boglanishli nutqini rivojlantirishda muhimdir. Bolalar ko'pincha s-z, p-f, p-b, u-o', x-h, q-g' tovushlarini to'g'ri talaffuz qila olmaydilar. nutq jarayonida ketappan – ketayapman, Hojahon – Shohjaxon, Yustam

– Rustam, qalga – qarg'a kabi talaffuz etishga yo'llash, ovoz balandligiga, tovush sur'atiga e'tibor berish metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Ba'zi bolalar o'zidan kichiklarni jerkib, ovozini ko'tarib muomala qiladilar. Shunda ularni talaffuziga, nutq madaniyatiga e'tibor qilish, meyorda so'zlab, muomala qilishga o'rgatish zarur. Chunki bolalikda

tarkib topgan muomala madaniyati inson umrining oxirigacha muhrlanib qoladi. Obrazli nutqni rivojlantirish keng ma'noda nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu o'rinda **nutq madaniyati deganda, adabiy til normalariga rioya qilish**, o'z fikrlarini, hissiyotlarini, tasavvurlarini aytilayotgan gapning yo'nalishi va maqsadiga muvofiq holda mazmunli, grammatik to'g'ri, aniq va ifodali bera olish tushuniladi. Nutq faqat bolada til boyligiga nisbatan qiziqish tarbiyalangan, nutqda turli xil ifoda vositalaridan foydalanish ko'nikmasi rivojlantirilgan taqdirda obrazli, bevosita va jonli bo'ladi.

Nutqning tovush-madaniyatiga doir ishlar.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda erishilgan asosiy natijalar tengdoshlar bilan muloqot asosiy o'rin egallaydigan muloqot sohasidagi chuqur o'zgarishlar bilan bog'liq. Bola katta yoshdagi odamdan ko'ra o'z tengdoshini afzal ko'ra boshlaydi. Birga o'ynayotgan o'rtog'iga qaratilgan nutq kattalar bilan bo'lgan nutqdagiga nisbatan mazmunliroq bo'lib boradi. Sherik bilan dialog muvofiqlashtirilgan predmetli va nutqiy harakatlar tusiga ega bo'ladi. Bola endi qo'shnisining e'tiborini o'ziga jalb qilishni biladi, uning o'zi o'rtoqlarining ishlari va fikrlari bilan qiziqadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqining funksiyalari ko'p qirralidir. Bunda bola nutqdan atrofdagilar bilan muloqot o'rnatish, o'ziga, o'z ishlari va kechinmalariga e'tiborni jalb qilish, bir-birini tushunish, sherigining xulqiga, fikr va hissiyotlariga ta'sir qilish, o'z faoliyatini yo'lga qo'yish, o'zining va birga o'ynayotgan o'rtoqlarining harakatlarini muvofiqlashtirish uchun foydalanadi. Nutq atrofdagilar haqidagi bilimlarning muhim manbai, tabiat, narsalar va kishilar olami haqidagi tasavvurlarni qayd etish vositasi, bilish faoliyatining vositasi bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha katta yoshdagi bola uchun nutq ob'ektiv munosabatlarning alohida sohasi bo'lib, bola ularni so'zlar, tovushlar, qofiyalar, ma'nolar bilan o'ynash orqali anglab yetadi. Bola o'zining amaliy, bilish va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun o'zida mavjud bo'lgan barcha vositalardan va noixtiyoriy vaziyatlarda fikr bildirishdan, nonutqiy vositalardan (imo-ishoralardan, mimika va harakat) va bevosita nutqning o'zidan foydalanadi. Nutqning barcha turlari va shakllari til shaxsining takrorlanmas individual portretini hosil qilgani holda o'zaro birgalikda mavjud bo'ladi. Dialogni rivojlantirish faqatgina nutqning muayyan kompozitsion shaklini o'zlashtirishdan iborat bo'lib qolmay, balki u bolaning ijtimoiy jihatdan rivojlanishi va uning shaxsi shakllanishining muhim tarkibiy qismi bo'lib ham hisoblanadi. Dialogik muloqot nafaqat xabar qilishga (intellektual mazmundagi xabarga) va o'z manfaatlariga yo'naltirilishni, balki sherigining mavqeini, uning manfaatlari, istak-xohishlari va kayfiyatini ham hisobga olishni nazarda tutadi. Dialogda nutqiy harakatlarni muvofiqlashtirish to'g'ridan- to'g'ri sherigini tushuna olish, uning nuqtai-nazarini qabul qilishni bilishga ham bog'liqdir. Bunday tajribani bolalar o'zaro uyushgan faoliyatda (birgalikda yasash, rasm chizish, hikoya qilish, jamoaviy o'yinlar) orttiradilar. Tengdoshlar bilan muloqotda bola nutqi

mazmunlilik (muloqot vaziyatidan qat'iy nazar til vositalaridan foydalanish asosida mazmunning tushunarligi) kasb etadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning dialogik muloqoti jarayonida nutqning yangi shakli – monolog vujudga keladi va shakllanadi. U bolaning o'z fikrlari, hissiyotlari, atrofdagi olam haqidagi bilimlari bilan o'rtoqlashishni istashi tufayli vujudga keladi. Bunda nutq qisqa hikoya shaklida ro'y beradi. Hikoyada bolani hayron qoldirgan va hayajonga solgan qandaydir qiziq narsa (yangi o'yinchoq sotib olish, oila a'zolarining kulgili vaziyatlarga tushib qolishi va h.k.) aks etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar tanish ertaklarni hikoya qilish, multfil'mlar mazmunini aytib berish, o'qigan narsalarini aytib berishni yaxshi ko'radilar. Jaranglayotgan nutqqa bo'lgan qiziqishning shiddat bilan rivojlanishi, til borlig'ini eng oddiy anglashning shakllanishi maktabgacha katta yoshdagi bolalar erishgan eng muhim yutuq hisoblanadi. So'zga nisbatan lingvistik munosabat tovushlar, qofiyalar, mazmunlar bilan to'satdan boshlangan o'yinlar, so'z mazmuni, ularning jaranglashi va mazmuni haqidagi masalalarda ko'rinadi. Til borlig'ini anglash uning barcha – fonetik, leksik, grammatik tomonlarini qamrab oladi. Nutqqa nisbatan ongli munosabat lug'atni takomillashtirishga (antonimlar, sinonimlar, ko'p ma'noli so'zlarni tushunishga), nutqning tovush madaniyatini (tovush talaffuzi, talaffuz, tinglay olish qobiliyati, ohang ifodaliligi) rivojlantirishga, nutqning grammatik to'g'riligini (morfologiya, so'z hosil qilish, sintaksisni) shakllantirishga, ravon nutqni rivojlantirishga ta'sir qiladi. Maktabgacha katta yoshda nutqning grammatik to'g'riligini shakllantirish nutqqa nisbatan tanqidiy munosabat paydo bo'lishi hamda rivojlanishi, aniq va to'g'ri so'zlashga intilish bilan bog'liq. To'g'ri so'zlashga intilish grammatikaning barcha sohaları – morfologiyada (aniq shakl hosil qilishda, shakllarning turli-tumanligini o'zlashtirishda: stollar, stullar, qavatlar va boshq.), so'z hosil qilishda, (non uchun – nondon, tuz uchun tuzdon va boshq.) sintaksisda (og'zaki nutq qurilmasini engib o'tish: va bog'lovchisini ko'p marta qo'llash orqali gapni cho'zib yuborish

bitta gapda to'g'ri va bilvosita nutqni aralashtirib yuborish va boshq.) ko'zga tashlanadi. Nutqning grammatik to'g'riligiga intilish ko'proq yetti yoshli bolalarga xosdir. Besh yoshli bolakay hali ham grammatik shakllar ustida zavq bilan mashq qiladi va aynan mana shu so'z bilan mashqlar kelajakda grammatik jihatdan to'g'ri ifodalangan nutq uchun poydevor yaratadi.

Bolaning har bir yosh bosqichida nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash ona tilidagi tovushlarni aniq aytish, ularni to'g'ri talaffuz qilish, so'zlar va iboralarni aniq talaffuz qilish, to'g'ri nutqiy nafas olish, shuningdek, ovoz kuchidan yetarli darajada foydalana olish qobiliyati, nutqning normal sur'ati va ifodalilikning turli intonatsion vositalari (nutq musiqasi, mantiqiy sukut, urg'ular, nutq sur'ati, ritmi va tembri) ni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Tovush madaniyati yaxshi rivojlangan nutqni tinglay olish qobiliyati asosida shakllanadi va rivojlanadi.

Nutqni rivojlantirish metodikasi zamonaviy ona tili (o'zbek, rus tillari va boshq.) kurslariga, adabiyotshunoslik asoslarini o'zida jamlagan bolalar adabiyotiga, umumiy, bolalar va pedagogik psixologiyaga, umumiy va maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasiga tayanadi.

Metodikaning mazmuni va uni amalga oshirishning yetakchi g'oyalari sifatida quyidagilar chiqadilar:

- Bolaning qadr-qimmatini va uning o'ziga xosligini tushunish, bola nutqini «yaqin rivojlanishi hududi»ga qarab rivojlantirishni ko'zda tutgan holda rivojlantirish xususiyatlarini hisobga olish;

- Pedagogik muloqotning bola bilan emotsional aloqa o'rnatishga, u bilan dialogik hamkorlik qilishga yo'naltirilganligi;

Maktabgacha yoshdagi bolalarga nutqni maxsus o'rgatishning asosini kommunikativ yondashuv tashkil etishi lozim bo'lgan nutqiy faoliyat tuzilmasi doirasida amalga oshirilayotgan ijodiy jarayon sifatidagi ahamiyatini tan olish

Nutq madaniyatini rivojlantirishga oid ishlarga kasbiy tayyorlik shakllanganligi mezoni sifatida quyidagilar chiqadilar:

- Nutqni rivojlantirish kursini o'rganish va bolalar bilan ishlashga mas'uliyat bilan yondashish;

- Bolalar nutqini rivojlantirish mexanizmi va xususiyatlari, nutqiy faoliyatning nazariy asoslari, yakka tartibda nutqiy rivojlanishni diagnostika qilish tamoyillari va metodikasi, nutqning turli qirralarini rivojlantirish metodlari va vositalarining o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlarning to'liqligi va izchilligi;

- Bolalarning nutqiy muloqoti natijalarini mos ravishda tahlil qilish hamda baholash, bola nutqiga pedagogik ta'sir ko'rsatishning maqbul tizimini tanlash va qo'llashga qodirlik.

Nutqni shakllantirishning muhim vositasi bo'lgan badiiy adabiyot bola nutqini rivojlantirishda alohida o'rin tutadi. Bolalarning ushbu san'at turini qabul qilishidagi o'ziga xosliklar, Maktabgacha tarbiya tashkilotida kitoblar yordamida amalga oshiriladigan ishlar mazmuni va metodikasi tegishli mavzuda ochib beriladi.

Nutqdagi buzilishlar – inson ahvolini baholashda til parametrlari yordam berishi mumkin bo'lgan yagona holat emas. Ayrim vaziyatlarda (ruhiy zo'riqish, siqilish paytida) yaxshi tayyorgarlikdan o'tgan odamlarda fiziologik parametrlar bo'yicha ayrim nuqsonlar sezilmaydi. Ammo ularning nutqi mutaxassis bo'lmagan odam tushunishi qiyin bo'lgan darajada o'zgaradi. Ko'pincha faqat til mezonlarigina bunday holat yuz berishidan dalolat berishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish – bu murakkab ruhiy jarayon bo'lib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishidan iborat emas. Bu jarayon bolalarda umuman muloqot faoliyatini rivojlantirish va birinchi navbatda, muloqotga ehtiyoj mavjudligi bilan bog'liqdir.

Bolaning borliqning yangi tomonlariga yo'naltirilganligi: amaliy faoliyatdan olamni, so'ngra odamlarni, ularning munosabatlarini o'rganishga o'tish yangi maqsadlarga xizmat qiluvchi yangi muloqot vositalari zaruratini keltirib chiqaradi.

Bola leksikasini kengaytirish, uning o'z kechinmalarini yanada keng va xilma-xil ifodalashni o'zlashtirishi uchun imkoniyat yaratadi.

Nutq madaniyatini zamonaviy va to'laqonli rivojlantirish uchun atrofdagi odamlar bilan o'zaro hamkorlik bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji tarkibini boyitishi zarur. Bolalarning nutqni egallab olishlarining sababi ularning muloqot faoliyatlarining **asosini ehtiyoj- motivatsiya** tashkil qilishi, uning tarkibi o'zgarganligidadir.

Verbal bosqichda bolada sust nutq shakllanadi. Ushbu bosqichga bo'lgan davrning asosiy ahamiyati shundan iboratki, uning ichida navbatdagi bosqich – faol nutq **paydo bo'lishi** bosqichiga o'tish uchun zarur bo'lgan sharoit vujudga keladi. Bolaning faol nutqni o'zlashtirishining **ikkinchi bosqichida** uchta asosiy jihat ajralib chiqadi: emotsional munosabatlar; birgalikda faoliyat (hamkorlik) davomidagi munosabatlar; tovushli munosabatlar.

Bolaning kattalar bilan muloqot qilishining ko'rib chiqilayotgan har bir jihatini uning oldiga kattalar tomonidan qo'yilayotgan va so'zdan jamiyatda o'zaro bir-birini tushunish uchun shartli ravishda qabul qilingan vosita sifatida foydalanishni talab qilishdan iborat bo'lgan kommunikativ vazifani qabul qilishiga yordam beradi. Bundan tashqari, kommunikativ omilning ko'rib chiqilayotgan har bir jihatini u yoki bu darajada va o'z holicha bolalarning kommunikativ vazifani hal etishlariga, ya'ni nutqdan foydalanishlariga yordam beradi.

Nutqni rivojlantirishning **uchinchi bosqichida** – uning materiyasi (leksika va grammatika) bolaning muloqot vazifasini o'zgartirgan holda kattalar bilan muloqotga bo'lgan ehtiyojiga va uning tarkibiga uzviy bog'liq bo'ladi. Bu bolaning nutqning yangi, yanada murakkab va keng qamrovli jihatlarini o'zlashtirishiga olib keladi.

Bolaning ruhan shakllanishida nutqning hal qiluvchi o'rinni egallashi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarning ahamiyatini yanada oshiradi. Nutq rivojini harakatlantiruvchi kuchlar haqidagi masala ular shiddat bilan va to'satdan amalga oshirilishi tufayli ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Halq ertaklari, rivoyatlar va xalq o'yinlari orqali bolalar nutq madaniyatini rivojlantirish.

I. «Tulki, quyon va xo'roz» xalq ertagi:

- Bola mazkur ertak mazmunini qabul qilib tushundimi?
- Bola ko'rgazma asosida ertak mazmunini so'zlab bera oladimi?
- Bola ertak mazmunini ko'rgazmali vositasiz so'zlay oladimi?

Bolalarga ertak o'qib berilgandan keyin bir kun o'tib, har bir bola bilan ushbu ertak bo'yicha tajriba uchun suhbat o'tkazildi. Ertak yuzasidan quyidagi savollar berildi:

1. Tulkining uyi quyonning uyidan nimasi bilan farq qiladi?
2. Nimaga tulki quyonni uyidan haydab chiqardi?
3. Xo‘roz quyonni qanday qilib qutqardi?

Savollardan ko‘rinib turibdiki, birinchi savol ertakdagi parchani qayta hikoya qilib berishga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchi savolimiz ertak bo‘yicha bola o‘z fikrini bildirishga qaratilgan. Uchinchi savolimiz esa, nutqning ifodaviyligini talab etadi.

II. Rivoyat.

Bir kampirning o‘g‘li bor ekan. Uning xotini va to‘rt yoshli o‘g‘li bor ekan. Nabira buvisini nihoyatda yaxshi ko‘rarkan. Har kuni kelin ovqat pishirib qaynonasiga yog‘och kosa, yog‘och qoshiqda ovqat berar ekan. Nabira buni kuzatib borar va ajablanar edi. Bir kuni kelin o‘g‘li yog‘ochdan nimadir yasayotganini ko‘rib qolibdi.

- Nima yasayapsan, bolam? deb so‘rabdi onasi.

- Siz bilan otamga tovoq yasayapman. Katta bo‘lganimda sizlarga shunda ovqat beraman, debdi o‘g‘il. Kelin o‘z qilmishidan pushaymon bo‘lib, qaynonasiga mehribon bo‘la boshlabdi.

Bir kunday so‘ng har bir bolaga mazkur rivoyat bo‘yicha quyidagi savollar berildi:

- Kelin qaynonasiga ovqatni nimada berar edi?

- Kelin o‘g‘li yog‘ochdan nimadir yasayotganini ko‘rib, nima qilayapsan bolam, deb so‘raganda qanday javobni eshitdi?

- Keyin nima bo‘ldi?

«Cho‘loq jo‘ja» o‘yini.

Bu o‘yinda bolalar yarim doira shaklida o‘tiradilar. Polga beshta tayoqcha to‘rtta katakli narvon shaklida tashlab qo‘yiladi. Har bir katakchaga bittadan stol qo‘yiladi. Stolga o‘tilgan mavzular bo‘yicha o‘qilgan ertak va rivoyatlardan qisman tasvirlangan rasmlar joylashtiriladi.

«Cho‘loq jo‘ja» poldagi bola o‘ynab sinfdan-sinfga sakrab yuradi. Agar u rasmda tasvirlangani bo‘yicha savolga javob bersa, keyingi sinfga ikki oyoqda, agar javob bera olmasa bir oyoqda turib, ya‘ni, joyiga borib o‘tiradi. Agar xato qilsa bir oyoqda sakrab boradi. Bu o‘yinda quyidagi savollarga javob berish talab qilinadi:

- Ertakning nomini aytib bering.
- Rasmda tasvirlangan parchani aytib bering.
- Rivoyatda tasvirlangan parchani aytib bering.

Xulosa :

Bolalar nutqini rivojlantirishni rag‘batlantiruvchi yoki uni sekinlashtiruvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonda aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik sa’y-harakatlarni uyushtirish kalitidir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida, ko‘p marotaba ilg‘or pedagogik texnologiyalarni o‘rganib, ularni o‘quv tashkilotlarimizga olib kirish zarurligi uqtirilgan.

Nutqning tovush madaniyati. Fonematik qabul qilishni, nutqning talaffuz va ifoda jihatlarini rivojlantirish. Artikulyatsiya va akustika jihatidan yaqin tovushlarni (qattiq va yumshoq, jarangli va jarangsiz, shuvullovchi, sonor) eshitishda ajrata olish va uni to‘g‘ri talaffuz etish. So‘zlardagi, tez aytishlardagi ,

qisqa she'rlardagi tovushlarni to'g'ri ifodalashni mashq qildirish. Ifoda, intonatsiya sur'ati va balandligini beixtiyor tartibga solishni o'rgatish.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Nutqning tovush madaniyati tushunchasiga ta'rif bering.
 2. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutq madaniyatini rivojlantirishga doir vazifalar nimalardan iborat?
 3. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish qanday amalgam oshiriladi?
 4. Bolalar nutqini rivojlantirish qanday qonuniyatlarni hisobga olishni talab etadi?
 5. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqining funksiyalarini bilasizmi?
 6. Nutqning tovush madaniyatiga doir qanday ishlarni amalga oshirish mumkin?
 7. Nutqni rivojlantirishning uch bosqichi nimalardan iborat?
- Bolaning har bir yosh bosqichida nutqining tovush madaniyatini tarbiyalashda qanday ishlar amalga oshiriladi.

3-mavzu: Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlar

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy o'yinlarning ahamiyati.
2. Lug'atni boyitish uchun yordam beradigan o'yinlarning turlari.
3. Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar
4. Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarni o'tkazish va tahlil qilish.

Tayanch tushunchalar: ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali didaktik o'yinlar, qoidali-harakatli o'yinlar, stol-bosma, og'zaki so'zli o'yinlari, o'yin tempi va ritmi, sensor madaniyat

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy ularning ahamiyati. Ta'limiy o'yinlar ta'limiy o'yin turlarining yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalari mavjuddir. O'yinda o'yin maqsadi, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari uzviy aloqa mavjud. O'yin maqsadi o'yin harakatlarining tarkibini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi. Ta'limiy o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, yoki, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takrori .o'yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o'yin mazmunini Ta'limiy o'yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalanishni belgilaydi. Bolaning kun tartibida ta'limiy o'yin uchun vaqt va joy ajratilishi. Bunday o'yinlar mashg'ulot jarayonida va o'yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka o'tkaziladi. Bunda o'yin mazmuni va natijasida aniqlanadi. Ta'limiy o'yinlarda quyidagi qoidalarga amal qilinishi kerak.

1. Navbatma-navbat ta'sir etish.
2. So'ralganda javob berish.
3. O'rtoqlari fikrini eshita olish.
4. O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.

5. O'yin qoidasini bajarish.
6. O'z xatosini tan olish.

Ta'limiy o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi.

Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega.

Talimiy o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan;
2. stol-bosma;
3. og'zaki so'z o'yinlari.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar bolaning ilk yoshidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar o'ynaladigan o'yin turi hisoblanadi. Bunda bolalarning tasavvurlari, diqqatlari o'yin asosini tashkilotadi. Ularda tevarakatdagi narsa va buyumlar, ularning sifati, foydali tomonlari to'g'risida umumiy tushuncha hosil bo'ladi. O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bulish imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi. Stol-bosma o'yinlari bolalarning tevarakat-atrof haqidagi tasavvurlarini aniqlash, bir tizimga solish, tafakkurini (tahlil qilish, sintez, umumlashtirish, tavsiflash) o'stirish imkonini beruvchi o'yin usulidir.

Bu o'yin turiga

- a) loto; b) juft rasmlar; d) domino; e) labirint kiradi.

2. Lug'atni boyitish uchun yordam beradigan ta'limiy o'yinlarning turlari.

Talimiy o'yinlar.

Didaktik o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O'yinda o'yin niyati, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin niyati o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, biliin jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya etish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi. Didaktik o'yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalaniladi. Bolaning kun tartibida didaktik o'yin uchun vaqt va joy ajratilishi kerak. Bunday o'yinlar mashg'ulot jarayonida va o'yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka o'tkaziladi.

Bunda o'yin mazmuni va natijasi puxta aniqlanadi. Didaktik o'yinlarda quyidagi qoidalarga amal qilinishi kerak:

1. Navbatma-navbat ta'sir etish.
2. So'ralganda javob berish.
3. O'rtoqlari fikrini eshita olish.

4. O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.
5. O'yin qoidasini bajarish.
6. O'z xatosini tan olish.

Didaktik o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi. Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega.

3. Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar.

Didaktiko'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

- a) buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan;
- b) stol-bosma; d) og'zaki so'z o'yinlari.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar bolaning ilk yoshidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar o'ynaladigan o'yin turi hisoblanadi. Bunda bolalarning tasavvurlari, diqqatlari o'yin asosini tashkil etadi. Ularda tevarak-atrofdagi narsa va buyumlar, ularning sifati, foydali tomonlari to'g'risida umumiy tushuncha hosil bo'ladi.

O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

Stol-bosma o'yinlari bolalarning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlarini aniqlash, bir tizimga solish, tafakkurini (tahlil qilish, sintez, umumlashtirish, tavsiflash) o'stirish imkonini beruvchi o'yin usulidir.

Bu o'yin turiga a) loto; b) juft rasmlar; d) domino; e) labirint kiradi.

Og'zaki so'zli o'yinlari katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'tkaziladi. Ular bolaning eshita olish, zudlik bilan javob topa olish, o'z fikrlarini tez va aniq ifoda eta olishga o'rgatadi.

Tadqiqotchilarning fikricha, bunday o'yinlar bolaning aqliy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'yin turlarida didaktik maqsad va o'yin materiallarining mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Qoidali-harakatli o'yinlar asosini bolaning jismoniy rivojlanishiga qaratilgan harakatlar tizimi egallaydi. Bunda asosan yurish, yugurish, sakrash, chirmashib chiqish, uloqtirish, emaklash kabi harakatlar o'yin mazmunini belgilaydi. Qoidali-harakatli o'yinlar kelib chiqishiga ko'ra: a) xalq milliy o'yinlari; b) mualliflik o'yin turlariga bo'linadi.

Har ikkala o'yin turida ham asosiy mezon o'yin qoidasi bo'lib hisoblanadi. Harakatli o'yinlar harakatlarning aniqligi, ifodaliligi, bolalarda tezkorlik, epchillik, mardlik kabi olijanob fazilatlarni tarbiyalab boradi. Ko'pchilik harakatli o'yinlar jamoa bo'lib o'ynashga mos bo'lib, bu jamoada uyushgan holatda harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi. Qoidali harakatli o'yinlarni o'tkazishda bolalarga rolni to'g'ri taqsimlash, o'yin jarayonini kuzatib borish, unga rahbarlik qilish, o'z vaqtida yaxshi harakatlarni rag'batlantirish o'yin nufuzini oshiradi.

O'yin jarayonida quvnoq kayfiyat, ijobiy his-tuyg'ular yuzaga keladi.

Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin syujeti ochiq xarakterga ega bo'ladi.

Masalan, «To'pni quvla!», «To'pni ushlab ol!». Katta yoshdagi bolalar uchun o'yin maqsadi, qoidasi va o'yinni tashkil etish murakkablashadi. Qoidali-

harakatli o'yinlar avval jismoniy tarbiya mashg'ulotida o'rganiladi. So'ngra boshqa jarayonlarda takroran o'ynatilishi lozim. «Bolajon» dasturida turli yosh guruhlari bo'yicha o'tkaziladigan harakatli milliy o'yinlar turkumlari kiritilgan.

Milliy xalq o'yinlari ikki guruhga bolinadi:

1. Milliy harakatli o'yinlar.
2. Milliy xalq o'yinlari.

Milliy harakatli o'yinlar sport turlari bilan hamda xalqimiz qadriyatlari bilan aloqador bo'lib, ular asrlar davomida davrlarga mos ravishda rivojlanib, takomillashib, e'zozlanib kelingan. U bolalarning jismonan baquvvat, sog'lom, jasur, qat'iyatli, chaqqon, uddaburon bo'lib o'sishlarida muhim omil bo'lib hisoblanadi. Xalq milliy o'yinlarida millatning o'tmish tarixi, ma'naviy va madaniy rivojlanishining xarakter xususiyatlari, urf-odatlarini, an'analari jamlangandir.

4. Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarni tanlash, o'tkazish va tahlil qilish. Xalq milliy o'yinlarini maktabgacha ta'lim muassasalarida tashkil etishda quyidagi vazifalar amalga oshirilishi lozim:

xalq milliy o'yinlarining turlari va ularni tashkil etish yoilari, usullari hamda uslublarini ishlab chiqish;

milliy o'yinlarni tashkil etishda ma'naviy qadriyatlar va urf-odatlarimizni kundalik hayot jarayoniga singdirib borish;

maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy istiqlol ruhida tarbiyalashda xalq milliy o'yinlaridan maqsadli foydalanish;

- xalq ertaklari, xalq og'zaki ijodi durdonalaridan unumli foydalanish;

bolalarning o'ynashlari uchun shart-sharoit (o'yin uchun jihozlar, atributlar) yaratish;

maktabgacha ta'lim tashkilotlari, oila va mahallalar o'rtasida milliy o'yinlar bo'yicha ko'rik tanlovlari va musobaqalar o'tkazish.

Milliy harakatli o'yinlar bolalarning yosh xususiyatlariga, o'yindagi harakatlar rivojiga qarab takomillashib boradi.

1-2 yoshli bolalar bilan o'ynaladigan o'yin turlari: «Barmoqqa-barmoq», «G'oz-g'oz», «G'oz tursin», «Bup-bup», «Toy-toy», «Poyezd», «Achom-achom» o'yinlari, go'dak endi bir-ikki qadam tashlashni o'rganayotgan vaqtda gavdasini to'g'ri tutishga yordam beradigan o'yinlar hisoblanadi.

3 -4 yoshli bolalar bilan o'ynaladigan o'yin turlari: «Ot o'yin», «Ko'z boylagich», «Chori chamber», «Avval akam», «Tayoq igitish», «Quloq cho'zish», «Chitti gui», «Xolam mehmonga keldi», «Uchdi-uchdi».

4-5 yoshli bolalar bilan o'ynaladigan o'yin turlari:

«Chiraylanma», «Chillak», «Tortishmachoq», «Laña», «Dor o'yin», «Berkinmachoq», «Jami», «Chertan devor gir-gir aylan».

Katta yoshdagi bolalar uchun o'yinlar «Chavandozlar», «Doiraga tort», «Do'ppi

yashirma», «Sapalak», «Beshtosh», «Oq terakmi, ko'k terak». Bu o'yinlar orqali bolalarda chaqqonlik, o'z-o'zini boshqara olish va o'ziga ishonch tarbiyalanadi, qat'iyatlilik ko'nikmalari shakllanadi, fikrlashga o'rgatilib boriladi, topqirlik qobiliyatlari rivojlanadi, hozirjavob bo'lishga tayyorlanib boriladi.

Mustaqil ish

Jadvalni to'ldiring. Qaysi o'yinlar bolalarni mehr, shafqat va sadoqatga o'rgatadi? Nomlarini yozing

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	

Xulosa: Xalq milliy o'yinlari orqali bolalarni ma'naviy, aqliy, jismoniy, estetik jihatdan tarbiyalab borish jarayonida bolalarda o'z Vatanini sevish, uning boyliklari qadriga yetish, buyuk ajdodlarimiz orzularini hurmat qilish, milliy kuy va qo'shiqlardan zavqlanishni biladilar, shuningdek, o'sib kelayotgan yosh avlodda chidamliligi sabr-toqatlilik, tezkorlik, ildamlilik, botirlik kabi shaxsiy sifatlarni shakllantirib boradi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar

1. O'yin faoliyatiga ta'rif bering.
2. O'yin turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlarini yoritib bering.
3. Bolalar o'yinchoqlariga qo'yiladigan asosiy talablar nimalardan iborat?
4. Maktabgacha ta'lim tizimida o'yin texnologiyasining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
5. Interfaol o'yinlarning o'ziga xos tomonlarini ayting?
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy o'yinlar va ularning ahamiyati haqida nimalarni bilasiz?
7. Lug'atni boyitish uchun yordam beradigan ta'limiy o'yinlarning turlarini bilasizmi?
8. Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlarni aytib bering. Qoidali-harakatli o'yinlar asosini qanday harakatlar tizimiegallaydi

4-mavzu: Grammatik qurilishni shakllantirish metodikasi

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning grammatik qurilishni shakllantirish mazmuni.
2. Grammatik ko'nikmalarni shakllan tirish usullari va yo'llari.

Tayanch tushunchalar: *tizim, grammatik tizim, grammatik ko'nikma, grammatik rivojlanish.*

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning grammatik qurilishni shakllantirish mazmuni.

Bola tilining grammatik tizimini o'z vaqtida shakllantirish – uni to'laqonli nutqiy va umumiy psixologik rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Tilning grammatik tizimini bola predmetli harakatlarni o'zlashtirish bilan uzviy bog'liqlikda bilishni rivojlantirish asosida egallaydi. Maktabgacha yoshdagi bola nutqning grammatik tizimini shakllantirish morfologiya (so'zlarni rodlar, sonlar, kelishiklarga qarab o'zgartirish), so'z hosil qilish (maxsus vositalar yordamida bir so'z negizida boshqa so'zni hosil qilish), sintaksis (oddiy va qo'shma gaplarni tuzish) ustidagi ishlarni o'z ichiga oladi.

Bolalarning grammatik rivojlanishi boshqarishni pedagog eng avvalo ham bolaning o'zi bilan (dialog shaklida), ham boshqa bolalar bilan birgalikdagi muloqot faoliyati vositasida

amalga oshirishi lozim. Bolalarda grammatik tizimni – sintaksis, morfologiya, so'z hosil qilishni shakllantirish o'zining alohida xususiyatlariga ega bo'lib, ularni rivojlantirish uchun pedagog turli vositalarni qo'llashi darkor. Morfologiya va so'z hosil qilishni o'zlashtirish uchun rag'batlantiruvchi til o'yinlari; sintaksisni rivojlantirish uchun esa, keng fikr bildirish uchun motivasiyani yaratish muhim.

Ma'lumki, bolalar o'z iqtidoriga qarab turlicha darajada rivojlanadi va o'z navbatida pedagogning rahbarligi ham bosqichli xususiyatga ega bo'ladi. Bola hayotining beshinchi yilida pedagog rag'batlantirishga (gap so'z hosil qilish va so'z ijodkorligi xususida bormoqda); oltinchi yilda – gap tarkibini eng oddiy tahlil qilish, nutqning grammatik to'g'riligini shakllantirishga (so'z o'zgartirishda); yettinchi yilda – hosila so'zlar o'rtasidagi rasmiy-semantik munosabatlarni oddiy tahlil qilishga, nutqiy ijodkorlikka, murakkab sintaktik tuzilmalarni ixtiyoriy tuzishga alohida e'tibor berishi lozim.

Didaktik o'yinlar va grammatik mazmundagi mashqlar - bolalarning tilga oid o'yinlarini, ularning grammatik sohasidagi faolligini rag'batlantirishning muhim vositasidir. Pedagog bolalarga so'z birikmasini o'ylab ko'rish, so'ngra gapda so'zlarni bir-biri bilan to'g'ri bog'lash qobiliyatini o'rgatishi zarur.

Bolalar fikrlarida murakkab sintaktik tuzilmalarni shakllantirishni «yozma nutq vaziyati»da, ya'ni bola matnni aytib turadigan, katta yoshli kishi esa, uni yozib boradigan vaziyatda amalga oshirish tavsiya etiladi.

Bolaga bir turdagi tuzilmalardan foydalanmagan holda so'zlarning to'g'ri tartibini qo'llashni o'rganishda yordam beradigan mashqlarga alohida e'tiborni qaratish zarur.

Muhimi, bolada gap tarkibi haqida va har xil turdagi gaplarda leksikadan

to'g'ri foydalanish haqida oddiy tasavvurlar shakllansin. Buning uchun bolalarga gapda so'zlarni biriktirishning turli usullarini, so'zlar o'rtasidagi ayrim mazmunli va grammatik bog'liqliklardan foydalanishni hamda gapni intonasion jihatdan rasmiylashtirishni o'rgatish zarur.

Shunday qilib, nutqning grammatik tizimini shakllantirish jarayonida sintaktik birliklar bilan amallar bajarish ko'nikmasi shakllanadi, muayyan muloqot sharoitida va ravon monologik fikrlarni tuzish jarayonida til vositalarini ongli ravishda tanlash ta'minlanadi. Bola tilining grammatik tizimini shakllantirish uning nutqi (tili) rivojlanishining umumiy oqimida ro'y berishi lozim; pedagogik rahbarlik shakllari va metodlari umumiy nutqiy rivojlanishning bosqichma- bosqich xususiyatga egaligini, eng avvalo dialog va monologni, so'zgacha bo'lgan mazmunli- semantik tizimdan vaziyatga oid ixtiyoriy iborali nutqqa o'tish (keyinchalik dialog va monolog rivojlanadi), bolalarning nutqiy havaskorligi sohasi sifatida tengdoshlar bilan muloqotning dialogik shakllarini o'zlashtirishni hisobga olishi lozim.

1. Grammatik ko'nikmalarni shakllantirish usullari va yo'llari.

Maktabgacha katta yoshda nutqning grammatik to'g'riligini shakllantirish nutqqa nisbatan tanqidiy munosabat paydo bo'lishi hamda rivojlanishi, aniq va to'g'ri so'zlashga intilish bilan bog'liq. To'g'ri so'zlashga intilish grammatikaning barcha sohalari – morfologiyada (aniq shakl hosil qilishda, shakllarning turli-tumanligini o'zlashtirishda: stollar, stullar, qavatlar va boshq.), so'z hosil qilishda, (non uchun – nondon, tuz uchun tuzdon va boshq.) sintaksisda (og'zaki nutq qurilmasini yengib o'tish va bog'lovchisini ko'p marta qo'llash orqali gapni cho'zib yuborish, bitta gapda to'g'ri va bilvosita nutqni aralashtirib yuborish va boshq.) ko'zga tashlanadi. Nutqning grammatik to'g'riligiga intilish ko'proq yetti yoshli bolalarga xosdir. Besh yoshli bolakay hali ham grammatik shakllar ustida zavq bilan mashq qiladi va aynan mana shu so'z bilan mashqlar kelajakda grammatik jihatdan to'g'ri ifodalangan nutq uchun poydevor yaratadi.

Grammatika sohasidagi kamchiliklar shundan iboratki, bunda bolalar so'zlarni rodde noto'g'ri moslashtirdilar (*vstretilsya kolobok lisu*), gap bo'laklari ham noto'g'ri joylashtirilgan (inversiya): - *A doktora tam ne bylo, a volk tolko byl; I navstrechu yemu vstretilsya zayas* va boshq. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning nutqini tadqiq etish natijalarini sifat jihatdan tahlil etish shuni ko'rsatdiki, eng ko'p fikr bildirishlar hajmi sevimli ertaklarni aytib berish hissasiga, eng kami esa, o'z shaxsiy tajribasidan kelib chiqib, hikoya tuzish hissasiga to'g'ri keldi. Fikr bildirish hajmi va nutqning tezkorligi nafaqat bolaning faol lug'at zahirasini, balki

uning «o'ta tezkor sintez» qila olish qobiliyatini ham tavsiflaydi. Bundan tashqari, fikr bildirish hajmi uning ob'ekt bilan tanishlik darajasidan dalolat bermoqda. Bolalarning biron-bir narsa, hodisa haqidagi bilimlari qanchalik chuqur va xilma-xil bo'lsa, ularning fikr bildirishlari ham shunchalik keng bo'ladi.

Bolalarning nutqida oddiy gaplar ko'pchilikni tashkil qiladi. Ba'zan «esa», «va» kabi bog'lovchilar ishtirokida tuzilgan va ba'zan esa ularsiz bog'langan

qo'shma gaplar ham uchrab turadi. Bildirish xususiyatiga ko'ra bolalar hikoyalaridagi aksariyat gaplar darak gaplardir, nutq bir xil ohangda jaranglaydi, ko'pincha so'zlar o'rtasidagi sintaktik bog'liqlik, ya'ni: gapdagi so'zlar tartibi, inversiya buzilishiga oid xatoliklarga yo'l qo'yiladi. Hikoya qilib berishda so'z birikmalarini tuzishda xatoliklarga yo'l qo'yilishi kuzatildi.

- eganing kesim bilan noto'g'ri bog'lanishi: keldi quyon;
- aniqlovchining aniqlanuvchi so'z bilan noto'g'ri bog'lanishi: uchradi ayyiq, uchradi

Nutqni otlar bilan boyitish quyidagi sharoitlar ta'sirida ro'y beradi: bola o'zi uchun qandaydir ahamiyatga ega bo'lgan narsalarninggina nomlarini o'zlashtirib olmoqda; unga tanish narsalar va shaxslar ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mashg'ulot:

Mavzu: «Tulki bolalari bilan» surati bo'yicha hikoya qilish.

Maqsad:

Surat bo'yicha hikoya qilish malakalarini mustahkamlash.

Vazifalar:

- Tegishli sifatlarni hosil qilishga o'rgatish.
- Jumlani grammatik tahlil qilish.
- Fe'llarning murakkab grammatik shakllaridan foydalanishni mashq qilish.

Kutilayotgan natijalar:

- Surat bo'yicha hikoya qilish malakalari mustahkamlanadi.
- Hikoya to'qishga qiziqish uyg'onadi.
- Tegishli sifatlarni hosil qilishga o'rganadilar.

Kerakli jihozlar:

«Tulki bolalari bilan» surati.

Mashg'ulotning borishi. Tarbiyachi bolalarga suratni ko'rsatadi. Tulki haqida topishmoqni eslashlarini so'raydi.

Surat bo'yicha tarbiyachining savollari.

1. Suratda tulki qanday tasvirlangan? (malla, chaqqon, ayyor).
2. Tulki nima qilishni biladi? (ovlaydi, ayyorlik qiladi).
3. Tulki haqida o'zingiz topishmoq to'qiy olasizmi? Mallagina momiqqina-bu nima? (tulki).

Bolalar, suratga qarab hikoya to'qing. Avval tulki bolalari bilan qayerda, qachon o'ynashganini o'ylab toping. Keyin suratda nima tasvirlanganiga qarab hikoya o'ylab toping. Hikoyangiz yakunlangan bo'lishi kerak.

2-3 bolalar hikoyalari tinglanadi, rag'batlantiriladi.

Tetiklashtiruvchi mashq

O'yinning borishi: Bolalar doira shaklida turadilar. Tarbiyachi koptokni qo'liga olib, o'yinni boshlab beradi. Tarbiyachi bolalarga koptokni otib, turli savollar bilan murojaat qiladi: biror yovvoyi hayvonning otini ayt. Nima uchun yovvoyi hayvon? Deyiladi. Tulkining po'sti qanday? Quyonning po'sti qanday? bo'rining po'sti qanday? Bo'ri bilan tulki o'txo'rmi yoki yirtqichmi?

O'yin shu tarzda davom etadi. **Izoh:** Tarbiyachi o'yin davomida koptok har bir bolaga borishiga va javoblar qaytarilmasligiga, bolalar nutqining grammatik to'g'ri

tuzilishiga ahamiyat berishi kerak.

Tarbiyachi suratni olib qo'yadi. O'yinchoq tulkini ko'rsatadi. Bolalar, tulki bizga mehmonga keldi. U siz bilan birga o'ynamoqchi. Tulki sizni barcha topshirig'ingizni bajaradi. Faqat siz undan to'g'ri iltimos qilsangiz bas. Nodir, sen tulkidan nimani so'ramoqchisan? «Tulki qo'shiq aytib ber!». Sen-chi Mahmud? «Tulki o'ynab ber!» Barakalla bolalar topshiriqni to'g'ri berdinglar. Tulki sizni hamma topshirig'ingizni bajardi. Sayrda u bilan o'ynashni davom etasiz.

Bolalar bilimini tekshirish va mustahkamlash uchun savollar:

1. Tulki qanday hayvon?
2. Suratda tulki qanday tasvirlangan?
3. Tulki haqida o'zingiz topishmoq to'qiy olasizmi?

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning grammatik qurilishini shakllantirish mazmuni haqida so'zlab bering.
 2. Bolalarning nutqining asosiy qismini qanday gaplar tashkil qiladi?
 3. Grammatik ko'nikmalarni shakllantirishning qanday usullari mavjud?
 4. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning grammatik qurilishni shakllantirishda qanday masq va o'yinlardan foydalanish mumkin?
- Maktabgacha yoshdagi bola nutqining grammatik tizimini shakllantirish qanday ishlarni o'z ichiga oladi.

5-Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarning tevarak-atrofni bilishida nutqni rivojlantirish texnologiyasi

Reja:

1. Tevarak-atrof bilan tanishtirish jarayonida bolalar nutqini rivojlantirish.
2. Tevarak-atrofni bilishda bolalar nutqini rivojlantirish mashg'ulotlari.

Tayanch tushunchalar: *ma'nodosh, uyadosh, xususiyat, shaxsiy qobiliyat, jarayon, shaxsiy hayot, tevarak-atrof, rivojlantirish, texnologiya.*

1. Tevarak-atrof bilan tanishtirish jarayonida bolalar nutqini rivojlantirish. Bolalar nutqini rivojlantirish uchun ma'lum bir tizimda ish olib borish maqsadga muvofiq. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda bog'lanishli nutqni o'stirish dasturini takomillashtirish va uni bir butun, yaxlit jarayon sifatida tarbiya tizimiga kiritish hamda mazmunini belgilash zarur.

Bolalar nutqini rivojlantirish mavzu rejasiga quyidagilarni kiritishni maqsadga muvofiq deb topdik:

1. Tevarak – atrof va ona Vatan.

- «O'zbekiston - mening Vatanim».
- Samarqand, Buxoro, Toshkent, ko'hna Urganch, Xiva, Qo'qon – qadimiy shaharlar.
- 1-sentabr – O'zbekistonning mustaqillik kuni.
- I.A.Karimov – O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti.
- Toshkent metropoliteni.
- Mustaqillik maydoni.
- Toshkent teartlari.

- Mening shaxrim, mahallam.
- Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona.
- Oilamiz shajarasi.
- Bizning oila.
- Ona tilim –jonu dilim.
- Til bilgan – el biladi.
- Jonajon o'lka tabiati.
- Hamdo'stlik mamlakatlari.

2. Buyuk siymolar:

- Amir Temur, Zahridin Muhammad Bobur – bizning bobolarimiz.
- Jaloliddin Manguberdi – buyuk vatanparvar.
- «Alpomish» dostoni – milliy g'ururimiz.
- Al-Xorazmiy, Al-Beruniy, Forobiy va Abu Ali ibn Sinolar – buyuk adib.
- O'lkamizda dong taratgan sportchilar, adiblar, san'atkorlar.

3. Bayramlar va marosimlar, sayllar, urf-odatlar.

- Yangi yil bayrami.
- Onalar bayrami
- Navro'z bayrami.
- Xotira va qadrlash kuni.
- Mustaqillik bayrami.
- Vatan himoyachilari kuni.
- Mening akam askar.
- 8 dekabr' – Konstitutsiya kuni.
- Sayllar: qovun sayli, hosil bayrami, gul sayli v.b.

O'zbek xalq ijodi:

- O'zbek halqining hunarmandchilik san'ati.
- Halq me'morchilik san'ati.
- Halq qo'shiqlari, laparlari, alla, ertak, maqol va topishmoqlar, tez aytishlar:
- Tasviriy san'at asarlari.

4. Kattalar mehnati.

- Sanoat korxonalariga sayohat.
- Kasblar haqida ma'lumot.
- Dehqonchilik, bog'dorchilik, sohalari haqida ma'lumot.
- So'pon-cho'liqlar, sut sog'uvchilar mehnati tushuncha hosil qilish.
- Pillakorlik mehnati.
- Qurilish ob'yektlariga sayohat.
- Qurilishda ishlatiladigan asbob – uskunalalar.
- Maishiy xizmat ko'rsatish sohalari.
- Madaniyat hodimlari.
- Yo'l harakati qoidalari.
- Aloqa vositalari.

5. Bolalar o'yinlari.

- Ot o'yin, do'ppi o'yin, hammompish, tosh o'yini, chillak, varrak, loysuvoq o'yini.

- Chitti gul, oq terakmi – ko'k terak, tepdik – sandiq ochildi, boychechagim boylandi, hakkalakam – dukkalakam.

- «Qorxat», «Qorqiz». «Qorbobo» o'yinlari.

Yuqoridagi mavzularning har biri bolalarning tevarak-atrof haqidagi bilimlarini boyitish bilan birga, bog'lanishli nutqni ham rivojlantirishga hizmat qiladi. Masalan, 1-sentabr mustaqillik kuni umumhalq bayrami sifatida nishonlanar ekan, avval guruhdagi ertaliklar, so'ng bolalarning ota-onalari bilan Toshkentdagi mustaqillik maydoniga, shahardagi milliy boqqa sayohat uyushtirish natijasida ularning lug'atida mustaqillik bayrami, mustaqillik maydoni, milliy bog', Alisher Navoiy xaykali, O'zbekistonning birinchi Prezidenti – I.A.Karimov, O'zbekiston Gerbi, O'zbekiston bayrog'i, O'zbekiston madhiyasi, Toshkent – O'zbekiston poytaxti, metropoliten kabi tushuncha va birikmalar bilan boyiganligining guvohi bo'ldik. Bolalarning so'z zahirasi bevosita ko'rgan-kuzatganlari asosida orta boradi degan xulosaga keldik. Masalan, Toshkent shaxri bo'ylab sayohat natijasida bolalarning lug'at boyligiga birdaniga bir necha mavzu bo'yicha so'zlar, birikmalar qo'shiladi. Masalan, Amir Temur maydoni, Amir Temur haykali, Amir Temur – buyuk sarkarda, Toshkent mehmonhonasi,

«O'zbekiston» mehmonhonasi, O'zbekiston tarixi muzeyi, San'at saroyi, Milliy teatr, Markaziy univermag, Chorsu bozori, Hayvonot bog'i kabilar shular jumlasidandir. Bular 6-7 yoshli bolalarning kundalik turmushda hali ishlatilmasada, ularning xotirasi kuchli bo'lgani bois so'z va birikmalarni yaxshi o'zlashtirib oladilar. Bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishda, ayniqsa, lug'at boyligini faollashtirish muhim va zarurdir.

Qishloq bolalari ko'proq o'ynaydigan o'yinlar ularning sanoqlarni o'rganishga, nafas yo'llarini rivojlantirishga yordam berish bilan birga, lug'at boyligini oshirib, faollashtiradi. Bunda ayniqsa, qo'shiq-o'yinlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bir ikki, o'n olti,

O'n olti deb kim aytdi?

O'n olti deb men aytdim,

Ishonmasang sanab ko'r... (O'yindagi bolalar sanaladi). Yoki,

Hakkalakam, dukkalakam,

Chori amal, beri amal,

Qayda edi, tog'da edi

Tog'man, zuvman... (Chillak zuvillanadi).

Ayni paytda qo'shiq-o'yinlar, topishmoq-o'yinlar, sanoq o'yinlar bolalarning bilimini oshiradi, aqlini charxlaydi, hozirjavob, zukko etib tarbiyalaydi.

«Chitti gul-o, chitti gul», «Oq terakami – ko'k terak», «Tepdim sandiq ochildi» ertak – o'yinlari ham shunday ahamiyatga ega o'yinlardan sanaladi.

Chitti gul-o, chitti gul, Hay-yu, chitti gul.

Chittigulga gul bosay, Hay-yu, chitti gul.

Dukur-dukur ot keldi,

Chiqib qarang kim keldi?

Aravada un keldi,

Childirmada pul keldi.

Hay-yu, chitti gul, Hay-yu, chitti gul.

Yoz fasli bilan bog'liq «Laylak keldi, yoz bo'ldi» qo'shig'i ham bolalarning sevimli qo'shiqlaridan hisoblanadi:

Laylak keldi, yoz bo'ldi, Qanoti qog'oz bo'ldi.

Laylak boradi toqqa, Quloqlari halqa.

Halqasi tushib qoldi, O'tirdi yig'lamoqqa.

«Chitti gul», «Dukur-dukur ot keldi», «Aravada un», «Childirmada pul», «Oftob chiqdi olamga», «Cho'pchak ter», «Kulcha yopdi bir o'choq», «Laylak keldi, yoz bo'ldi», «Qanoti qog'oz bo'ldi» mazmuni gullar qushlar, narsalarning nomi, ularning asl va ko'chma ma'nolari, badiiy ta'sir vositalari, bir tomondan bolalarning tez yodlash qobiliyatini oshirib, yangi-yangi so'zlarning ma'nosini bilib olishlariga yordam bersa, ikkinchi tomondan, lug'at boyligini faollashtiradi, nutqini ravon qiladi, ona tilining boyligiga, uning serqirra jilolariga qiziqishni oshiradi. Bolalikda o'yin jarayonida yod olingan bu qo'shiqlar har bir insonning qalbida umr bo'yi saqlanib qoladi. Bundan tashqari, tavsiya etilgan mavzular bolalar nutqining grammatik tuzilishini shakllantirishda ham yordam beradi. Bolalar nutqining grammatik qurilishini shakllantirish esa bog'lanishli nuqni rivojlantirishda eng muhim talablardan sanaladi.

2.Tevarak-atrofni bilishda bolalar nutqini rivojlantirish mashg'ulotlari.

Tevarak- atrofni o'rganish jarayoni bola tafakkurini rivojlantirishda boshqa hech narsa bilan almashtirish

mumkin bo'lmagan hissiy rag'batlantirishga sabab bo'ladi. Bunday rag'batlanish bog'cha yoshidagi katta bolalar tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Chunki tevarak-atrofdagi predmetlar, voqeliklar asosida tug'iladigan hissiyot bola tafakkurida rivojlanib, uning tiliga, jonli ifodaga ko'chadi. Shuning uchun ham bolaning tevarak-atrofdagi voqelikni bilib borishi, uning go'zalligini, bitmas-tuganmas murakkabliklarini his etishi, ijtimoiy munosabatlar va kattalar dunyosiga kirib borishi, uning har tomonlama kamol topishi bilan birga, bog'lanishli nutqining ham boyib, shakllanib borishiga olib keladi. Zero, bolalik dunyoni zavqlanib, hissiyotlarga to'lib idrok etish, uni kashf etish bilan uyg'undir.

Ma'lumki, pedagogik texnologiya deganda o'quv-tarbiya jarayonini oldindan ma'lum tizimda uzviy loyihalash, ma'lum pedagogik tizimning hayotda amalga oshiriladigan loyihasi, qurilishi degan ma'no tushuniladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish ham ma'lum pedagogik tizimning loyihasidir. Ya'ni bolalarda nutqni rivojlantirish maqsadi, mazmuni, tarbiya metodlari, shakllari va vositalari ifodalangan bir butun tizim texnologiyasidir.

Biz hozirgi davr talabi darajasida maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning bir butun tizimi, mazmuni, o'ziga xos xususiyatlarini aniqlab chiqdik hamda eng yangi talablar darajasida uni amalga oshirish metodlari, shakllari va vositalari texnologiyasini ishlab chiqdik.

Nutqda eng muhim metod bu dialogik nutq, ya'ni bolalar bilan so'zlashishdir. So'zlashish og'zaki nutqning eng oddiy shakli bo'lib, unda bola o'zini tutishi, ko'z qarashi, xatti- harakati, ovozinig past-balandligi, tezligi kabi turli holatlar hisobga

olinadi. So‘zlashish – dialogik nutq, asosan kattalar yordamida amalga oshiriladi va u ayniqsa, tevarak-atrofni bilish jarayonida yaxshi natijalar beradi. Jumladan, jamoat joylarida, ko‘pchilik o‘rtasida nutq madaniyatiga rioya etishga e‘tibor qaratiladi.

Bunda bir-birining nutqini to‘ldirib borish, tuzatishlar kiritish, so‘rash, so‘rab bilib olish dialogik nutqqa o‘rgatishning usullari sanaladi. Maxsus tayyorlanadigan muloqotlar esa dastur asosida muayyan mavzular bo‘yicha uyushtiriladi. Masalan, maxsus tayyorlangan suhbatlar quyidagicha tuziladi: dastlab mavzu belgilanadi, uning maqsadi, vositalari aniqlanadi, savollar tuziladi. Lekin bularning har biri nimaga? nima uchun? nimadan? qanday qilib? kabi izlanuvchi va muammoli savollar tarzida bo‘lishi zarur. Shu bilan birga, savollar, umumlashtiruvchi xarakter kasb etishi ham mumkin. Bunda muloqot mashg‘uloti suhbat, muqaddima, asosiy qism va xulosadan iborat bo‘ladi.

Masalan, «Bahorda bog‘cha hovlisiga gul o‘tqazdik» mavzuida suhbat. Bu suhbat bog‘cha hovlisiga gul o‘tqazilgandan keyingi kun bo‘lishi mumkin.

Tarbiyachi: Bolalar, biz bog‘cha hovlisiga qanaqa gullarni o‘tqazdik? Kim qanday gul ko‘chati olib kelgan edi?

Bolalar: Biz atirgul, ra‘no gul, lola, gulsafsar, karnaygul, xrizantemalarni o‘tqazdik.

Lola: Men atirgul olib keldim.

Zahro: Men ra‘no guli ko‘chatini olib keldim.

Mehriniso: Men xrizantema ko‘chatini keltirdim.

Bahrom: Men lola guli piyozini olib keldim.

Tarbiyachi: Kimning guli qaerda o‘sayotganini qanday qilib bilib olasiz?

Lola: Gullarimiz ochilganda bilib olamiz.

Tarbiyachi: Ularni kim parvarish qiladi?

Bolalar: Hammamiz parvarish qilamiz.

Shoxruh: Bog‘bon bobomiz parvarish qiladilar.

Tarbiyachi: Bolalar, biz parvarish qilamizmi, bog‘bon bobomizmi?

Gulnoza: Bog‘bon bobomiz keksalar. Biz u kishiga gullar parvarishida yordam qilishimiz kerak.

Tarbiyachi: To‘g‘ri, bu gullarni biz o‘tqazdik, endi ularning parvarishiga ham yordam beramiz. Ayting-chi, gullar qanday parvarish qilinadi?

Shoxsanam: Suv quyamiz.

Lola: Tagini yumshatib, chopiq qilamiz.

Gulnoza: O‘tlardan tozalaymiz.

Tarbiyachi: Juda to‘g‘ri javob berdingiz. Orangizda o‘sayotgan gullarni payhon qilib tashlaydigan bolalar ham bormi?

Nosir: Yo‘q, biz unday bolalarni gulzorimizga qo‘ymaymiz.

Lola: Gullarni yulib bo‘lmaydi, deb tushuntiramiz.

Tarbiyachi: Juda yaxshi aytdingiz. Gullarni payhon qilib bo‘lmaydi. Har bir bola bittadan gul uzaversa, nima bo‘ladi? Gullarni yulib ham bo‘lmaydi. Chunki, ular hayotimizni yanada go‘zal qiladi.

Lola: Hayotni go‘zal qiladi, degani nima degani?

Tarbiyachi: Gulzorda hamma gullar ochilganda, bog'cha hovlisi chiroyli bo'lib ketadi. Bundan hammamiz quvonamiz. Bog'chaga borgimiz kelaveradi. Kayfiyatimiz ko'tariladi. Hamma yugurib-yelib ish qilgisi keladi. Ana shularning barchasi hayotning go'zalligini anglatadi.

Sarvar: Demak, xonamizdagi gullarni ham parvarish qilsak, ularni ko'paytirsak, xonamiz ham chiroyli va go'zal bo'ladi.

Sevara: Bog'chamiz shinam bo'ladi, biz quvonamiz. Har kuni bog'chamizga, guruhimizga kelgimiz kelaveradi.

Bolalar guruhi bilan suhbat uyushtirilganda, suhbat uchun ularning kundalik turmushida uchraydigan transport turlari tanlandi. Suhbat quyidagi savollar asosida olib borildi:

1. Odamlar bir-birlarinikiga, ishga, o'qishga nimada boradilar? (yengil avtomobil, avtobus).

2. Quruqlikda yuradigan qanday transport turlarini bilasiz? (avtobus, poezd, yuk mashinalari, yengil mashinalar).

3. Suvda qanday transport turlari yuradi? (paraxod, qayiq, kater, suv osti kemalari).

4. Havoda-chi? (samolyot, vertolyot, raketa, kosmik kema).

Suhbat jarayonida bolalarning mavzudan chalg'ib ketish hollari ham bo'lib turadi. Shuning uchun yo'naltiruvchi savollardan ham foydalanildi. Bu xildagi suhbatlarda, albatta, bolalarning barchasi qatnashishi maqsadga muvofiq.

Yuqoridagi guruh bilan navbatdagi suhbat sayrga chiqish jarayonida olib boriladi. Sayrga ota-onalardan 2 kishi hamrohlik qilishi mumkin. Tarbiyachining maxsus maslahatidan so'ng 2 ta kichik guruhda suhbat qilinadi.

Sayr «Bog'chadan shahar markaziga sayohat» deb ataladi. Bolalar sayrga avtobusda ketadilar.

Yo'lda suhbat quyidagicha davom etadi:

Tarbiyachi: Bolalar, biz sayrga nimada ketyapmiz?

Bolalar: Avtobusda.

Tarbiyachi: Yana nimalarda ketishimiz mumkin edi?

Nigora: Trolleybusdasda.

Zokir: Yengil mashinalarda.

Shokir: Poezdga.

Tarbiyachi: Shahar ichida poezd yuradimi?

Ravshan: Metro poezdi yuradi-ku.

Tarbiyachi: Juda to'g'ri. Biz hozir avtobusda ketyapmiz. Shahar markaziga metroda ham borishimiz mumkin.

Suhbat jarayonida bolalarning nutq bo'yicha talay qiyinchiliklarga duch kelishi aniqlandi. Bu qiyinchiliklar quyidagilardan iborat:

- nutqda kerakli so'zni topib qo'llash;
- mavzuga oid fikrni aniq va ravon bayon etish;
- o'z fikrini xulosalash;
- fikrining izchilligiga rioya etish;
- ma'nodosh, uyadosh hamda qarama-qarshi ma'no ifodalash imkoniyatlaridan maqsadga muvofiq foydalanish;

- nutqda bir-birlarini takrorlash.

Kuzatishlar suhbat jarayonida tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning erkin muloqotda bo'lishlari va fikr almashishlariga, bolalarning til vositalarini mustaqil tarzda, mavzuga mos tarzda qo'llashlariga erishish zarurligini ko'rsatdi.

Masalan, «Transport turlari» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan suhbatda avtobus, poezd, samolyot, metro kabi har bir so'zning ma'nosini tushunib ishlatilishi, bir-birlarining fikrini va tarbiyachi fikrini davom ettirganda, xulosalaganda jumlar, birikmalar va so'zlarni to'g'ri tuzishi va o'z o'rnida ishlatishiga erishish nutqni rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir.

Dialog vositasida nutqni rivojlantirishda bolalarning aniq mavzu asosida qurilgan suhbatda qo'llangan so'zlarning ma'nolarini, masalan, transport turlarining farqini anglab olishlari va ana shu so'zlar qatorini tuzishlari ham muhim.

- Tramvay, trolleybus, avtobus – transport turlari. Ular nima bilan yuradi?
- Tramvay, trolleybus elektr tokida yuradi.
- Avtobus va boshqa avtomobillar benzin yordamida yuradi.
- Samolyot ham benzin yordamida uchadi.
- Metro elektr toki yordamida yuradi.

Tarbiyachi: Buni qanday bilib olding?

Salim: Mening dadam avtobus haydaydilar.

Razzoq: Biz dadam, oyim bilan Mustaqillik bayramida metroga tushib, buvimni ko'rgani bordik. O'shanda uning tokda yurishini bilib oldim.

Tarbiyachi: Juda yaxshi. Biz ham bugun Mustaqillik maydonini tomosha qilamiz. Buning uchun metro hamda avtobusga chiqamiz, ma'qulmi, bolalar?

Bunday suhbatlar bolalarning kundalik faoliyatida, sayru sayohatlarda samarali natija berishi shubhasizdir. Buning uchun tarbiyachi ana shu suhbatlarga oldindan tayyorgarlik ko'rishi, savollar, tushuntirishlar, xulosalarni rejalashtirishi talab etiladi. Chunki savollar bolalarning javob berishini taqozo qiladi, o'ylashga o'rgatadi - dialog esa bolalar nutqini to'g'ri shakllantiradi. Bunga o'rgatish uchun o'yinlar yoki «vaziyatlar» yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada bolalarning o'zlari ham savollar berishga, izlanishga o'rganadilar.

«Telefon», «Tez yordam» kabi o'yinlar bolalarda katta qiziqish uyg'otishini ko'rsatdi. Tarbiyachi o'yinchoq telefonni olib Salimaga murojaat qiladi:

- Salima, buvinglar seni so'rayaptilar, buvijoning bilan so'rashgin, hol-ahvolini bilgin. Salima telefonni olib, «buvisi» bilan so'zlashadi:
- Assalomu alaykum, buvijon! Yaxshimisiz, sog'ligingiz qanday?
- Ha, ha, bizlar salomatmiz, oyimlar, dadamlar ham.
- Ha, ha, ular sizga salom aytishyapti, Dilshod akam ham, Sohiba opam ham.
- Xo'p bo'ladi, ularni xafa qilmaymiz. Dam olish kuni sizni ko'rgani boramiz.
- Rahmat, buvijon, siz ham sog' bo'ling, kasal bo'lmang.

Tarbiyachi: Salima telefonda juda yaxshi so'zlashdi. Odobi, shirin so'zlari, mehribonligi bilan buvisini hursand qildi.

Qani, kim telefonda «buvi» bo'ladi, u Salima bilan gaplashadi va suhbatni

to'ldiradi?

Rahima: Men «buvi» bo'laman.

6 yoshli bolalar zukko bo'ladi. Rahima suhbatni qanday bo'lsa, shundayligicha eslab qoladi.

- Qizalog'im yaxshi, qizim, o'zinglar sog'-salomatmisizlar? Oying bilan dadanglar yaxshi yurishibdimi? Ularning sog'lig'i qanday?

- Dilshod akang, Sohiba opangning ham sog'lig'i yaxshimi?

- Yaxshi, rahmat. Oying bilan dadanglarni xafa qilmanglar, men sizlarni sog'indim qachon kelasizlar?

- Rahmat, men sizlarni kutaman. Shirin kulchalar yopib qo'yaman, oppog'im.

Bunday o'yin-mashg'ulotlar, rolly o'yin-suhbatlar bolalarda, bir tomondan, nutq madaniyatini tarbiyalaydi, ikkinchi tomondan, so'z zahirasini boyitadi.

Bolalar bilan yoz, kuz, qish, bahor oylarida tarbiyachi sayru sayohatlarda bolalarning javob berishinigina talab qilmasdan, ularni savol berishga ham o'rgatishi zarur. Chunki savollar izchillikni saqlash, mantiqqa rioya qilish, nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sayrlarda bolalar bilan birga didaktik o'yinlar o'ynash ularni fikrlashga, tasavvurlarini kengaytirishga yo'llaydi.

Masalan, «Qaysi fasl qanday o'tadi?» savoliga bolalar:

- Qish sovuq, qor yog'adi.

- Yoz issiq, quyosh charaqlaydi, jazirama bo'ladi.

- Kuz salqin, yomg'ir yog'adi, Qushlar issiq o'lkalarga uchib ketadilar.

- Bahor iliq, yomg'ir yog'adi, shamol esadi, issiq o'lkalarga ketgan qaldirg'och, bulbul, ko'k qarg'a kabi qushlar qaytib keladilar. Ariq va suv bo'ylarida qurbaqalar qurillaydi.

- Kuzda daraxtlarning barglari sarg'ayadi.

- Bahorda hamma yoq yam-yashil bo'ladi.

- Yozda ariqlarda cho'milamiz kabi javob berishlari mumkin. Yoki shunday savollar ham berish mumkin:

«Qanday mevalar sariq rangda bo'ladi?»

- Olma.

- Limon.

- O'rik.

- Sariq gilos.

«Yovvoyi hayvonlarning nomini ayting».

- Ayiq.

- Sher.

- Bo'ri.

- Tulki.

- Yo'lbars.

Tarbiyachi ikkita o'xshash so'z aytadi. Bolalar uchinchi o'xshash so'zni topadilar.

Uchinchisi nima?

- archa, tol, terak;

- lola, binafsha, chuchmoma;

- chumchuq, qarg'a, kaptar.

Bu o'yinlar bolalarni hayvonlarni bir-biridan ajrata olishga, o'simliklarni farqlashga, tez va aniq so'zlashga o'rgatadi.

Sayr-sayohatlardagi suhbatlardan maqsad, bir tomondan, bolalarni tevarak-atrof, o'simlik va hayvonot dunyosi bilan tanishtirish bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularda mavsumiy o'zgarishlarning yuz berishi bilan bog'liq nutqini shakllantirish hamdir. Sayohatga tayyorgarlik jarayonida bolalarga mavsumiy kiyinish va ayni paytdagi faslga xos xususiyatlar haqida ma'lumot beriladi.

Sayohat davomida tarbiyachi bolalarga dov-daraxtlardagi o'zgarishni kuzatish vazifasini topshiradi. Buning uchun quyidagicha savollar bilan murojaat qilish mumkin:

- Bahorda va yozda (kuz va qishda) daraxtlarning bargi qanday rangda edi?
- Hozir daraxtlarning bargi qanday tus olibdi?
- O't-o'lanlarning rangi-chi?
- Daraxtlardagi mevalar qaysi faslda pishadi?
- Kapalaklar bahordagidan, yozdagidan ko'pmi, ozmi?
- Kuz fasli nimasi bilan go'zal?
- Qish fasli-chi?

Bolalar bu savollarga javob berar ekan, olma, xurmo barglarini solishtiradilar. Olma bargi sariq, to'q sariq, qirmizi rangda rangin tovlanishi, xurmo barglaridan hali yashillik ketmaganligi, o't-o'lanlar ham birin-ketin sarg'aya boshlaganligini kuzatadilar va olmalardan keltrgan savatlariga, yelim xaltalarga solib oladilar.

Xurmolar hali terib olinmagani, ammo to'q sariq rangda yal-yal tovlanishi, uni birdaniga daraxtdan uzib, yeb bo'lmasligi, 3-4 kun uyda saqlab, yumshay boshlagandan keyingina yeyish mumkinligi, o'shanda meva totli bo'lishi tushuntiriladi.

Bu sayrda bolalar yeb ko'rgan, ammo daraxtini, unda mevalarning pishishini ko'rmagan xurmo haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Bahor kelsa, bog'chalari hovlisiga ham xurmo ko'chati o'tqazishga kelishadilar.

Sayr oxirida bolalar qizil, sariq, qirmizi barglardan terib, gulchambar yasaydilar. Bunday sayrlar bolalarning dunyoqarashini shakllantirishga, lug'at boyligini oshirishga, nutqini boyitishga yordam beradi.

Kuz faslida qushlarning uchib ketishi haqida ham maroqli suhbat uyushtirish mumkin. Suhbatdan maqsad – bolalarning kuzda qushlarning (qaldirg'och, chug'urchuq va boshqalar) uchib ketishi, qarg'alarning uchib kelishi haqidagi tasavvurlarini aniqlash va qushlar dunyosini kuzatishga qiziqtirish bo'ladi.

Suhbatga tayyorlanish jarayonida tarbiyachi quyidagi savollarni belgilab olishi mumkin:

Yozda qanday qushlarni ko'rgansiz?

Qaysi qushlarning ovozi eshitgansiz?

Qushlarni tanib, bilib olishda sizga kim yordam bergan?

Qushlar kuz oxirida nima uchun issiq o'lkalarga uchib ketadi?

Qishda nima uchun pashsha, chivin, kapalak va qo'ng'izlar ko'rinmay qoladi?

Hovlingizda musicha va maynalar bormi? Ular nega uchib ketmaydi?

Mazkur savollarga javoblar, albatta, tarbiyachi tomonidan to'ldirilib, tuzatib boriladi. Bolalar uchun talay yangiliklar ham ma'lum bo'lib, bu yangiliklarni zukkolik bilan o'zlashtirib olganliklari ularning nutqlarida ham namoyon bo'ladi. Ma'lumki, hozirgi davrda deyarli ko'pchilik xonadonlarda to'tilar parvarish qilinadi.

Shuning uchun, to'tilar hayoti bilan bog'liq savollar asosidagi suhbat bolalarning qiziqishini yanada oshiradi hamda bog'lanishli nutqni rivojlantirishga yordam beradi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, bolalarning tevarak-atrof bilan muloqoti qancha ko'p bo'lsa, ularning bog'lanishli nutqi shunchalik samarali rivojlana boradi. Tevarak-atrofdagi rangin dunyo ular tasavvuri va dunyoqarashini shakllantirishga, so'z zahirasi boyitishga, nutqini o'stirishga rag'bat uyg'otadi.

Ayniqsa, qish fasli bilan bog'liq mashg'ulotlar bolalarning qiziqishiga yanada mos tushadi. Masalan, bog'cha hovlisida qor yog'ishini kuzatish jarayonida quyidagi savollar asosida suhbat uyushtirish mumkin:

- Qor uchquni nimaga o'xshaydi?
- Nima uchun qor uchquni kapalakka o'xshatiladi?
- Qor uchqunlari nima uchun har xil bo'ladi?
- Qorda yurganida odam nima uchun sovqotadi-yu, qorbo'ron o'ynaganida isib ketadi?
- Qor odam qachon erib ketadi?
- U nima uchun erib ketadi?
- Sirpanchiq o'ynash uchun nima qilish kerak?

Savol-javob jarayonida tarbiyachi bolalarni kundalik hayot bilan tanishtira boradi, tabiatdagi o'zgarishlarni kuzatish vositasida bilimini boyitadi, nutqini rivojlantiradi. Savol-javob orqali bolalar qor uchqunlarining har xil shaklda bo'lishi, uning turli tezlikda yog'ishi sabablarini bilib oladilar, havo harorati bilan bog'liq o'zgarishlarni tushunib yetadilar, qish mavsumidagi qiziqarli mehnat jarayoni bilan tanishadilar; qor kurash, supurish, qor bosgan joylarda qushlarga don tashlash uchun joylar tayyorlash kabi ishlarni zavq-shavq bilan, hamkorlikda bajaradilar va tarbiyachi, tengdoshlari bilan faol muloqotda bo'ladilar. So'zlashuv jarayonida ishlatiladigan

«qor uchqunlari», «kapalak qor», «lo'ppi-lo'ppi qor uchquni», «qor kurash», «muz yo'lak»,

«don xo'rak», «qor odam», «muz tepa» kabi so'z va so'z birikmalari dialogik nutqni shakllantirishga yo'l ochadi.

Nutq o'stirishga oid mashg'ulotlar samaradorligini ta'minlashda mavzularning qiziqarliligi alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, «Boychechakning ochilishi» mavzusidagi ertalik o'tkazish fikrimiz dalilidir.

Bolalar bog'chasining katta guruhida ertalikka tayyorlanishda bolalar rollarga bo'linib, boychechak haqidagi she'rlar va qo'shiqlar tarqatiladi.

Guruh xonasi ertalikkacha qog'ozdan ishlangan boychechak, binafsha, lola kabi gullar bilan bezatiladi.

Ertalik «Boychechak» qo'shig'i bilan boshlanadi. Ikki bola «Boychechak»

qo‘shig‘ini galma-gal ijro etadi.

Jarchi bola boychechak tergani hammani dalaga chorlaydi.

Bolalar «Dala»da boychechaklar - qog‘ozdan yasalgan gullarni tera boshlaydilar va qo‘shiq kuylaydilar, raqs ijro etadilar.

Qo‘shiq ijrosi va raqslarda guruhning barcha a‘zolari ishtirok etadilar.

«Boychechakning ochilishi» bilan bir qatorda «Gullar bayrami» ham bolalar sevib o‘tkazadigan ertaliklardandir. Uni o‘tkazishdan oldin guruhdagi barcha bolalarga gullar haqida she‘r, topishmoq, raqslar bo‘lib beriladi, bolalar «Gulchi qiz», «Boychechak», «Binafsha»,

«Lola», «Atirgul», «Rayhon», «Chuchmoma», «Bo‘tako‘z», «Gulsafsar», «Nomozshomgul»,

«Gulbeor», «Gulxayri» va boshqa gullar timsolida she‘rlar yodlaydilar.

Bu xildagi ertaliklar bolalarda ham estetik didni tarbiyalash, ham nutqni rivojlantirish usullari, vositalari sifatida katta yordam beradi.

Savol-javoblar asosida suhbatlar o‘tkazish orqali bolalarda nutqqa oid muayyan darajada malaka hosil qilgach, hikoya tuzishga o‘rgatgan ma‘qul.

Mashg‘ulot:

Mavzu: Tevarak-atrof bilan tanishtirish. Bolalarni narsalarning sifati va xususiyati bilan tanishtirish.

Maqsad: Tevarak-atrofdagi narsa va buyumlar, ularning xilma-xil sifatlarini («tiniq»,

«xira», «qattik») aytishni o‘rgatish. Ravon nutqini o‘stirish, lug‘atlarini «tiniq», «xira», «qattiq» so‘zlari bilan boyitish va faollashtirish. Bolalar diqqatini «tiniq», «xira» so‘ziga qaratish.

Mashg‘ulot uchun material: Shakli, kattaligi bir xilda bo‘lgan ikkita stakan, ammo biri shisha (tiniq), ikkinchisi qog‘oz (xira) stakan bo‘lishi kerak. Bolalar soniga yetarli (tiniq) shishali buyumlar (stakan, banka, butilka, ryumka, fujer va hokazo).

Mashg‘ulotning borishi: Tarbiyachi mashg‘ulotni topishmoqli o‘yin bilan boshlaydi. Bolalarga ikkita stakanni ko‘rsatib: Bular nima? Ular nimadan yasalgan? deb so‘raydi. So‘ngra tarbiyachi stakanlarning ichiga biror narsani (bir bo‘lak oq qand yoki konfet, sharcha va hokazo) soladi va bolalardan uning ichida nima borligini topishni aytadi. Bolalar juda yengillik bilan tiniq stakanda nima borligini topadilar, ammo xira (tiniq bo‘lmagan) qog‘oz stakan ichida nima borligini taxminlab (tavakkal qilib, tasmollab) aytadilar. Ular qog‘oz stakan ichida nima borligini to‘g‘ri topa olmaydilar. O‘yin ikki-uch marta takrorlangach, tarbiyachi bolalardan tiniq stakanni ko‘rsatib: nima uchun bu stakan ichidagi narsa nima ekanligini tez topdingiz? aksincha tiniq bo‘lmagan qog‘oz stakanni ko‘rsatib: bu stakan ichidagi narsa nima ekanligini topishda qiynaldingiz? deb so‘raydi.

Bolalar bunday savolga quyidagicha javob berishadi: Chunki shisha stakan tiniq, bunisi esa xira (tiniq emas). Shisha stakan ichidagi narsa ko‘rinib turibdi. Qog‘oz stakan ichida qanday narsa borligi ko‘rinmaydi.

Bolalarning javoblaridan shu narsa ko‘rinib turibdiki, ular narsaning asosiy belgisini ajrata oldilar, shuning uchun narsaning sifatini bildiruvchi so‘zni bolalar

lug'atiga kiritish kerak.

So'ngra tarbiyachi bolalarga yana murojaat etadi «Bu stakan ichidagi narsa ko'rinib turadi, u tiniq. Bu stakan esa tiniq emas, shuning uchun uning ichidagi narsa ko'rinmaydi». Keyin ikki-uch bolaga tiniq, xira (tiniq bo'lmagan) stakanlarni ko'rsatishni taklif etadi.

Mashg'ulotning keyingi qismida tarbiyachi bolalarga shishali narsalarni tarqatib chiqadi (stakan, banka va bankachalar, butilka va butilkachalar, shishali guldon va hokazo).

2. Tarbiyachi. Endi oldingizdagi narsani qo'lingizga olib, u orqali bir-biringizga qarang. Bir-biringizni ko'rayapsizmi? Endi qo'lingizdagi narsangiz (butilka, stakan, ryumka va h.k.) orqali menga qarang. Men ko'rinayapmanmi? Tarbiyachi bolalardan qoniqarli javob olgach, ichidagi narsalar ko'rinadigan, u orqali bir-biringizni ko'rish mumkin bo'lgan buyumni qanday buyum deymiz? Deya so'raydi.

Bolalar. Tiniq, deb javob berishadi. Keyin uch-to'rtta bolaga ulardagi buyum qanday buyum ekanligini aytish taklif etiladi (tiniq banka, tiniq stakan, tiniq ryumka va hokazo). So'ngra tarbiyachi bolalarga «Tiniq buyumlarni topish uchun nima qilish kerak?» degan savolni beradi, bolalar javob berishadi: «Unga qarash kerak», «U orqali boshqa narsalar, bolalar ko'rinsa, u narsa tiniq bo'ladi».

Tarbiyachi. Stol yuzasidan (ustidan) pastga qaranglar-chi, oyoqlaringiz ko'rinadimi?

Bolalar. Yo'q.

Tarbiyachi. Stolning yuzasi taxtadan qilingan, shuning uchun undan qaraganimizda oyoqlarimiz ko'rinmaydi, deb tushuntiradi.

Shundan keyin tarbiyachi yana bolalarning diqqatini shishali buyumlarga yo'naltiradi va uni siqib ko'rishni aytadi. Bolalardan: shisha buyum qattiqmi, yumshoqmi? deb so'raydi. Bolalar, qattiq, deb javob berishadi.

Buyumning qattiq ekanligini bilish uchun nima qilish kerak? deydi tarbiyachi. Uni siqib ko'rish kerak, deb bolalar harakat bilan ko'rsatishadi. Tarbiyachi bolalarning javoblarini tasdiqlab: «To'g'ri, uni siqib ko'rish kerak» deb harakatning nomini (siqib ko'rish kerak) takrorlatadi».

Mashg'ulotning uchinchi qismi tevarak-atrofdagi narsalardan yangi sifatlarni ajratishni mashq qilishga bag'ishlanadi. Tarbiyachi bolalarga tevarak-atrofga qarab tiniq buyumlarni (narsalarni) topishni, topgach, uning nomini aytishni va quyidagi savolga javob berishni aytadi.

«Buyum tiniq ekanligini qanday bilib olding? Xuddi shu tariqa tiniq bo'lmagan buyumni topishni aytib, uni qanday topganligini qanday bilib olganligini so'raydi.

Xulosa:

Muloqot ikki shaklda – erkin va maxsus tayyorlangan mashg'ulotlarda amalga oshiriladi. Kundalik hayot va taassurotlar asosida uyushtiriladigan muloqot erkin muloqot bo'lib, yo'l- yo'lakay o'tkazilsa-da, bola nutqining ifodali bo'lishiga yordam beradi, ularda jummalarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish malakalarining paydo bo'lishiga, so'z zahirasiining boyishiga olib keladi. Shu bilan nutq malakasining o'zlashtirilishiga zamin bo'ladi. Bolalar ko'proq guruh bilan qilingan

sayrlarda tevarak-atrofni kuzatib, tarbiyachi va do'stlari bilan so'zlashadi, uyda esa oila a'zolari bilan

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi fani qachon tashkil topgan va rivojlanishi qanday kechgan?
2. Bolalar nutqini o'stirishga oid nazariy ishlar haqida nimalarni bilasiz?
3. Maktabgacha ta'limning qanday me'yoriy xujjatlari mavjud?
4. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik shart- sharoitlari haqida nimalarni bilasiz?
5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari yo'nalishlariga ko'ra qanday turlarga bo'linadi?
6. «Maktabgacha ta'lim» atamasi qachon qabul qilingan

6-Mavzu: Tovushlarning to'g'ri talaffuzi yuzasidan olib boriladigan ishlar mazmuni

Reja:

1. Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatishning mazmuni va mohiyati.
2. Talaffuzga o'rgatishning asosiy bosqichlari.
3. Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish asosiy vazifalari.
4. Tovush hosil qilishda ishtirok etadigan turli organlarning ahamiyati.

Tayanch tushunchalar: *to'g'ri talaffuz, tovush, tovush apparati, generator, energetik, rezonator, tembr, diapazon, tovush jarangdorligi, tovush egiluvchanligi, tovush harakatchanligi, xattaxta, pauza– temp, ritmika, diksiya.*

Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatishning mazmuni va mohiyati. Tarbiyachi u yoki bu tovush tarkibida turli nutq organlari: lablar, tishlar va til ishtirok etayotganini ko'rsatadi hamda tushuntirib beradi. Bolalarning tovushlarni ifoda etishda nutq organlari holatini ko'rib olishlari ularning to'g'ri talaffuzni o'zlashtirib olishlarida yordam beradi. Bu boradagi ish tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ushbu yo'nalishdagi mashqlar ijobiy natijalarga olib keladi. Amaliyotda bu metodik usullar ko'pincha birgalikda qo'llaniladi va ular doimo bir-birini to'ldiradilar.

«I» qattiq tovushining to'g'ri talaffuzini shakllantirish. Tarbiyachi tovush artikulyatsiyasini namoyish etadi va bolalarga tilning talaffuz chog'idagi holatini ko'rishni taklif qiladi. So'ngra u tovushni bir necha bor talafuz qiladi, keyin esa bolalar uni takrorlaydilar. Agar bolalar so'zlardagi tovushni to'g'ri talaffuz eta olsalar, yangi gaplarga va to'rt qatorli kichik- kichik she'rlarni yod olishga o'tish mumkin. Ravon nutqni rivojlantirish asosida turli aloqa vositalaridan (so'zlar, gaplar, matn qismlari o'rtasida) foydalanish, turli toifadagi matnlar - tasvirlash, bayon qilish, mulohaza yuritish tuzilmasi haqidagi tasavvurlarni shakllantirish qobiliyatini o'rgatish yotadi.

Tovush. Ayrim tarbiyachi pedagoglarda tovush tabiatdan beriladi (xudo bergan) deyishadi. Maxsus tovush yillar davomida o'zgarishi, aynishi mumkin. Shuning uchun doim mashq qilib uni rivojlantirib turish lozim bo'ladi.

Tovush apparati uch bo'limdan iborat: generator, energetik, rezonator.

Tovushning hosil bo'lishi:

1. Tovush kuchi bilan bog'liq (nutq apparati organlari bilan bog'liq).
2. Tovush jarangdorligi (tovush jarangdorligi turli masofalarga yuborib baland pastligini o'zgartirish).
3. Tovushning egiluvchanligi va harakatchanligi (tovushni o'zgartira olishi, tovushning baland-pastligi).
4. Diapazon-tovushning hajmi (chegarasi eng baland va eng pastki ton bilan belgidir).
5. Tembr-tovushning yaqinligi, yumshoqligi, silliqdigi, hususiydigi. Tovush apparatining charchashi, tovushda bo'lgan nuqsonlar va buzilishlar orqali yuzaga keladi. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalashda intonatsion ifodalilik, temp, talaffuz va fikrni bayon qilishning ravonligi ustida ishlashga ko'proq ahamiyat berish darkor, zero, ravon nutqning shakllanishi ushbu ko'nikmalarga asoslanadi.

Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash ham til borlig'ini eng oddiy anglashni shakllantirish bilan o'zaro bog'liqdir. Maktabgacha yoshdagi katta bolalar so'zlar, tovushlar, qofiyalar bilan faol o'ynaydilar. Ular so'z jaranglagandagi umumiy va alohida jihatlarni payqay oladilar, artikulyatsion va akustik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lgan tovushlarni (S-Sh, S-Z) farqlay oladilar, maqol, matal va tez aytishlardagi 4-5 ta so'zda uchragan tovushlarni sezadilar.

2. Talaffuzga o'rgatishning asosiy bosqichlari. Talaffuzga o'rgatish 3-bosqichda amalga oshiriladi:

1- **bosqich** Ayrim tovushlar talaffuzini shakllantirish – bu qattiq va yumshoq, jarangli va jarangsiz undoshlar talaffuzi ustida ishlashni ko'zda tutadi;

B-lab portlovchi jarangli undosh tovush. So'zning oxirida, boshida va o'rtasida keladi.

B..., ...B..., ...B, B-V kabi aytiladi, aroba-arava, kabob-kavob P-lab portlovchi jarangsiz undosh tovush.

P..., ...P...,P, B va F undosh tovushlari o'rnida talaffuz qilinadi, fabrika-pabrika, kelib-kelip

2- **bosqich:** Ayrim so'zlar talaffuzini shakllantirish – bu leksikani to'g'ri talaffuz qilish, urg'u berish, so'zda urg'u bo'g'inini ajratishdan iborat;

Leksik jihatdan: «Ko'klam keldi» biri fasilning nomini, ikkinchisi harakatni anglatadi. Urg'u so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi: Tikuvchi, ti-kuv-chi.

3- **bosqich:** Namunaviy gaplar talaffuzini shakllantirish – bu o'zgacha gap ohanglari ustida maxsus ishlashni ko'zda tutadi. Chumchuq – kichkina qushcha.

3. **Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatishning asosiy vazifalari.** Tilni amalda o'zlashtirish ona tilining barcha tovush birliklarini (tovush – bo'g'in – ibora - matn) tinglab ajratib olish va ularni to'g'ri talaffuz qilishni nazarda tutadi, shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolada tovushni talaffuz qilishni shakllantirish borasidagi ishlar muntazam ravishda olib borilishi lozim.

Ohang, tembr, pauza, urg'ulashning turli xillari tovush ifodaliligining muhim vositalari hisoblanadi.

Bolaga intonatsiyadan to'g'ri foydalanishni, bildirilayotgan fikrning nafaqat

mazmuniy ahamiyatini, balki emotsional xususiyatlarini ham bergan holda, uning intonatsion tasvirini qurishni o'rgatish juda muhim. Shu bilan parallel ravishda, vaziyatdan kelib chiqqan holda, talaffuz tempi, past-balandligini to'g'ri qo'llash, tovushlar, so'zlar, iboralar, gaplarni aniq talaffuz qilish (diksiya) qobiliyatini shakllantirish ishlari ham olib borilishi lozim.

Bolalarda nutqning intonatsion jihatiga diqqat-e'tibor qaratishni tarbiyalar ekan, katta yoshli odam (pedagog) uning nutqni tinglash qobiliyatini, tembr (har bir tovushning o'ziga xos bo'lgan sifati) va vaznni his qilish, tovush kuchini sezishni rivojlantiradi, bu esa kelgusida musiqa tinglash qobiliyatini rivojlantirishga ham ta'sir ko'rsatadi. Nutq intonatsiyasi, tovushning ifodaliligi ustidagi ishlar bolalarning bildirilayotgan fikrga nisbatan, matndan kelib chiqqan holda, ovozini balandlatib yoki pasaytirib, talaffuz qilinayotgan matnga mantiqiy va emotsional urg'u berish orqali o'z munosabatini bildirishni o'rganishlari uchun zarur. Buning uchun pedagog tegishli topshiriqlardan ko'proq foydalanishi lozim. Aynan ushbu qobiliyatlar bolaga turlicha intonatsion ifodalashni talab qiluvchi turli xildagi ravon fikrlarni tuzish – hikoya qilish, tasvirlash, mulohaza yuritish uchun zarur bo'ladi. Tarbiyachi nutqning tovush jihatini rivojlantirar ekan, bolaga fikrlarning predmet, fikr bildirish mavzusi va tinglovchilardan kelib chiqqan holda kommunikatsiya maqsadlari va shartlariga mos kelishini hisobga olishni o'rgatishi lozim.

Nutqning past-balandligi o'rinli bo'lishi, tezligi esa atrofdagi muhitga va fikrning maqsadiga mos kelishi lozim. Yaxshi, to'g'ri nutqning muhim ko'rsatkichi bo'lib uning ravonligi hisoblanadi.

Artikulyatsion va intonatsion qobiliyatlarning uzviy bog'liqligi keng ma'nodagi tinglash va artikulyatsion-talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Ish jarayonida tarbiyachi bolalarga so'zning tovush tarkibini, so'zdagi urg'u o'rini tinglab, aniqlay olishga, qofiya va vaznni his qilish tuyg'usini rivojlantirishga, aniq talaffuzni, so'zlar, iboralar, gaplarning turli intonatsion tavsiflarini bera olish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradigan mashqlardan foydalanishi zarur.

Bu murakkab nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish fonetik mashqlarni takrorlashni, ularni muntazam ravishda o'tkazishni talab qiladi.

4. Tovush hosil qilishda ishtirok etadigan turli organlarning ahamiyati. Har bir nutqiy vazifa ustidagi ishlarning ustuvor yo'nalishlarini ajratar ekanmiz, ularning barchasi o'zaro bog'liqlikda va yaqin o'zaro hamkorlikda ishtirok etishini ta'kidlash lozim.

Tilning asosiy harakatlarini: tilni yuqoriga ko'tarish, pastga tushurish, tilni og'iz burchaklariga yo'naltirishni mustaqil bajarishga o'rgatish. (lablar, til, til uchi, til kuragi, tilning orqa qismi, tishlar, tanglay, tovush, og'iz, lablar, tishlar va til, tanglay) haqida quyidagicha ma'lumot berish.

Tovush hosil qilishda ishtirok etadigan turli a'zolarining ahamiyati

1. Nafas apparati:
2. Bo'g'iz (hiqildoq) bo'shlig'i:
3. Og'iz bo'shlig'i (til, tanglay, kichiktil, tish, va lablar):
4. Burun bo'shlig'i (tovush ohangiga alohida tus berishda ishtirok etadi).

Diksiya – talaffuz tarzi, talaffuzni aniq ravshanligi darajasi. O'qituvchi uchun

to'g'ri talaffuz eng kerakli qurol. Chunki eshitayotganlar tushunishi uchun – talaffuz ravon, har bir bo'g'in, so'z va tovushlarni aniq aytishi kerak.

Ritmika – ovoz maromi yoki vazni. Ba'zi bir so'zlarning bo'g'inlarning talaffuzi, ularning tezligini nutq suratini tashkil etadi.

Ovoz tezligi har bir o'qituvchining fazilati. Nutq mazmuni muomala vaziyatiga bog'liq.

Pauza – **temp** va nutqning yoqimli bo'lishi nutq ohangini tashkil etadi. Monotonnost (bir ohangda nutq zerikarli bo'lib qiziqish va diqqatni pasaytiradi).

1- mashg'ulot:

Mavzu: «Quvnoq tilcha haqida ertak».

Maqsad: Bolalarga og'iz, lablar, tishlar va til, tanglay haqida tushunchalarini mustahkamlash. Tilning asosiy harakatlarini bolalar bilan birgalikda bajarish: tilni yuqoriga ko'tarish, pastga tushurish, tilni og'iz burchaklariga yo'naltirish.

Vazifalar:

Mashg'ulot vaqtida har bir bolani diqqat-e'tibor bilan kuzatib, mashqni qanday bajarayotganini tekshirib turish.

Kutilayotgan natijalar:

Bolalarning gapirishimiz uchun bizga nimalar yordam berishi (lablar, til uchi, til kuragi, tilning orqa qismi, tishlar, tanglay, tovush, og'iz, lablar) haqidagi tushunchalari yanada mustahkamlanadi. Tilning asosiy harakatlari: tilni yuqoriga ko'tarish, pastga tushurish, tilni og'iz burchaklariga yo'naltirishni mustaqil bajara oladilar.

Bolalar bilimlarini kengaytirishga yo'naltirilgan, ishtirok etishga mo'ljallangan interfaol usullar:

Aqliy hujum. Qisqa hikoya. Savol- javob.

Tetiklashtiruvchi mashqlar.

Kerakli jihozlar:

«Quvnoq tilcha haqida» ertagi bilan ishlashni mo'ljallash.

Mashg'ulotning borishi. Tarbiyachi: Bolalar, qani ayting-chi: «Biz nima orqali gapiramiz?» (og'zimiz bilan). To'g'ri, og'zimiz orqali. Og'zimiz uychaga o'xshaydi. Bu uychada nima yashaydi? To'g'ri, til. Til haqida ertak eshitganmisiz? Qani eslab ko'ring-chi. Til uychada yashaydi. U yashaydigan uychaning eshigi bor-a? Uning uychasida bitta eshikcha emas, balki ikkita eshikcha bor edi. Birinchi eshigi-lablar, ikkinchi eshigi –tishlar. Bu uyning shifti ham bor edi. Bu nima deb atalar edi? To'g'ri, tanglay. Biz gapirmaganimizda uychaning ikkala eshikchasi yopiq bo'ladi va tilcha ko'rinmaydi. Hammangiz og'zingizni yoping va bir-biringizni og'zingizga qarang. Tilcha qorong'ida o'tiraverib zerikib, ko'chaga chiqib sayr qilib kelmoqchi bo'ladi. Avval til uchini chiqarib, havo qanday ekanligini bilib olmoqchi bo'ladi. Kelinglar, hammamiz shunday qilamiz (tarbiyachi bolalarni bu harakatni qanday bajarayotganliklarini tekshirib chiqadi). Mana, qanday keng tilcha, hammangiz bir-biringizga qaranglar. Birdan qattiq shamol esdi, tilcha burishdi. Ingichka bo'lib oldi, so'ngra butunlay uychasiga yashirilib, uxlash uchun karavatchasiga cho'zildi. (bolalarni tekshirish). Uyqudan uyg'ongan tilcha mashq qilmoqchi bo'ldi, yuqoriga ko'tarila boshladi.(yuqoridagi tishlar orqasiga), so'ngra pastga tushadi (pastki tishlar

orqasiga) (tarbiyachi har bir bolani tekshiradi). Tilcha avval mashqni sekin-sekin bajaradi, so'ngra tez-tez sakray boshladi. U sakraganda shiftga yetay-yetay dedi, sakrab shiftni til uchi bilan silab qo'ydi. Tilcha mashq qilib bo'lgach, yana ko'chaga chiqmoqchi bo'ldi. Ko'chaga chiqib zinapoyaga o'tirdi (tilning keng oldingi qirrasini pastki labga qo'yish, bolalar bu harakatni bajarayotganlarida pastki lablarini qiyshaytirmasinlar, pastki tishlarga tegizmasinlar). Bir o'zi o'tiraverib zerikdi, o'ynash uchun ko'chada hech kim yo'q edi. Bolalar yo'qmikin, deb tilcha avval o'ng tomonga, so'ngra chap tomonga qaradi. Hech bir bola yo'q edi. Bolalarni qidirib uyining atrofida yugura boshladi (til og'iz atrofida aylanma harakat qiladi). Birga o'ynash uchun sherik topdi, sevinganidan sakradi, va tili bilan cho'lpillatdi (tilni tanglayga yopishtirib, uchi bilan cho'lpillatadi (bolalar tekshiriladi). Tilcha mazza qilib sayr qilganidan so'ng uyiga ketdi va ikkala eshikni yopdi. Uychasining eshiklari oddiy emas, ikki qavatli. Bular - lablar. Mana yuqorigisi, mana pastkisi (ko'rsatadi). Lablar ham ko'p harakat qila oladilar. Mana ular ko'p harakat qilib jilmayishdi. Kelinglar hammamiz jilmayamiz, so'ngra ular nimagadur achchiqlandilar va oldinga naychaga o'xshab cho'zildilar (tekshirish). So'ngra lablar biroz ochilib, ikkinchi eshikni ko'rsatishdi (tarbiyachi tishlarini ko'rsatadi). Mana yuqorigi tishlar, mana bu pastki tishlar.

Hamma eshiklarni yopamiz, tilcha juda ham charchadi, uning dam olgisi kelyapti.

Jismoniy daqiqa.

Bolalar, yana bizning ovoqimiz ham bor-a! U ham uychada yashaydi. Biroq uning uychasi og'izda emas, bo'yinda (ko'rsatadi).

Ba'zan ovoz uxlaydi va sekingina pishillaydi, uning pishillashi eshitilmaydi (tarbiyachi

«s» tovushini talaffuz etadi So'ngra bolalar «s» tovushini talaffuz etadilar. Qo'llarining orqa tomonini bo'yinlariga qo'yib, ovoz uxlayaptimi yoki yo'qmi, tekshirib ko'radilar). Ovoz uyqudan turgandan keyin ashula aytadi. U shunday ovozda ashula aytadiki, hatto uychaning devorlari titray boshlaydi (bola «z» tovushini bo'yinga qo'l kaftining orqa tomonini qo'yib talaffuz etadi. Bu bilan ovoz uxlayaptimi yoki yo'qmi, tekshiriladi. Xuddi shu tariqa bolalar ikki

– uch marta «s» va «z» tovushini navbatma-navbat talaffuz etadilar va tovush uxlayaptimi yoki ashula aytyaptimi aniqlashadi. Bolalar, bugun biz ko'p narsalarni bilib oldik. Mashg'ulot bolalarni rag'batlantirish bilan yakunlanadi.

Bolalar bilimini tekshirish va mustahkamlash uchun savollar:

Demak gapirishimiz uchun bizga nimalar yordam beradi?

(lablar, til, til uchi, til kuragi, tilning orqa qismi, tishlar, tanglay, tovush)

2- mashg'ulot:

Mavzu: «O» tovushini talaffuz qilish Maqsad:

- «O» tovushi bilan tanishtirish.

Vazifalar:

- «O» tovushini talaffuz qilishga o'rgatish
- «O» tovushining unli tovush ekani haqida tushuncha berish, uning so'z boshi, o'rtasi va oxirida kelishini aytish, uning to'g'ri talaffuzini o'rgatish,

- «O» tovushli soʻzlar bilan bolalar nutqini boyitish. Kutilayotgan natijalar:.
- «O» tovushining unli tovush ekanligini, uning soʻz boshi, oʻrtasi va oxirida kelishini bilib oladilar.
- «O» tovushli soʻzlar ayta oladilar.

Kerakli jihozlar:

- «O» tovushi bor suratlar, kubik: bir tomoniga labning ochiq holati rasmi yopishtirilgan, boshqa tomonlariga unli harflar yopishtirilgan.

Mashgʻulotning borishi:

Tarbiyachi bolalarning tovushlar haqidagi bilimni aniqlash va mustahkamlash uchun savollar beradi.

Tovushlarni nima qilamiz?

Xulosa:

Bolalar lugʻatini boyitishning asosiy manbasi boʻlib kattalar nutqi, birinchi navbatda, bolalarni oʻqitib, tarbiyalaydigan tarbiyachining nutqi hisoblanadi. Ular tarbiyachidan obrazli soʻzlarni, ifoda va qoʻllash usullarini oʻzlashtirib oladilar; ular nima yaxshi-yu nima yomonligini ajratib ololmaydilar, va eshitgan barcha soʻzlarga taqlid qiladilar. Shuning uchun tarbiyachining nutqi namunaviy boʻlishi lozim. Obrazli nutqni rivojlantirish keng maʼnoda nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar

1. Bolalarni toʻgʻri talaffuzga oʻrgatishning mazmuni va mohiyati haqida gapirib bering?
2. Talaffuzga oʻrgatishning asosiy bosqichlarini sanab oʻting?
3. Bolalarni toʻgʻri talaffuzga oʻrgatish asosiy vazifalari nimalardan iborat?
4. Tovush hosil qilishda ishtirok etadigan turli organlarning ahamiyati haqida nimalarni bildingiz?
5. Tovushlarni ishtirok ettirib mashgʻulot ishlanma tayyorlang?

AMALIY MASHG'ULOT MATERIALLARI

Amaliy mashg'ulotlar

Mashg'ulotlar shakli: amaliy mashg'ulot (A) 9-semestr
Bolalar nutqini o'stirishga qo'yilgan davlat talablari
Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolalar nutqini o'stirishning mazmuni
Ilk yoshdagi bolalarda nutqini rivojlantirish
Jami 6 soat
Seminar mashg'uloti mavzulari
Bolalar lug'atiga yangi so'zlarni kiritish. Maktabgacha tarbiya tashkilotida nutqni o'stirish metodikasi.
Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar. Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarni tanlash, o'tkazish va tahlil qilish.
Bolalarni hikoya qilib berishga o'rgatishda foydalaniladigan usullar haqida tushuncha berish.
Mashg'ulotlar shakli: amaliy mashg'ulot (A) 9-semestr

Talabalar «Bolalarni nutqini o'stirish» fanini puxta o'zlashtirishi uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tatbiq qilish muhim ahamiyatga ega. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va metodik qo'llanmalar, tarqatma materiallar, elektron materiallardan foydalaniladi. Ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulot mavzulariga mos ravishda ilg'or pedagogik texnologiyalar tanlanadi. Fanni o'qitishda «Tarmoqlar», «Aqliy hujum», «Bumerang», «Yelpig'ich», «Tarozi», «Klaster», «Venn halqachalari» kabi pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi. Bunda har bir mavzuning o'ziga xosligi hisobga olinadi. Shuningdek, audio, video, kompyuter texnikasidan foydalaniladi.

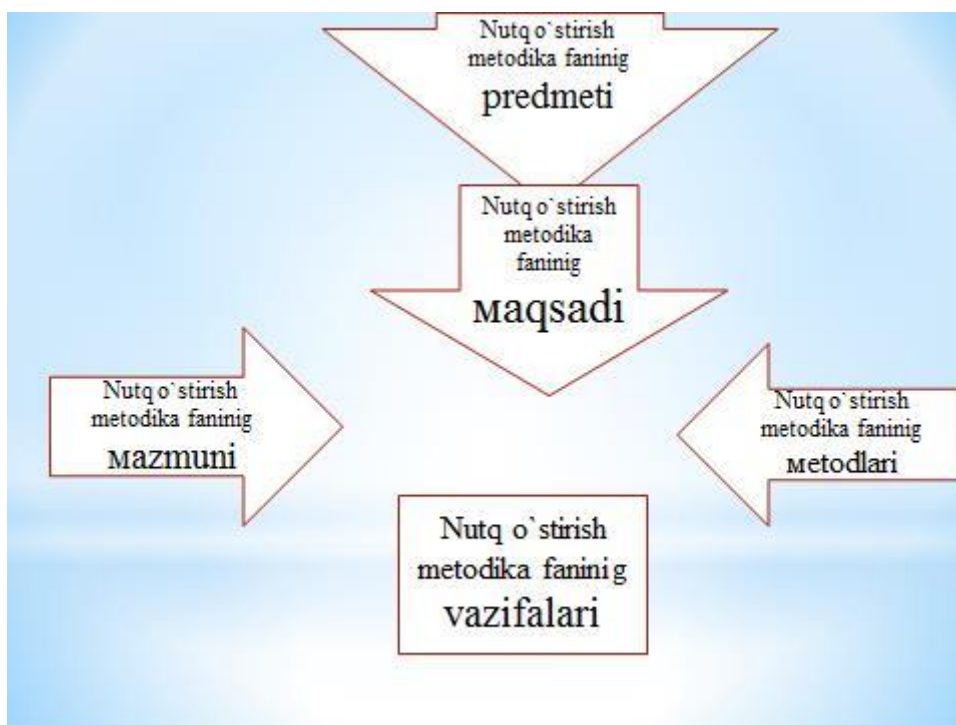
1-MAVZU: Bolalar nutqini o‘stirishga qo‘yilgan davlat talablari

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o‘stirishga qo‘yilgan davlat talablari
2. Nutq, muloqot, o‘qish, yozish malakalarini shakllantirish kompetensiyalari.
3. Nutq o‘stirishni ta‘minlaydigan omillar.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi fani qachon tashkil topgan va rivojlanishi qanday kechgan?
2. Bolalar nutqini o‘stirishga oid nazariy ishlar haqida nimalarni bilasiz?
3. Maktabgacha ta‘limning qanday me‘yoriy xujjatlari mavjud?
4. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik shart- sharoitlari haqida nimalarni bilasiz?
5. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari yo‘nalishlariga ko‘ra qanday turlarga bo‘linadi?
6. «Maktabgacha ta‘lim» atamasi qachon qabul qilingan?



2- MAVZU: “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida bolalar nutqini o‘stirishning mazmuni

Reja:

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining mazmun mohiyati.
2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida bolalar nutqini o‘stirish texnologiyasi.
3. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining MTTda qo‘llanilishi
4. K.D.Ushinskiy bolalarga ona tilini birlamchi o‘rgatish asoschisi.

Tayanch tushunchalar: *xalqona tarbiya, sensor va aqliy tarbiya, ritorik harakatlar, Onalar maktabi, nutqni rivojlantirish, fikrlashni rivojlantirish, ideal jamiyat.*

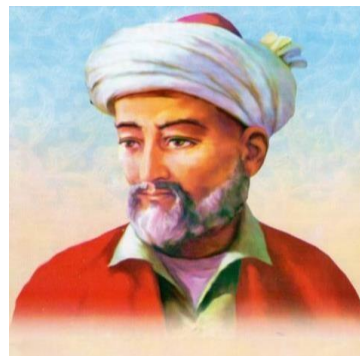
1. Abu Nasr al Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, til va nutqqa oid qarashlari.

«Tushunchalar tahlili» uslubini to‘ldiring

Sharq va g‘arb mutafakkirlarining yosh avlodni tarbiyalashga oid qarashlari

3-topshiriq: Nutq o‘stirish metodikasini o‘qitishning tashkiliy shakllari.
«Tushunchalar tahlili» uslubini to‘ldiring

TUSHUNCHALAR	MAZMUNI
Lug‘at ishi	
Grammatika	
Ravon nutq	
Dialogik nutq	
Monologik	
Nutq o‘stirish jarayoni	
Tovush madaniyati	
Tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etish	



3-MAVZU: Ilk yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish

Reja:

1. Ilk yoshli bolalar nutqini o‘stirish.
2. Ilk yoshli bolalar nutqini o‘stirishda foydalaniladigan o‘yinlar.

1-topshiriq: Nutq o‘stirish metodikasini o‘qitishning tashkiliy shakllari.
«Tushunchalar tahlili» uslubini to‘ldiring

TUSHUNCHALAR	MAZMUNI
Lug‘at ishi	
Grammatika	
Ravon nutq	
Dialogik nutq	
Monologik	
Nutq o‘stirish jarayoni	
Tovush madaniyati	
Tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etish	

SEMINAR MASHG'ULOT MATERIALLARI

1-mavzu: Bolalar lugʻatiga yangi soʻzlarni kiritish. Maktabgacha tarbiya tashkilotida nutqni oʻstirish metodikasi.

Reja:

1. Bolalarni tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilishga oʻrgatish
2. Maktabgacha taʼlim tashkilotida nutqni oʻstirish metodikasi.

Koʻrgazmali maruza materiallari

B/B/B JADVALI - Bilaman/ Bilishni xohlayman/ Bilib oldim. Mavzu, matn, boʻlim boʻyicha izlanuvchanlikni olib borish imkonini beradi.

Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish kooʻnikmalarini

rivojlantiradi. Talabalar:

Jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida, kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar.

B./ B. /B TEXNOLOGIYASINI QOʻLLASH QOIDALARI

	Mavzu savollari	Bilaman	Bildim	Bilishni xohlayman
1.	Mash'ulotlar			
2.	Didaktik maqsadlar			
3.	Namunali nutqqa ega boʻlish			
4.	Metodik tamoyillar			
5.	Tarbiyachining nutqi			
6.	Dastur			
7.	Suhbat			
8.	Nazorat-tekshiruv			
9.	Tayyorgarlik suhbat			
10.	Taʼlim-tarbiya			
11.	Reproduktiv			
12.	Dialog			

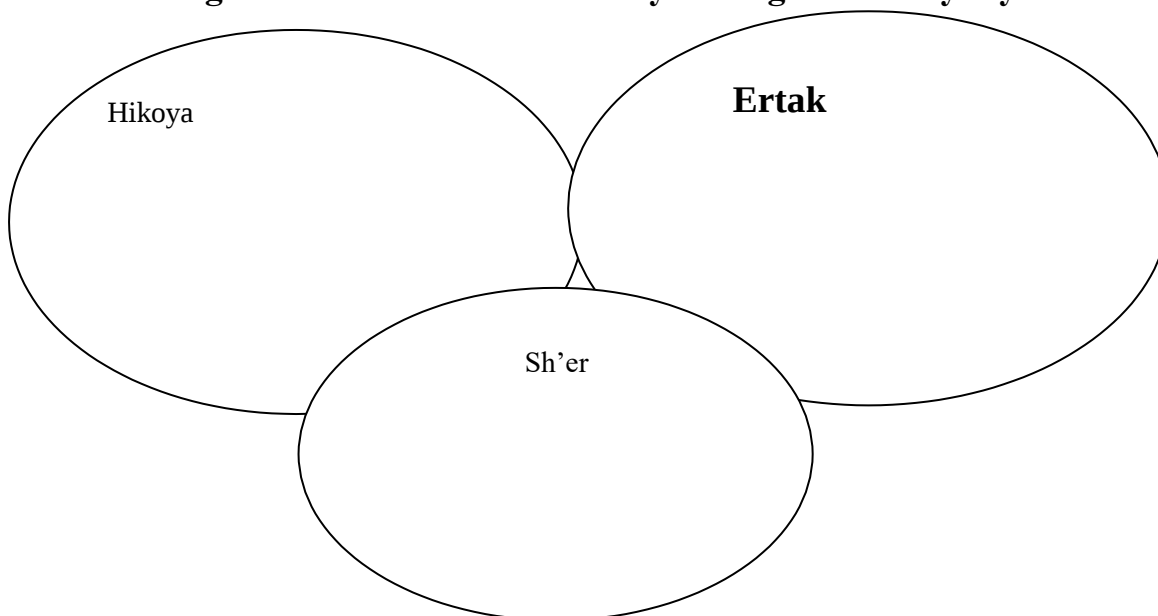
2-mavzu: Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar. Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarni tanlash, o'tkazish va tahlil qilish.

Reja:

1. Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar.
2. Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarni tanlash.
3. Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlarni o'tkazish metodikasi

VENN DIAGRAMMASI

Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar.



«Insert» usulidan foydalanib ishlash qoidasi

1. Ma'ruza matnini o'qib, matnning chetiga quyidagi belgilarni qo'yib chiqing:

V – bilaman.

+ - men uchun yangi ma'lumot.

-- men bilgan ma'lumotni inkor qiladi.

? – noaniq (aniqlashtirish talab qiladigan) qo'shimcha ma'lumot.

2. Olingan natijalarni jadval shaklida rasmiylashtiring.

Mavzu savollari	V	-	+	?
1. «Til» va «nutq» tushunchalari				
2. Bolalarning nutqni o'zlashtirishi				
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish				
4. Nutqni rivojlantirish metodikasi				
5. Turli yosh guruxlarda nutq o'stirish				

FSMU texnologiyasi

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda hamda o'quv jarayonini baxs- munozarali o'tkazishda qo'llaniladi, chunki bu texnologiya talabalarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga

o'tkazishga, ochiq holda baxslashishga hamda shu bilan birga baxslashish madaniyatini o'rgatadi. Tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga

o'z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

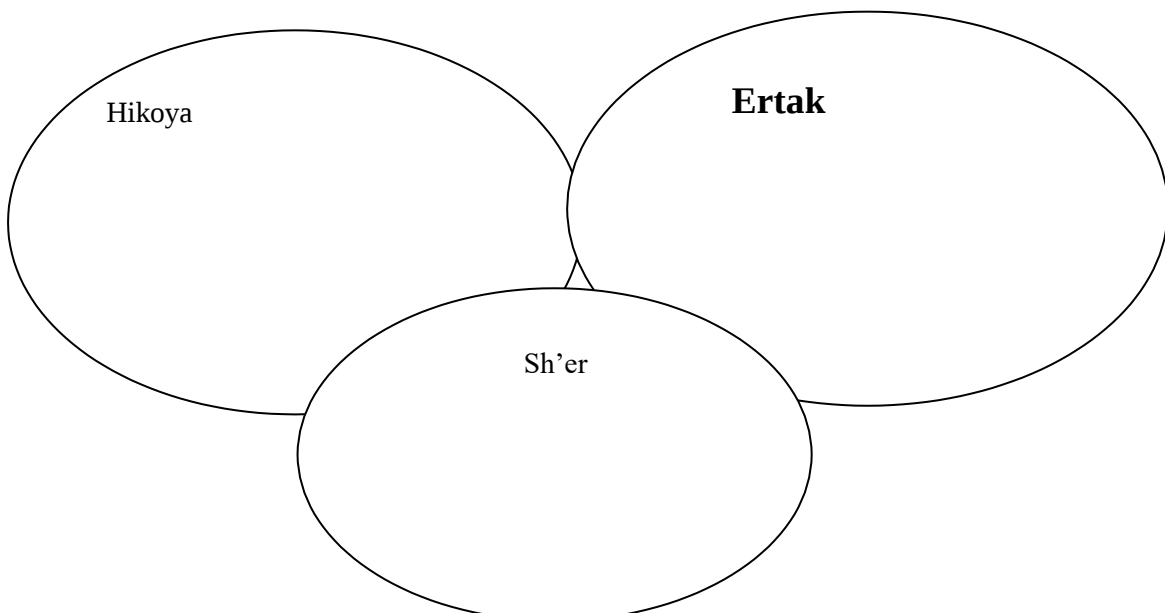
3-mavzu: Bolalarni hikoya qilib berishga o'rgatishda foydalaniladigan usullar haqida tushuncha berish.

Reja:

1. Bolalarni hikoya qilib berishga o'rgatish.
2. Bolalarni hikoya qilib berishga o'rgatishda foydalaniladigan usullar

VENN DIAGRAMMASI

Bolalarni hikoya qilib berishga o'rgatishda foydalaniladigan usullar haqida tushuncha berish.



«Insert» usulidan foydalanib ishlash qoidasi

3. Ma'ruza matnini o'qib, matnning chetiga quyidagi belgilarni qo'yib chiqing:

V – bilaman.

+ - men uchun yangi ma'lumot.

-- men bilgan ma'lumotni inkor qiladi.

? – noaniq (aniqlashtirish talab qiladigan) qo'shimcha ma'lumot.

4. Olingan natijalarni jadval shaklida rasmiylashtiring.

Mavzu savollari	V	-	+	?
1. «Til» va «nutq» tushunchalari				
2. Bolalarning nutqni o'zlashtirishi				
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish				
4. Nutqni rivojlantirish metodikasi				

5.Turli yosh guruxlarda nutq o‘stirish				
--	--	--	--	--

FSMU texnologiyasi

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda hamda o‘quv jarayonini baxs- munozarali o‘tkazishda qo‘llaniladi, chunki bu texnologiya talabalarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, ochiq holda baxslashishga hamda shu bilan birga baxslashish madaniyatini o‘rgatadi.Tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog‘ozga

o‘z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI

Tavsiya etilayotgan oraliq nazorat savollari

1. Bolalar nutqini o‘stirishning predmeti maqsadi va vazifalari
2. Abdulla Avloniyning yosh avlodga tarbiya berish haqidagi qarashlari
3. Nutq o‘stirishni ta’minlaydigan omillar.
4. Nutq o‘stirishni ta’minlaydigan omillar.
5. Abu Nasr al Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, til va nutqqa oid qarashlari.
6. Fozil shaharni boshqaradigan Hokim qanday hislatlarga ega bo‘lmog‘i lozim?
7. K.D. Ushinskiy bolalarga ona tilini birlamchi o‘rgatish asoschisi.
8. Bolalar nutqini o‘stirishning asosiy mazmuni.
9. Bolalarga ona tilini birlamchi o‘rgatish asoschisi kim?
10. Ibn Sino nima uchun bolani onasi emas, balki tarbiyachi tarbiyalashi lozim degan fikrni aytadi?
11. Yan Amos Komenskiyning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlantirishiga oid qarashlari
12. Ilk qadam davlat dasturining qo‘llanilishi.
13. MTMda ta’lim jarayonini tashkil qilish tamoyillari
14. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim berishda kompetentsiyaviy yondashuv.
15. Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari» sohasi kompetentsiyalari
16. MTM davlat o‘quv dasturini qo‘llash.
17. MTMning maqsad va vazifalari
18. Qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil qilish
19. Alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolalar uchun mo‘ljallangan ta’lim faoliyati
20. Ota-onalar bilan hamkorlik
21. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim berishda kompetentsiyaviy yondashuv
22. Kompetentsiya bu-?
23. Kommunikativ kompetentsiya nima?
24. O‘yin kompetentsiyasi –?
25. Ijtimoiy kompetentsiya-?
26. Bilish kompetentsiya nima?
27. Bolalarni rivojlanish sohalari kompetensiyalari.
28. Jismoniy rivojlanish sog‘lom turmish tarzini shakllantirish.
29. Ijtimoiy hissiy rivojlanish.
30. Nutq muloqot, o‘qish va yozish malakalari?
31. Bilish jarayonini shakllantirish.
32. Ijodiy rivojlanish bu-?
33. O‘quv tarbiyaviy faoliyat
34. O‘quv tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirish
35. Ilk qadam o‘quv dasturining maqsad va vazifalari
36. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish qonuniyatlari.
37. Bolalar nutqini o‘stirish bo‘yicha ishlarni rejalashtirish.
38. Nutqni rivojlantirish metodikasining nazariy asoslari haqida gapirib bering.
39. Ilk yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish qanday amalga oshiriladi?
40. Ilk bolalikda nutq rivojlanish davrlari haqida nimalarni bilasiz?

YAKUNIY NAZORAT SAVOLLARI

Tavsiya etilayotgan yakuniy nazorat savollari

1. Ilk yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish qanday amalgam oshiriladi?
2. Ilk bolalikda nutq rivojlanish davrlari haqida nimalarni bilasiz?
3. 3 yoshgacha bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirishga doir mashg'ulotlarni aytib bering?
4. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish vazifalari.
5. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning metodik masalalari
6. Ilk bolalikdagi nutq rivojlanishining ikki davri.
7. Maktabgacha o'rta yoshdagi bolalar nutqini o'stirish vazifalari.
8. Maktabgacha o'rta yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning metodik masalalari.
9. Nutqni rivojlantirish metodikasining nazariy asoslari haqida gapirib bering
10. 4-5 yoshli bolalar nutqning tovush tomoni ayrim xususiyatlari
11. Maktabgacha o'rta yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning metodik masalalari.
12. Mashg'ulotlarning tarbiyaviy va emotsional xususiyati haqida so'zlab bering.
13. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirish mazmuni.
14. Maktabgacha katta yoshdagi bola nutqining grammatik tizimini shakllantirish.
15. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar bilan muloqot.
16. Ravon nutq tushunchasi va uni rivojlantirish vazifalari.
17. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ravon nutqqa o'rgatish
18. Til tafakkur quroli va muomala vositasi.
19. Maktabgacha yoshdagi bola nutqning shakllanishida dialogik nutqning mazmuni
20. Dialogik nutqni rivojlantirishga doir maxsus mashg'ulotlarning ahamiyati
21. Monologik nutqini shakllantirish usullari?
22. 1. Bolalarga monologik nutqni o'rgatish ishining mazmuni va vazifalari.
23. Monologik nutqni rivojlantirishga doir mashg'ulotlar.
24. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug'at ishini olib borish vazifasi
25. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug'at ishini olib borish vazifasi.
26. Lug'atni boyitish va faollashtirish.
27. Nutqiy muloqot madaniyatini shakllantirish.
28. Tasviriy hikoya tuzishga o'rgatish
29. Lug'at ishi jarayonida qaysi sifatlarning oshishiga erishiladi?
30. Lug'at ishlarini tashkil qilishda nimalarni hisobga olish lozim?
31. Nutqning tovush madaniyati tushunchasi.
32. Nutqning tovush madaniyatiga doir ishlar.
33. Bolaning har bir yosh bosqichida nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash

MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARI

Mashg'ulotlar shakli: mustaqil ta'lim (MT)		
9-semestr		
MT1	Bolalarni nutqini o'stirishning maqsad va vazifalari	8
MT2	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o'stirish jarayonini tashkil etish	8
MT3	Lug'at ishining metod va usullari. Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish	8
MT4	Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning vazifalari, metodlari va vositalari	8
MT5	Maktabgacha katta guruh yoshdagi bolalar bilan muloqot.	8
MT6	"Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolalar nutqini o'stirish mazmuni	8
MT7	Tarbiyachi nutqiga qo'yilgan pedagogik talablar	8
MT8	Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan maqola tayyorlash.	8
MT9	Mustaqil o'zlashtiriladi mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta topishmoq tayyorlash.	8
MT10	Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta she'r tayyorlash	8
MT11	Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta tez aytish tayyorlash..	8
MT12	Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta terminlar tayyorlash.	8
Jami: 96 soat		

O'qitish va o'rganish usullari

Modul ma'ruzalar va amaliy, seminar auditoriya mashg'ulotlari hamda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyati orqali tashkil etiladi. Ma'ruzalarda mavzularini tahlil qilish uchun zarur bo'lgan nazariy ma'lumotlar beriladi. Amaliy auditoriya mashg'ulotlarida (muammoli vaziyatlar va ularni yechimlari) taqdim etiladi va talabalarga ularni hal qilish uchun zarur metodik usullar va metodlarni qo'llash bo'yicha mashq qilish imkoniyati beriladi. Mustaqil ta'lim faoliyatida talabalar mavzularni chuqur o'rganib, adabiyotlar va ilmiy jurnallar hamda manbaalardan foydalangan holda mavzularni tahlil qilishi lozim.

GLOSSARIY (IZOHLI LUG‘AT)

<i>Termin</i>	<i>O'zbekcha</i>	<i>Ruscha</i>	<i>Inglizcha</i>
Maktabgacha ta'lim	bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-yetti yoshga etguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.	Дошкольное образование	Pre-school education
Maktabgacha ta'lim pedagogikasi	maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.	Педагогика дошкольного образования	Pedagogy of preschool education
Ta'lim	bolalarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.	Образование	Education
Didaktik tizim	(yunoncha "systema" – yaxlit, qismlarda tashkil topgan, birlashtirish) – ma'lum mezonlari asosida ta'lim	Дидактическая система	Didactic system

	jarayoning yaxlit holatini belgilash, ajratib ko'rsatish.		
Didaktik o'yin	o'rganilayotgan ob'ekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida bolaning bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi.	Дидактическая игра	Didactic game
Jamoa	(lotincha "kollektivus" so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi ma'nolarni anglatadi) – bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.	Команда	Team
Jamoa an'analari	jamoa a'zolari tomonidan birdek qo'llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.	Традиции сообщества	Community traditions
Jismoniy tarbiya	bolalarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi.	Физическая культура	Physical education
Idrok	aniq maqsadga yo'naltirilgan anglash	Восприятие	Perception

	jarayoni.		
Ijtimoiy adaptatsiya	(yunoncha adapto – moslashish) – anomal bolalar individual yoki guruhli xulqlarining ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor qoidalari tizimiga mos kelishi.	Социальная адаптация	Social adaptation
Ijtimoiylashuv	ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi asosida shaxsning hayot va ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvi.	Социализация	Socialization
Izohlash	tarbiyalanuvchiga hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli.	Объяснение	Explanation
Individ	(lotincha "individuum" bo'linmas, yagona, alohida degan ma'nolarni anglatadi) – xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot.	Индивидуальный	Individual
Individuallik	shaxsning o'ziga xos xususiyatlari.	Индивидуальность	Individuality
Iqtisodiy tarbiya	bolalarga iqtisodiy bilimlarni berish, ular da iqtisodiy faoliyat (oila byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar)ni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan	Экономическое образование	Economic education

	iborat pedagogik jarayon.		
Iqtisodiy ta'lim	bolalarga xo'jalik yuritish tizimi (oilalarning byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar) to'g'risidagi nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.	Экономическое образование	Economic education
Yosh xususiyatlari	muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.	Возрастные характеристики	Age characteristics
Kadrlar tayyorlash milliy modeli	shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o'zaro hamkorligi, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik asosida «yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha Uning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:	Национальная модель подготовки кадров	National model of personnel training
Shaxs	kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni	Человек	Person

	amalga oshiruvchi;		
Korreksiya	(yunoncha “correctio” - tuzatish) – pedagogik uslub va tadbirlardan iborat maxsus tizimi yordamida anomal bolalarning psixik va jismoniy rivojlanishidagi kamchiliklarini qisman yoki to’liq tuzatish.	Коррекция	Correction
Ko’nikma	olingan bilimlarga asoslanib qo’yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig’indisi.	Навык	Skill
Ko’rgazmali metodlar	predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko’rsatishda qo’llaniluvchi usullar.	Методы демонстрации	Demonstration methods
Loyihalashtirish (rejalashtirish)	bolalarning o’quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.	Дизайн (планирование)	Design (planning)
Madaniyat	(“cultura” so’zidan olingan bo’lib, parvarish qilish, ishlov berish ma’nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo’lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma’naviy boyliklar tizimi.	Культура	Culture
Mazmun	(ta’lim (bilim olish) mazmuni) – ta’lim jarayonida bola	Содержание	Content

	tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.		
Malaka	ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.	Квалификац ия	Qualification
Materialni og'zaki bayon qilish metodlari	o'quv materialini mohiyatini ozg'aki (hikoya, tushuntirish, maktab ma'ruzasi kabi shakllarda) yoritishda qo'llaniluvchi usullar.	Способы устного изложения материала	Methods of oral presentation of the material
Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari	muayyan mashqyordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish usullari.	Методы обучения и обучения (практика в действии)	Methods of training and teaching (practice in action)
Ma'lumot	ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.	Информация	Information
Rag'batlantirish	tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usuli.	Поощрение	Encouragem ent

Rivojlanish	shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.	Разработка	Development
Suhbat	savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi.	Беседа	Conversation
Tamoyil	(yunoncha "principium") – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.	Принцип	Principle
Tarbiya	muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.	Образование	Education
Tarbiya jarayoni	pedagog va bola (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.	Образовательный процесс	Education process
Tarbiya mazmuni	shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.	Содержание образования	Content of education
Tarbiya metodi	(yunoncha "metodos" – yo'l) – tarbiya maqsadiga erishish yo'li; tarbiyalanuvchilarning	Метод обучения	Method of education

	ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari.		
Tarbiya nazariyasi	pedagogikaning muhim tarkibiy qismi; tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.	Теория образования	Theory of education
Tafakkur	ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli.	Мышление	Thinking
Tashhis	didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash.	Диагноз	Diagnosis
Kommunikativ kompetentsiya	muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi.	Коммуникативная компетентность	Communicative competence
O'yin kompetentsiyasi	bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi. O'quv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos hisoblanadi.	Игровая компетентность	Game competence
Ijtimoiy kompetentsiya	hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlari bilan muloqotda axloq qoidalarini va me'yorlariga rioy qilgan holda o'zini tutishi	Социальная компетентность	Social competence

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

O'quv-uslubiy adabiyotlar va elektron ta'lim resurslari ro'yxati.

Asosiy adabiyotlar	
1.	F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.A'zamova « Maktabgacha pedagogika » T.«Ma'naviyat 2019
2.	Yo'ldoshev J. «Ta'lim yangilanish yo'lida» T.: O'qituvchi. 2000
3.	N.Qayumova, Maktabgacha pedagogika- Toshkent : Nizomiy nomidagi TDPU, 2013
4.	Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish M.P.Imomov,S.F.Arzikulova,M.F.Alikulova O'quv qo'llanma
5.	Maktabgacha ta'lim vazirligi Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi
Qo'shimcha adabiyotlar	
1.	“Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi 595-sonli Qonun. 16.12.2019
2.	“Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2019-yil 13-maydagi 391-son Vazirlar Mahkamasining qarori. (12.08.2021 sanasi. Amaldagu versiyasi)
3.	“O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” 08.05.2019 y. PQ-4312
4.	“Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti”ni tasdiqlash to'g'risidagi 802-sonli qaror. 22.12.2020yil.
5.	Abu Nasr Forobiy.Fozil odamlar shaxri//–T.:A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
6.	Ochilov M. Muallim qalb me'mori: Saylanma. T: O'qituvchi, 2000.

Axborot manbaalari

www. tdu.uz

www. Ziyonet.Uz

www. edu.Uz

ILOVALAR

1.1. Fan dasturi

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SHAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

Ro‘yxatga olindi:
№ _____
2024-yil “____” avgust

“TASDIQLAYMAN”
Shahrisabz davlat pedagogika institut
rektori _____ Sh.Q.Nematov
2024-yil “____” avgust

“BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH”

O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Gumanitar soha
Ta’lim sohasi:	110000 – Pedagogika
Ta’lim yo’nalishi:	60110200 – Maktabgacha ta’lim

Shahrisabz-2024

Fan /modul kodi		O‘quv yili	Semestr	ESTS - Kreditlar	
BNO‘ 18908		2024-2025	9	4	
Fan /modul turi		Ta’lim tili		Haftadagi dars soatlari	
Majburiy		O‘zbek/rus			
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim (soat)	Jami yuklama (soat)	
	Bolalar nutqini o`stirish	120	96	24	
2.	I. Fanning mazmuni Fanni o‘qitishdan maqsad – “Bolalarni nutqini o‘stirish” fani talabalarni maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish tamoyillari, unga qo‘yilgan talablar, usullari, shakllari, nutqni rivojlantirish muammolari, barkamol avlod tarbiyasida nutqni to‘g‘ri shakllantirish yo‘llari va ish samaradorligi. Zamonaviy pedagogik texnologiya. Ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, va uning tamoyillari, qonuniyatlari. Maktabgacha yoshda bo‘lgan bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish ishiga tayyorlashdan iboratdir. Fanning asosiy vazifalari- Talabalarda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini o‘stirishninig nazariy va amaliy bilimlarini egallash bolalarning nutqini rivojlanishining psixologik xususiyatlari, maktabgacha ta’lim tashkiloti ishining mazmuni va metodlari haqidagi bilimlarni shakllantirish. Mashg‘ulotlarni rejalashtirish, mashg‘ulot ishlanmalarini tuzish va taxlil qilish, metodik usullari va ta’limiy o‘yinlar tanlash, ular bilan ishlash mazmuni va metodlarini o‘rgatish. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiga ta’sir ko‘rsatishning eng samarali yo‘lini to‘g‘ri tanlash, o‘zaro birgalikda xarakter qilish hamda ularning didaktik nutq muloqotlari paytida qo‘llay olinishini ta’minlash. O‘qitish mazmuni va yo‘llarining umumiy tavsifi bilan qurollantirish. II. Asosiy nazariy qism (maruza mashg‘ulotlari) II.I Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: 1-Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug‘at ishini olib borish mazmuni Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug‘at ishini olib borish mazmuni va vazifalari.Bolalar lug ‘g ‘atiga yangi so ‘zlar kiritish 2-Mavzu: Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash.				

Ravon nutq tushunchasi va uni rivojlantirish vazifalari. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ravon nutqqa o'rgatish.

3-Mavzu: Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlar

Lug'atni boyitish uchun yordam beradigan ta'limiy o'yinlarning turlari. Lug'at ishining metod va usullari. Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish

4-Mavzu: Grammatik qurilishni shakllantirish metodikasi

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar bilan muloqot. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar uchun rivojlantiruvchi markazlarda ishlash usullari.

5-Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarni tevarak-atrofni bilishda nutqni rivojlantirish texnologiyasi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tevarak-atrofni bilishda nutqni rivojlantirish texnologiyasi

6-Mavzu: Tovushlarning to'g'ri talaffuzi yuzasidan olib boriladigan ishlar mazmuni.

Tovushlar haqida tushincha berish. Tovushlarning to'g'ri talaffuzi yuzasidan olib boriladigan ishlar mazmuni

II. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Bolalar nutqini o'stirishga qo'yilgan davlat talablari
2. Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolalar nutqini o'stirishning mazmuni
3. Ilk yoshdagi bolalarda nutqini rivojlantirish

IV. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlari multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Seminar mashg'ulotlarida bakalavrlar ilmiy ijodiy faoliyat bilan shug'ullanib fan sohasidagi yangiliklar bilan seminar mashg'ulotlarini mazmunini boyitadilar.

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Bolalar lug'atiga yangi so'zlarni kiritish. Maktabgacha tarbiya tashkilotida nutqni o'stirish metodikasi.
2. Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar. Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarni tanlash, o'tkazish va

tahlil qilish.

3. Bolalarni hikoya qilib berishga o'rgatishda foydalaniladigan usullar haqida tushuncha berish

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Auditoriyadan tashqari vaqtda bajariladigan mustaqil ishlar quyidagi turlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

-esse – dolzarb mavzu bo'yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish;

- dokladlar tayyorlash;

- konspekt yozish;

- glossariy tuzish;

- individual va guruhliy o'quv loyihasi;

- keys-topshiriqlarini bajarish;

- mavzuli portfoliolar tuzish;

- axborot-tahliliy materiallar bilan ishlash;

- manbaalar bilan ishlash;

- videorolik tayyorlash;

- multimediali taqdimotlar yaratish;

- darslarning metodik ishlanmalarini tayyorlash;

-test tuzish

- darsdan tashqari mashg'ulotlar ishlanmalarini tayyorlash;

- ta'lim yo'nalishi(mutaxassislik)ning xususiyatidan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarning boshqa turlaridan foydalanish mumkin.

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Bolalarni nutqini o'stirishning maqsad va vazifalari
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o'stirish jarayonini tashkil etish
3. Lug'at ishining metod va usullari. Bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish
Lug'atni boyitish uchun yordam beradigan ta'limiy o'yinlarning turlari
4. Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning vazifalari, metodlari va vositalari
5. Maktabgacha katta guruh yoshdagi bolalar bilan muloqot.
6. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolalar nutqini o'stirish mazmuni
7. Tarbiyachi nutqiga qo'yilgan pedagogik talablar
8. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan maqola tayyorlash
9. Mustaqil o'zlashtiriladi mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta topishmoq tayyorlash.
10. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta

	she'r tayyorlash 11 Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta tez aytish tayyorlash 12 Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta terminlar tayyorlash.
3.	Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) - Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: - Bolalarni nutqini o'stirish nazariyasi va texnologiyalarining nazariy asoslarini, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolalar nutqini o'stirish mazmunini, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqni rivojlantirishga doir ishlar tizimini qo'llay olish imkoniyatiga ega bo'lishni ravon nutqni rivojlantirish mazmuni; <i>to'g'risida bilimga ega bo'lishi</i>; - Bolalarni ona tiliga o'rgatishning psixolingvistik, lingvodidaktik asoslarini ko'nikmalariga ega bo'lishi, bolalarda ilk yoshda va maktabgacha yoshda nutqni rivojlantirishning o'ziga xosligini, nutqni rivojlantirish jarayonida bolalarni faol so'zlashga o'rgatish metodlarini o'zining amaliy faoliyatida qo'llay olishni <i>bilishi, ko'nikma hosil qilishi</i>; - O'qish va nutqning mantiqiy va xis-hayajonli-obrazli ifodasini o'zlashtirishlari, badiiy asarni tahlil qilish va uni ijro etishni bilish, bolalarda nutq faoliyatini yo'lga qo'yish <i>malakalariga ega bo'lishi lozim</i>
4.	Ta'lim texnologiyalari va metodlari: • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	Kreditlarni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha topshiriqni test yoki og'zaki topshirish.
6.	Asosiy adabiyotlar 1. F.R.Qodirova. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va va

metodikasi. T.: “ISTIQLOL, 2006-y. O‘quv qo‘llanma.

2. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish metodikasi” T.: Fan va texnologiyalar 2009-yil. O‘quv qo‘llanma

3. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” T.: “Barkamol avlod fayz” 2018-y. Darslik.

4. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” T.: TDPU 2017-yil. O‘quv qo‘llanma.

5. D.R. Babayeva “Bolalar nutqini o‘stirish” T.: TDPU 2021-yil. O‘quv qo‘llanma.

6. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish nazariyasi va texnologiyasi”. T.: “NIF MSH” 2022-yil. Darslik.

7.D.R. Babayeva, Najmiddinova G.O. “Doshkolnaya pedagogika” T.: “NIF MSH” 2021-yil O‘quv qo‘llanma.

8. D.R. Babayeva, N.N.Djamilova, D.F. Xalilova.”Maktabgacha ta’limda STEM texnologiyalari”.-T.: “NIF MSH” 2022-yil.

9.D.R. Babayeva, D.F. Xalilova, D.F. Salimova. Bolalarning ijtimoiy moslashuvi. - TDPU. 2022-yil.

10. “Ilk qadam” davlat dasturi (takomillashtirilgan), -T.: 2022 y.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1.SH.M.Mirziyoyev “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz” T., 2017-y.

2. SH.M.Mirziyoyev “Erkin va farovon demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” T., 2016-y.

3. SH.M.Mirziyoev “Qonun ustunvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligini garovi” T., 2016-y

4.O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni. *O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y., 6-son,70-modda.*

5.Mirziyoyev SH.M. “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. -T.:2016-y. 29-dekabr.

6. N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. -T.: TDPU 2017yil

7. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirligi huzuridagi “Intellectual mulk agentligi”. - T.: 2020-yil. (elektron darslik).

8. F.R. Qodirova «Nutq o‘stirish metodikasi» O‘UM. - T.: 2012-yil. (elektron).

	9. Qodirova R.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. -Sariog‘och. 1998-yil. 10.“Bolangiz maktabga tayyormi?” metodik qo‘llanma. -T:, 2001yil. Axborot manbaalari: 1. www. tdpu. uz 2. www. pedagog. uz 3. www. ziyonet. uz 4. www. edu. uz
7.	Fan dasturi Shahrisabz davlat Pedagogika instituti Kengashining 202__ yil “__” _____ dagi ____ -sonli bayonnomasi bilan ma’qullangan.
8.	Fan/modul uchun mas’ullar: Z.K.Alimova. Shahrisabz davlat Pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi katta o’qituvchisi.
9.	Taqrizchilar: Sh.E.Hamroyev. Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Boshlang’ich ta’lim” kafedrasi mudiri,p,f,n M.Imomov. Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakultet dekani , p,f,f,n dotsent.

Kafedra mudiri:

S.F.Arzikulova

Tuzuvchi:

Z.K.Alimova

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

_____ T.Xudoyqulov

2024 yil “ ____ ” avgust

“BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH”

FANI BO‘YICHA

SILLABUS

2-oliy uchun

Bilim sohasi: 100000 – Ta’lim

Ta’lim sohasi: 110000 – Ta’lim

Ta’lim yo‘nalishi: 60110200– Maktabgacha ta’lim

Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat	Semestrlar									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Nazariy (ma’ruza)	12	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-
Amaliy	6	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-
Seminar	6								-	6	--
Kurs ishi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Jami auditoriya soatlari	24	-	-	-	-	-	-	-	-	24	-
Mustaqil ta’lim	96	-	-	-	-	-	-	-	-	96	-
Umumiy o‘quv soatlari	120	-	-	-		-	-	-	-	120	-

Shahrisabz-2024

FAN SILLABUSI
Pedagogika fakulteti
60110200 – Maktabgacha ta'lim

Fan/nomi	“Bolalar nutqini o‘stirish”
Fan/modul turi:	Majburiy
Fan/modul kodi:	BNO‘ 18906
Yil:	2024-2025
Semestr:	9
Ta'lim shakli:	2-oliy
Mashg‘ulotlar shakli va semestrga ajratilgan soatlar:	120
Ma’ruza	12
Amaliy mashg‘ulotlar	6
Seminar mashg‘ulotlar	6
Mustaqil ta'lim	96
Kredit miqdori:	4
Baholash shakli:	Sinov va imtihon
Kurs tili:	O‘zbek

1.Fan maqsadi (FM)

“Bolalarni nutqini o‘stirish” fani talabalarni maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish tamoyillari, unga qo‘yilgan talablar, usullari, shakllari, nutqni rivojlantirish muammolari, barkamol avlod tarbiyasida nutqni to‘g‘ri shakllantirish yo‘llari va ish samaradorligiga e‘tibor qaratish.

2.Fan mazmuni (FM)

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida bolalar nutqini o‘stirishda ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, va uning tamoyillari, qonuniyatlarini o‘rganish. Maktabgacha yoshda bo‘lgan bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish ishiga tayyorlashdan iboratdir.

3.Ta'lim natijalari (TN)

- fanni o‘rganish jarayonida talabalar bolalarda nutqni rivojlantirish metodikasining nazariy asoslarini; bolalarni ona tiliga o‘rgatishning psixolingvistik, lingvodidaktik asoslarini bilishi kerak;

- hozirgi ona tilini (o'zbek, rus tili va boshqa tillar), bolalarda ilk yoshda va maktabgacha yoshda nutqni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarini, ona tilini o'qitishning lingvistik, lingvodidaktik asoslarini bilish asosida ularni amaliyotda qo'llash metodikasini o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak; Kurs natijasiga ko'ra ega bo'ladigan kompetensiyalar (MK): Bolalar nutqini o'stirish fani ona tilini o'qitishning lingvistik, lingvodidaktik asoslarini bilish asosida ularni amaliyotda qo'llash metodikasini o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak; - o'qish va nutqning mantiqiy va his-hayajonli-obrazli ifodasini o'zlashtirishlari; badiiy asarni tahlil qilish va uni ijro eta olishni bilish; - bolalarda nutq faoliyatini yo'lga qo'yish malakalariga ega bo'lishi kerak.	
4.Fan / modul mazmuni	
Mashg'ulotlar shakli: ma'ruza (M) 9-semestr	
1	Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lug'at ishini olib borish mazmuni.
2	Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash
3	Bolalar lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlar
4	Grammatik qurilishni shakllantirish metodikasi
5	Maktabgacha yoshdagi bolalarni tevarak-atrofni bilishda nutqni rivojlantirish texnologiyasi
6	Tovushlarning to'g'ri talaffuzi yuzasidan olib boriladigan ishlar mazmuni
	jami:12 soat
Mashg'ulotlar shakli: amaliy mashg'ulot (A) 9-semestr	
1	Bolalar nutqini o'stirishga qo'yilgan davlat talablari
2	Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bolalar nutqini o'stirishning mazmuni
3	Ilk yoshdagi bolalarda nutqini rivojlantirish
	Jami 6 soat
Seminar mashg'uloti mavzulari	
S1	Bolalar lug'atiga yangi so'zlarni kiritish. Maktabgacha tarbiya

	tashkilotida nutqni o‘stirish metodikasi.
S2	Ko‘rgazmali materiallar bilan o‘ynaladigan ta’limiy o‘yinlar. Bolalar lug‘atini boyitishda ta’limiy o‘yinlarni tanlash, o‘tkazish va tahlil qilish.
S3	Bolalarni hikoya qilib berishga o‘rgatishda foydalaniladigan usullar haqida tushuncha berish.
Jami: 6soat	

1. Mustaqil ta’lim			
T/R	Mustaqil ta’lim mavzulari	Topshirish shakli	Dars soat
1	Bolalarni nutqini o‘stirishning maqsad va vazifalari	Mustaqil o‘zlashtirish, konspekt, referat tayyorlash Ta’lim-tarbiyaviy jarayoni uchun ko‘rgazmali jihozlar va materiallar tayyorlash	8
2	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nutq o‘stirish jarayonini tashkil etish		8
3	Lug‘at ishining metod va usullari. Bolalarni to‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish		8
4	Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirishning vazifalari, metodlari va vositalari		8
5	Maktabgacha katta guruh yoshdagi bolalar bilan muloqot.	Mustaqil o‘zlashtirish, esse yozish Mustaqil o‘zlashtirish, konspekt qilib, taqdimot tayyorlash Mustaqil o‘zlashtirib, maqola tayyorlash	8
6	“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida bolalar nutqini o‘stirish mazmuni		8
7	Tarbiyachi nutqiga qo‘yilgan pedagogik talablar		8
8	Mustaqil o‘zlashtiriladigan mavzular bo‘yicha talabalar tomonidan maqola tayyorlash.		8
9	Mustaqil o‘zlashtiriladi mavzular bo‘yicha talabalar tomonidan 10 ta topishmoq tayyorlash.	Mustaqil o‘zlashtirilgan mavzular yuzasidan, topishmoq, she‘r, tez aytish, terminlar. tayyorlash.	8
10	Mustaqil o‘zlashtiriladigan mavzular bo‘yicha talabalar tomonidan 10 ta she‘r tayyorlash		8
11	Mustaqil o‘zlashtiriladigan mavzular bo‘yicha talabalar tomonidan 10 ta tez aytish tayyorlash..		8
12	Mustaqil o‘zlashtiriladigan mavzular		8

	bo'yicha talabalar tomonidan 10 ta terminlar tayyorlash.		
		JAMI	96

6. Fan bo'yicha kurs ishi. Fan bo'yicha kurs ishi rejalashtirilmagan 7. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: Ma'ruzalar - interfaol keys-stadilar; seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); guruhlarda ishlash; taqdimotlarni qilish; jamoa bo'lib ishlash va interaktiv usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Amaliy-seminar mashg'ulotlarida - multimediya qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada har bir akadem guruhga alohida o'tiladi. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tiladi. "Munozara" texnologiyasi ishlatiladi, savollar mazmuni o'qituvchi tomonidan belgilanadi. Ko'rgazmali materiallar va axborotlar multimediya qurilmalari yordamida amallar bajariladi. Mustaqil ishlar quyidagi turlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi: - esse – dolzarb mavzu bo'yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish; - dokladlar tayyorlash; - kurs ishi yozish; - konspekt yozish; - glossariy tuzish; - individual va guruhli o'quv loyihasi; - keys-topshiriqlarini bajarish; - mavzuli portfoliolar tuzish; - axborot-tahliliy materiallar bilan ishlash; - manbaalar bilan ishlash; - videorolik tayyorlash; - multimediali taqdimotlar yaratish; - darslarning metodik ishlanmalarini tayyorlash; - test tuzish - darsdan tashqari mashg'ulotlar ishlanmalarini tayyorlash; ta'lim yo'nalishi (mutaxassislik) ning xususiyatidan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarning boshqa turlaridan foydalanish mumkin
--

8. Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish.

9. Talabanning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini nazorat qilishda quyidagi mezonlar tavsiya etiladi:

a) 90-100 bal olish uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fanning mohiyati va mazmunini to'liq yoritishga olish;
- fanning mavzularni bayon qilishda ilmiylik va mantiqiylik saqlanib, ilmiy xatolik va chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
- fan bo'yicha mavzu materiallarining nazariy yoki amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lsa;
- fan doirasida mustaqil erkin fikrlash qobiliyatini namoyon etishga olish;
- berilgan savollarga aniq va lo'nda javob berishga olish;
- konspektga puxta tayyorlangan bo'lsa;
- mustaqil topshiriqlarni to'liq va aniq bajargan bo'lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa meyoriy-xuquqiy hujjatlarni to'liq o'zlashtirgan bo'lsa;
- fanga tegishli mavzulardan biri bo'yicha ilmiy maqola chop ettirgan bo'lsa;
- tarixiy jarayonlarni sharhlay bilsa;

6) 70-89 bal olish uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fanning mohiyati va mazmunini tushungan, fanning mavzularni bayon qilishda ilmiy va mantiqiy chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
- fanning mazmunini amaliy ahamiyatini tushingan bo'lsa;
- fan bo'yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni o'quv dasturi doirasida bajarsa;
- fan bo'yicha berilgan savollarga to'g'ri javob berishga olish;
- fan bo'yicha konspektini puxta shakllantirgan bo'lsa;
- fan bo'yicha mustaqil topshiriqlarni to'liq bajargan bo'lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa meyoriy hujjatlarni o'zlashtirgan bo'lsa.

b) 60-69 bal olish uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fan haqida umumiy tushunchaga ega bo'lsa;
- fandagi mavzularni tor doirada yoritib, bayon qilishda ayrim chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
- bayon qilish ravon bo'lmasa;
- fan bo'yicha savollarga mujmal va chalkash javoblar olinsa;
- fan bo'yicha matn puxta shakllantirilmagan bo'lsa.

g) quyidagi hollarda talabaning bilim darajasi qoniqarsiz 1-59 balgacha baholanishi mumkin:

- fan bo'yicha mashg'ulotlarga tayorgarlik ko'rilmagan bo'lsa;
- fan bo'yicha mashg'ulotlarga doir hech qanday tasavvurga ega bo'lmasa;
- fan bo'yicha matnlarni boshqalardan ko'chirib olganligi sezilib tursa;
- fan bo'yicha matnda jiddiy xato va chalkashliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa;
- fanga doir berilgan savollarga javob olinmasa;
- fanni bilmasa.

O'quv-uslubiy adabiyotlar va elektron ta'lim resurslari ro'yxati.

Asosiy adabiyotlar	
1.	F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.A'zamova « Maktabgacha pedagogika » T.«Ma'naviyat 2019
2.	Yo'ldoshev J. «Ta'lim yangilanish yo'lida» T.: O'qituvchi. 2000
3.	N.Qayumova, Maktabgacha pedagogika- Toshkent : Nizomiy nomidagi TDPU, 2013
4.	Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish M.P.Imomov,S.F.Arzikulova,M.F.Alikulova O'quv qo'llanma
5.	Maktabgacha ta'lim vazirligi Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi
Qo'shimcha adabiyotlar	
7.	"Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-sonli Qonun. 16.12.2019
8.	"Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 13-maydagi 391-son Vazirlar Mahkamasining qarori. (12.08.2021 sanasi. Amaldagu versiyasi)

9.	“O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” 08.05.2019 y. PQ-4312
10.	“Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti”ni tasdiqlash to’g’risidagi 802-sonli qaror. 22.12.2020yil.
11.	Abu Nasr Forobiy.Fozil odamlar shaxri//–T.:A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
12.	Ochilov M. Muallim qalb me'mori: Saylanma. T: O‘qituvchi, 2000.

Axborot manbaalari

www. tdpu.uz

www. Ziyonet.Uz

www. edu.Uz

Fan o‘qituvchisi to‘g‘risida ma’lumot

Muallif:	Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim” kafedrasida katta o‘qituvchisi: Z.K.Alimova
E-mail:	zulfiya.alimova.68@bk.ru
Tashkilot:	Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim” kafedrasida
Taqrizchilar:	Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim” kafedrasida katta o‘qituvchisi: _____ M.Alikulova Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim” kafedrasida o‘qituvchisi: ____ SH.Sattorova Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim” kafedrasida o‘qituvchisi: ____

Mazkur Sillabus institut Kengashining 2024-yil ____-avgustdagi -sonli yig'ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

Mazkur Sillabus "Maktabgacha ta'lim" kafedrasining 2024-yil ____ avgustdagi -sonli yig'ilish bayoni bilan ma'qullangan.

O'quv-uslubiy bo'lim boshlig'i:

A.Berdiyev

Fakultet dekani:

M.Imomov

Kafedra mudiri:

S.Arzikulova

Tuzuvchi:

Z.Alimova

Arm direktori :

M.Djabborova

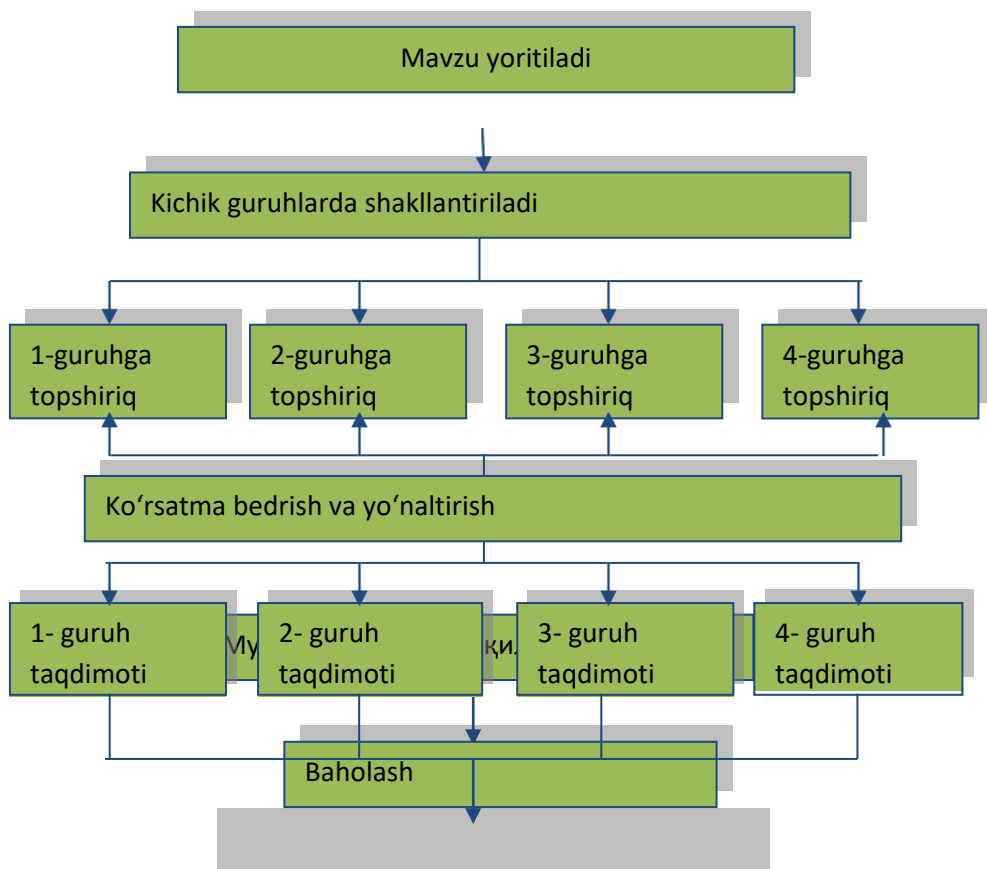
TARQATMA MATERIALLAR

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi

Ta’lim oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlarga ajratgan holda o‘quv materialini o‘rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish.

Ushbu metod qo‘llanilganda ta’lim oluvchi kichik guruhlarda ishlab, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolida bo‘lishga, bir-biridan o‘rganishga va turli nuqtai-nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo‘ladi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi qo‘llanilganda ta’lim beruvchi boshqa interfaol metodlarga qaraganda vaqtni tejash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Chunki ta’lim beruvchi bir vaqtning o‘zida barcha ta’lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi. Quyida “Kichik guruhlarda ishlash” metodining tuzilmasi keltirilgan.



Kichik guruhlarda ishlash metodining tuzilmasi va kichik guruhlarda ishlash metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

Faoliyat yo‘nalishi aniqlanadi. Mavzu bo‘yicha bir-biriga bog‘liq bo‘lgan masalalar belgilanadi.

Kichik guruhlar belgilanadi. Ta’lim oluvchilar guruhlarga 3-6 kishidan bo‘linishlari mumkin.

Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.

Ta’lim beruvchi tomonidan aniq ko‘rsatmalar beriladi va yo‘naltirib turiladi. Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.

Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi. Kichik guruhlar baholanadi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodining afzalligi:
o‘qitish mazmunining yaxshi o‘zlashtirishga olib keladi;
muloqotga kirishish ko‘nikmasining takomillashishiga olib keladi; vaqtni tejash imkoniyati mavjud;

barcha ta‘lim oluvchilar jalb etiladi;

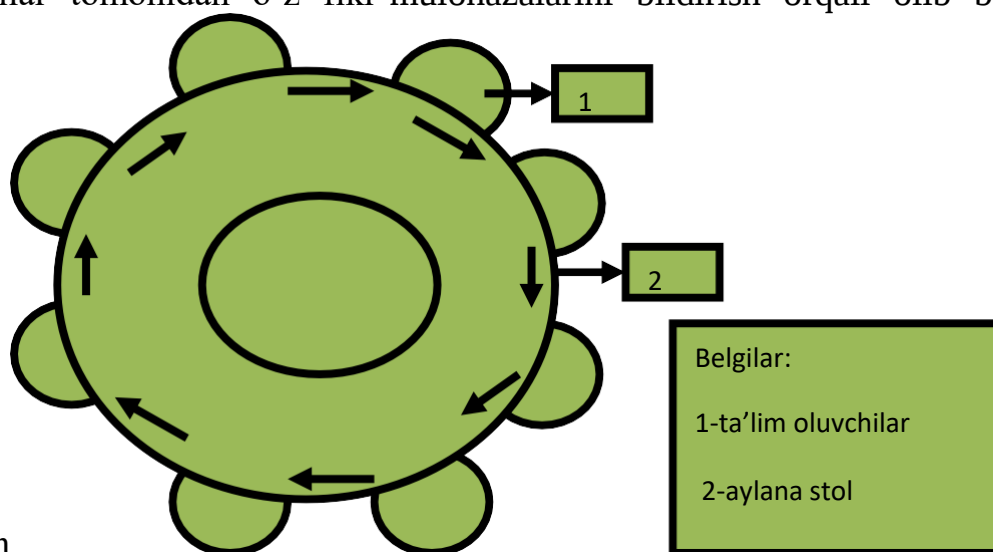
o‘z-o‘zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo‘ladi. “Kichik guruhlarda ishlash” metodining kamchiliklari:

ba‘zi kichik guruhlarda kuchsiz ta‘lim oluvchilar bo‘lganligi sababli kuchli ta‘lim oluvchilarning ham past baho olish ehtimoli bor;

barcha ta‘lim oluvchilarni nazorat qilish imkoniyati past bo‘ladi; guruhlararo o‘zaro salbiy raqobatlar paydo bo‘lib qolishi mumkin; guruh ichida o‘zaro nizo paydo bo‘lishi mumkin.

“Davra suhbat” metodi

Aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta‘lim oluvchilar tomonidan o‘z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan



o‘qitish metodidir.

“Davra suhbat” metodi qo‘llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta‘lim oluvchining bir-biri bilan “ko‘z aloqasi”ni o‘rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og‘zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og‘zaki davra suhbatida ta‘lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta‘lim oluvchilardan ushbu savol bo‘yicha o‘z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so‘raydi va aylana bo‘ylab har bir ta‘lim oluvchi o‘z fikr-mulohazalarini og‘zaki bayon etadilar. So‘zlayotgan ta‘lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo‘lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo‘lingandan so‘ng muhokama qilinadi. Bu esa ta‘lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi. Quyida “Davra suhbat” metodining tuzilmasi keltirilgan

Davra stolining tuzilmasi

Yozma davra suhbatida ham stol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir ta‘lim oluvchiga konvert qog‘ozi beriladi. Har bir ta‘lim oluvchi konvert ustiga ma‘lum bir mavzu bo‘yicha o‘z savolini beradi va “Javob varaqasi”ning biriga o‘z javobini yozib, konvert ichiga solib qo‘yadi. Shundan so‘ng konvertni soat yo‘nalishi bo‘yicha yonidagi ta‘lim oluvchiga uzatadi. Konvertni olgan ta‘lim

oluvchi o'z javobini "Javoblar varaqasi"ning biriga yozib, konvert ichiga solib qo'yadi va yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi. Barcha konvertlar aylana bo'ylab harakatlanadi. Yakuniy qismda barcha konvertlar yig'ib olinib, tahlil qilinadi.

"Davra suhbat" metodining bosqichlari quyidagilardan iborat: Mashg'ulot mavzusi e'lon qilinadi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni mashg'ulotni o'tkazish tartibi bilan tanishtiradi.

Har bir ta'lim oluvchiga bittadan konvert va javoblar yozish uchun guruhda necha ta'lim oluvchi bo'lsa, shunchadan "Javoblar varaqalari"ni tarqatilib, har bir javobni yozish uchun ajratilgan vaqt belgilab qo'yiladi. Ta'lim oluvchi konvertga va "Javoblar varaqalari"ga o'z ismi-sharifini yozadi.

Ta'lim oluvchi konvert ustiga mavzu bo'yicha o'z savolini yozadi va "Javoblar varaqasi"ga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi.

Konvertga savol yozgan ta'lim oluvchi konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.

Konvertni olgan ta'lim oluvchi konvert ustidagi savolga "Javoblar varaqalari"dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solib qo'yadi hamda yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.

Konvert davra stoli bo'ylab aylanib, yana savol yozgan ta'lim oluvchining o'ziga qaytib keladi. Savol yozgan ta'lim oluvchi konvertdagi "Javoblar varaqalari"ni baholaydi.

Barcha konvertlar yig'ib olinadi va tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali ta'lim oluvchilar berilgan mavzu bo'yicha o'zlarining bilimlarini qisqa va aniq ifoda eta oladilar. Bundan tashqari ushbu metod orqali ta'lim oluvchilarni muayyan mavzu bo'yicha baholash imkoniyati yaratiladi. Bunda ta'lim oluvchilar o'zlari bergan savollariga guruhdagi boshqa ta'lim oluvchilar bergan javoblarini baholashlari va ta'lim beruvchi ham ta'lim oluvchilarni ob'ektiv baholashi mumkin.

"Bahs-munozara" metodi.

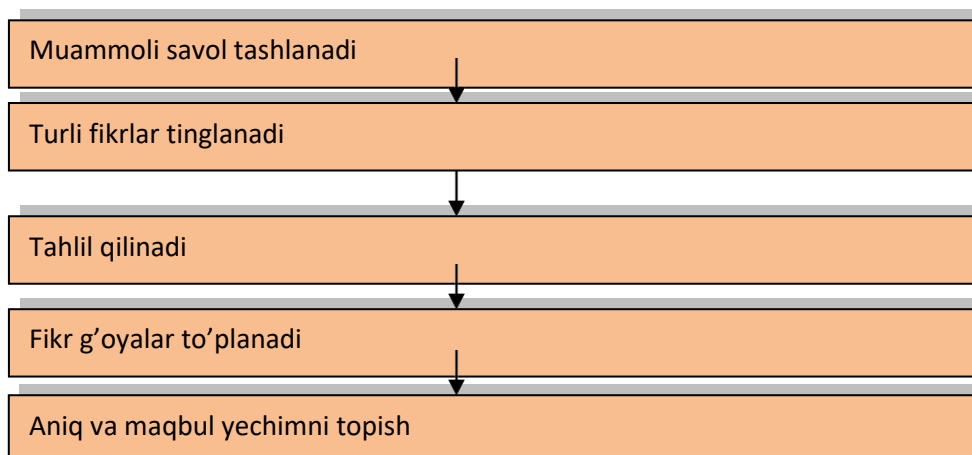
Biror mavzu bo'yicha ta'lim oluvchilar bilan o'zaro bahs, fikr almashinuv tarzida o'tkaziladigan o'qitish metodidir.

Har qanday mavzu va muammolar mavjud bilimlar va tajribalar asosida muhokama qilinishi nazarda tutilgan holda ushbu metod qo'llaniladi. Bahs-munozarani boshqarib borish vazifasini ta'lim oluvchilarning biriga topshirishi yoki ta'lim beruvchining o'zi olib borishi mumkin. Bahs-munozarani erkin holatda olib borish va har bir ta'lim oluvchini munozaraga jalb etishga harakat qilish lozim. Ushbu metod olib borilayotganda ta'lim oluvchilar orasida paydo bo'ladigan nizolarni darhol bartaraf etishga harakat qilish kerak.

"Bahs-munozara" metodini o'tkazishda quyidagi qoidalarga amal qilish kerak: barcha ta'lim oluvchilar ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratish;

"o'ng qo'l" qoidasi (qo'lini ko'tarib, ruxsat olgandan so'ng so'zlash)ga rioya qilish; fikr-g'oyalarni tinglash madaniyati; bildirilgan fikr-g'oyalarning takrorlanmasligi; bir-birlariga o'zaro hurmat.

Quyida “Bahs-munozara” metodini o‘tkazish tuzilmasi berilgan



“Bahs-munozara” metodining tuzilmasi

“Bahs-munozara” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

Ta’lim beruvchi munozara mavzusini tanlaydi va shunga doir savollar ishlab chiqadi.

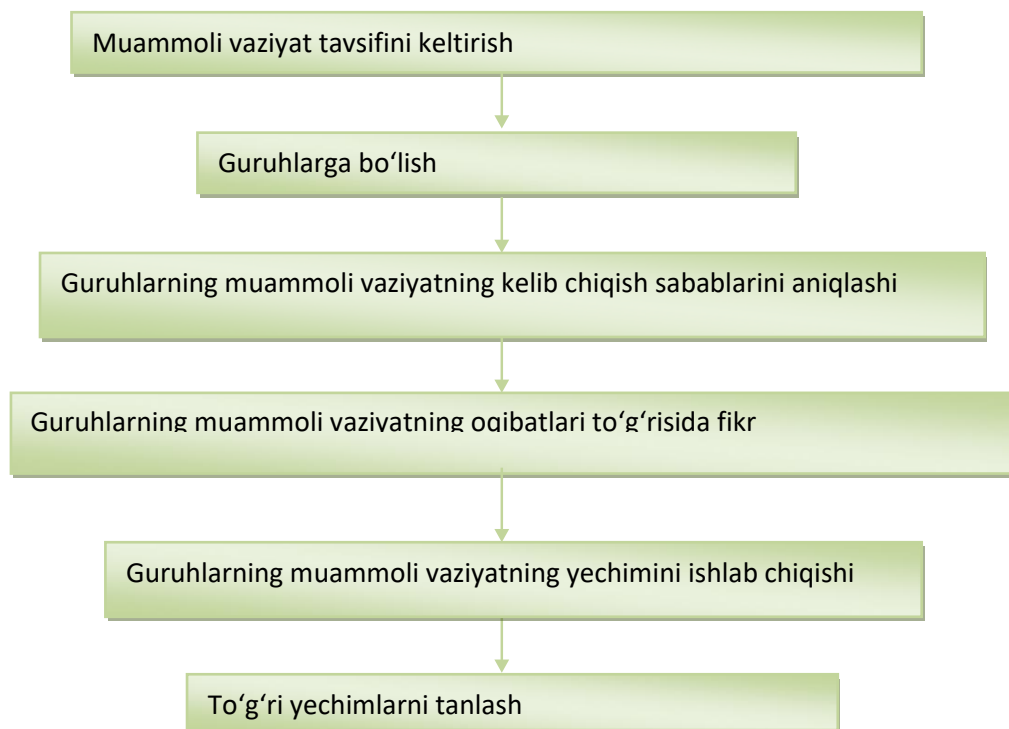
Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammo bo‘yicha savol beradi va ularni munozaraga taklif etadi.

Ta’lim beruvchi berilgan savolga bildirilgan javoblarni, ya’ni turli g‘oya va fikrlarni yozib boradi yoki bu vazifani bajarish uchun ta’lim oluvchilardan birini kotib etib tayinlaydi. Bu bosqichda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga o‘z fikrlarini erkin bildirishlariga sharoit yaratib beradi.

Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilar bilan birgalikda bildirilgan fikr va g‘oyalarni guruhlariga ajratadi, umumlashtiradi va tahlil qiladi.

Tahlil natijasida qo‘yilgan muammoning eng maqbul echimi tanlanadi. “Muammoli vaziyat” metodi.

Ta’lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning echimini topish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metoddir. “Muammoli vaziyat” metodi uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta’lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular qo‘yilgan muammoning echimini topishga qodir bo‘lishlari kerak, aks holda echimni topa olmagach, ta’lim oluvchilarning qiziqishlari so‘nishiga, o‘zlariga bo‘lgan ishonchlarining yo‘qolishiga olib keladi. «Muammoli vaziyat» metodi qo‘llanilganda ta’lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning echimini topishni o‘rganadilar. Quyida “Muammoli vaziyat” metodining tuzilmasi keltirilgan.



Ravon nutqni rivojlantirish vazifalari. “Muammoli vaziyat” metodining tuzilmasi

“Muammoli vaziyat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

Ta’lim beruvchi mavzu bo’yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.

Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.

Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o’rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so’ng bir xil fikrlar jamlanadi.

Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlari to’g’risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so’ng bir xil fikrlar jamlanadi.

Muammoni echishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni echish yo’llarini ishlab chiqadilar.

Kichik guruhlar muammoli vaziyatning echimi bo’yicha taqdimot qiladilar va o’z variantlarini taklif etadilar.

Barcha taqdimotdan so’ng bir xil echimlar jamlanadi. Guruh ta’lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni echish yo’llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

“Konseptual jadval” metodi

Konseptual jadval metodi - turli g’oyalarni, qarashlarni o‘zaro taqqoslash va ularni turli toifalar bo’yicha taqqoslagan holda baho berishga qaratilgan organayzer hisoblanadi. Metod o’quvchilarni o’rganilayotgan mavzu (masala yoki muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlar bo’yicha taqqoslashga o’rgatadi. Undan foydalanishda o’quvchilarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma’lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Mashgʻulotlar chogʻida metoddan foydalanish quyidagi tartibda kechadi:

Ўқитувчи ечими топилиши лозим бўлган мавзу (масала)ни аниқлайди

Ўқувчилар мавзу ва методдан фойдаланиш қоидаи билан таништирилади

Ўқувчи (таълим олувчи)лар кичик гуруҳларга бириктирилади

Гуруҳлар ўзларига берилган топшириқни бажаради

Tinglovchilar eʻtiboriga quyidagi namunani tavsiya etish mumkin:

Oʻrganilayotgan mavzu mohiyatini yorituvchi jihatlari	Muhim belgilar, tavsiflar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat			
2-jihat			
...			

“T – sxema” metodi

Pedagog: yangi mavzuni bayon qiladi va oʻquvchilarga ikki qarama-qarshi jihat haqida boshlangʻich maʼlumotlarni beradi;

topshiriqni yakka tartibda bajarishlarini soʻraydi va 10 daqiqa vaqt ajratadi;

vaqt tugagach oʻquvchilardan izohlarsiz oʻz fikr va mulohazalarini oʻqib eshittirishlarini aytadi;

barcha xulosalar tinglangach, umumlashtiriladi va yakuniy xulosa shakllantiriladi.

Tinglovchi:

- mavzuni diqqat bilan tinglaydi;

- oʻzi uchun zarur boʻlgan maʼlumotlarni daftariga qayd qilib boradi;

- berilgan sxema asosida tushunchaga nisbatan oʻzining mustaqil fikrini bildiradi; yakuniy xulosasi bilan oʻtirganlarni tanishtiradi;

reglamentga rioya qiladi.

Kutiladigan natija: uquvchilar mavzu yuzasidan zaruriy bilimlarni oʻzlashtiradi, kursning mohiyati haqida tasavvurga ega boʻladi.

“T” sxema asosida mustaqil faoliyatni tashkil etish.

+ (ha, ijobiy)	- (yoʻq, salbiy)
----------------	------------------

--	--

“Tushunchalar tahlili” metodi Metodning mohiyati. Ushbu uslub o‘quv predmeti mavzularini yodga olish, biron - bir mavzu bo‘yicha pedagog, tomonidan berilgan tushunchalarga mustaqil ravishda o‘z izohlarini berish, shu orqali o‘z bilimlarini tekshirib baholashga imkoniyat yaratishga yo‘naltirilgan.

Metodning maqsadi. Mashg‘ulotda o‘tilgan mavzuni egallaganlik va mavzu bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirib olinganlik darajalarini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o‘zlarining bilim darajalarini baholay olish, yakka va guruhlarda ishlay olish, safdoshlarining fikriga hurmat bilan karash, shuningdek o‘z bilimlarini bir tizimga keltira olishga o‘rgatish.

Metodning qo‘llanishi: o‘quv mashg‘ulotlarining barcha turlarida (dars boshlanishi yoki dars oxirida, yoki o‘quv predmetining biron bir bo‘limi tugallanganda) o‘tilgan mavzuni o‘zlashtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq va yakuniy nazorat o‘tkazish uchun, shuningdek, yangi mavzuni boshlashdan oldin ta’lim oluvchilarning-bilimlarini tekshirib olish uchun mo‘ljallangan. Ushbu uslubni mashg‘ulot jarayonida yoki mashg‘ulotning bir qismida yakka, kichik guruh hamda jamoya shaklida tashkil etish mumkin. Ushbu uslubdan uyga vazifa berishda ham foydalansa bo‘ladi.

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi:

- tinglovchilarni guruhlariga (sharoitga karab) ajratadi;
- tinglovchilar mashg‘ulotni o‘tkazishga qo‘yilgan talab qoidalar bilan tanishtiriladi;
- tarqatma materiallar guruh a‘zolariga tarqatiladi.
- tinglovchilar yakka tartibda o‘tilgan mavzu yoki yangi mavzu bo‘yicha tarqatma materialda berilgan tushunchalar bilan tanishadilar;
- tinglovchilar tarqatma materialda mavzu bo‘yicha berilgan tushunchalar yoniga egallagan (yoki o‘zlarining) bilimlari asosida (berilgan tushunchalarni qanday tushungan bo‘lsalar shunday) izoh yozadilar (yakka tartibda);
- pedagog tarqatma materialda mavzu bo‘yicha berilgan tushunchalarni o‘qiydi va jamoa bilan birgalikda har bir tushunchaga to‘g‘ri izoxni belgilaydi yoki ekranda har bir tushunchaning izohi berilgan slayd orqali (imkoni bo‘lsa) tanishtiriladi;
- har bir tinglovchi to‘g‘ri javob bilan belgilangan javoblarning farqlarini aniqlaydilar, kerakli tushunchaga ega bo‘ladilar, o‘z-o‘zlarini tekshiradilar, baholaydilar, shuningdek bilimlarini yana bir bor mustahkamlaydilar.

“Tushunchalar tahlili” metodidan bir darsning o‘zida dars boshlanishida o‘tgan mavzuni takrorlash, mustahkamlash yoki yangi mavzu bo‘yicha o‘quvchilarning dastlabki bilimlari, qanday tushunchalarni egallaganliklari va shu darsning oxirida bugungi mavzudan nimalarni bilib olganliklarini aniqlash uchun ham	mazmuni
---	---------

foydalanish mumkin..Tushunchalar	
grammatika	
o‘zlashtirish	
bola	
lug‘at	
nutq	
muloqat	

Mashg‘ulotlar jarayonida qo‘llaniladigan «Aqliy hujum» usuli

Aqliy hujum	- (breynstorming – miya buroni), amaliy va ilmiy muammolarni yechishda jamoa bilan ma’lumot yig‘ish
Usulni asosiy g‘oyasi	- g‘oyalar to‘plash, ularni baholash va tahlil qilish, ajratish. “Aqliy hujum”ni olib boruvchining xatti- xarakati uchun bu g‘oya asosiy ko‘rsatgich bo‘lib, ishtirokchilarni imkoniyat qadar ko‘p g‘oyalar taklif qilishga undaydi.
Qoidalari	Imkoni boricha ko‘proq g‘oyalarni taklif etish (jamlash), ularni talqin qilish, muammolarni yechish va ularni doskaga yozib qo‘yish.
Ta’lim beruvchi	Qatnashchilarni 3-4 guruxga bo‘ladi va xar biriga muammolar taklif etadi (Ilova 1) - Ishtirokchilarni qo‘llab-qo‘vvatlaydi (imo-ishora, jilmayish, xa-yo‘q so‘zlari bilan); - yumshoq, ammo astoydil talabalarni boshkalarni tanqid qilishdan kaytarib turadi; - xar bir fikrni o‘zgartirmasdan doskaga yozdirib qo‘yadi; - talabalarni so‘rovga kirishib ketishiga yordam berish va psixologik tuskinlikni yukotish uchun, oldingi yoki shu darsdan kutilmagan, original savollar berib mashq o‘tkazadi (blis so‘rov) (Ilova 2).
Fidbeyk	-har bir g‘oyani muhokama qilish; - eng to‘g‘ri g‘oyalarni qo‘llab-kuvvatlash

Aqliy hujumning maqsadi va qoidalari

Aqliy hujumni o‘tkazishdan maqsad:

- muammoni hal qilish uchun g‘oyalarni topish;
- g‘oyalarni ularning ahamiyatligiga qarab tartiblash;
- faol fikrlash malakasini shakllantirish;
- kutilmagan g‘oyalarni paydo bo‘lish jarayonini namoyish qilish;
- topilgan g‘oyalardan foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish.

Aqliy hujum qoidalari:

- g‘oyalarni ilgari surilishi bosqichida tanqid taqiqlanadi;
- original hatto fantastik g‘oyalar rag‘batlantiriladi;
- barcha g‘oyalar yozib boriladi yoki qayd qilinadi;
- agar ma’qul topsa muallifning o‘zi ham yozib boradi;
- “aqliy hujum” metodida qatnashchilar bir-biri bilan yuridik va ma’muriy jihatdan bog‘liq bo‘lmasligi zarur;
- tahlilchilar guruhi nisbatan samarali g‘oyalarni tahlil qiladi, sintez qiladi, baholaydi va tanlaydi;
- ushbu tadbirni o‘tkazishda Keynsning “ iqtisodchilar adashsalar ham ularni g‘oyasi kelajak uchun xizmat qiladi” degan qoidasiga amal qilish.

Natija:

- talabalar tomonidan muayyan nazariy bilimlarni puxta o‘zlashtirishga erishiladi;
- vaqt ajratiladi va qilinadi;
- har bir talaba faollikkaintiladi;
- ularda erkin fikrlash layoqati shakllanadi.

“SWOT-tahlil” metodidan foydalanish

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Namuna: Maktabgacha ta’lim tizimning kechagi va bugungi holati masalasida “SWOT-tahlil” metodida tahlil qiling.

S	Respublikada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamram	Maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni 100 foiz
	olish ko'rsatkichi 27 foizni tashkil etadi.	qamrab olishga qaratilgan
W	Maktabgacha ta'lim muassasalarida moddiy-texnik bazaning nochorligi, malakali kadrlar yetishmasligi, sifatli oziq-ovqat ta'minotining pastligi.	Ushbu sohada har tomonlama sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishga o'zining munosib hissasini qo'shib kelayotgan 57 mingdan ortiq mutaxassislar mehnat qilayotgan bo'lsa, shundan 85 foizini o'rta ma'lumotli kadrlar tashkil etadi.
O	Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'inidir. Shu bois bolalarning sog'lom va bilimli, yetuk kadrlar bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi juda muhim o'rin tutadi.	Maktabgacha ta'limni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, tarbiya va o'quv jarayonini takomillashtirish, MTMLar infratuzilmasi va moddiy-texnik ta'minotini yaxshilanadi.
T	So'nggi 20 yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari 45 foizdan ziyodroq kamaygan.	Kelgusi besh yillikda 2200 ta maktabgacha ta'lim muassasasining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash masalasi oxiriga yetkazish.

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma'ruza mashg'ulotlarida, mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiiy tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Namuna.

Fikr: *“O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” dasturi”.*

Topshiriq: *Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling.*

TESTLAR

1. Nutq nima?

- A) Nutq – aloqa vositasi
- B) Nutq ikki xil bo`ladi – ichki va tashqi
- C) Nutq ikkinchi signal tizimiga kiradi.
- D) Nutq yakka shaxsga tegishli bo`lgan muloqot shakli*

2. Bolada ichki nutq qachon paydo bo`ladi?

- A) 1 yoshda
- B) 4 yoshda
- C) 3 yoshda*
- D) 5 yoshda

3. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning nutqi qanday vazifalarni bajaradi?

- A) Kommunikativ; bilim, tartibga solish;*
- B) Kommunikativ: bilish
- C) Bilish; tartibga solish
- D) Tartibga solish

4. Inson til orqali ...

- A) Axborot beradi
- B) Axborot qabul qiladi
- C) Axborot beradi, axborot qabul qiladi*
- D) Muamala, axborot beradi

5. Nutq o`stirish metodikasi qanday fan?

Bolalar nutqini o`stiradi

- A) Nutq o`stirish metodlarini o`rganadi
- B) Nutq o`stirish uslubiyoti pedagogik fan
- C) Nutq o`stirish metodikasi maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni
- D) shakllantirishga qaratilgan pedagogik qonuniyatlar o`rganiladi.*

6. Nutq o`stirish uslubiyoti fanining asosiy vazifasi – nimadan iborat?

- A) Nutq o`stirish uslubi va uslubiyotlarini ularning eng samarali vositalarini ilmiy – pedagogik asoslarda ishlab chiqish va bolalar bog`chalari tarbiyachilarini ular bilan ta'minlashdir.*
- B) Tarbiyachilar yordamida bolalarda kerakli nutqiy ko`nikmalarni shakllantirish
- C) Bolalar nutqini shakllantirish
- D) Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda dialogik nutqni shakllantirish

7. Nutq o`stirish uslubiyotining maqsadi nimadan iborat?

- A) Bolalarning og`zaki nutqini rivojlantirish, nutqiy muloqotda ko`nikmalini rivojlantirish
- B) Og`zaki nutqini shakllantiradi*
- C) Xikoya qilishga o`rgantadi
- D) Muomalaga o`rgatish

8. Nutqni rivojlantirish vazifalari nechta?

- A) 5 ta
- B) 2 ta
- C) 4 ta

D)7 ta*

9.Nutqni tovush madaniyati nimaga asoslanadi?

A)O`zbek tilining fonetikasiga

B)Orfoepiyasiga

C)Tovush tomoniga, ya'ni o`zbek tilining fonetikasiga va arfoepiyasiga*

D)Urg`u, diqqatga

10.Dialogik nutqni shakllantirish bu –

A)Boshqalarning nutqini tinglash, tushunish, so`zlashishni quvvatlash, savol berish*

B)Tinglash va tushunish

C)Savol – javob qilish

D)Lug`at boyligini o`stirish

11.Monologik nutq qayosi yoshdan shakllanadi?

A)4 yoshdan

B)5 yoshdan*

C)3 yoshdan

D)2 yoshdan

12.“Nutq o`stirish dasturi” nimaga asoslangan?

A)Psixologiyaga

B)Pedagogika

C)Bola shaxsini rivojlantirish

D)Og`zaki nutqini rivojlantirish va o`zlashtirish to`g`risidagi psixologiya fani ma'lumotlariga va bilish faoliyatining xususiyatlari to`g`risidagi nazariyaga asoslangan*

13.Tilni o`zlashtirish qanuniyatlari nechta?

A)2 ta

B)3 ta

C)5 ta

D)6 ta*

14.Nutqning necha xil shakli mavjud?

A)Sensor va motor nutq*

B)Demalogik va monologik

C)Og`zaki va tashqi nutq

D)Ichki va tashqi nutq

15.Ilk yoshgacha bo`lgan bolalar nuqining davrlarini belgilang?

A)Chinqirish, guvrash

B)Tayyorgarlik, nutqning mustaqil rivojlantirish davri.*

C)Nutqsiz taraqqiyot

D)Til chiqarish davri

16.Nutqqa tayyorgarlik davri necha bosqichdan iborat?

A)3 bosqich (chinqirish, guvrash, til chiqarish)*

B)2 bosqich (chinqirish, guvrash)

C)4 bosqich (2,5 – 3 oy, 5 – 6 oy, 9 – 10 oy, 1 yosh)

D)5 bosqich, 5, 6 bosqich

17.Lug`atni boyitish ishlari necha yo`nalishda olib boriladi?

A)2 yo`nalishda

- B)4 yo`nalishda
- C)5 yo`nalishda
- D)3 yo`nalishda*

18.Kuzatish mashg`ulotlarining vazifasi..

- A)Bolalarda kuzatuvchanlik qobiliyatini o`stirish
- B)Amaliy tajribalarni orttiriy
- C)O`z his – tuyg`ularidan foydalanishga o`rgatish
- D)A, B, S javoblar to`g`ri *

19.Nutq o`stirish mashg`ulotlari necha qismdan ibrorat bo`ladi?

- A)3 qismdan
- B)Asosiy va yakuniy qismdan
- C)5 qismdan *
- D)Dastur mazmunidan

20.Badiiy asarlarni tanishtirish orqali bolalarda qanday malakalar shakllanadi

- A)Tinglash va tushunish, axloqiy sifatlarni baholash asar qahramonlarini baholash*
- B)Badiiy asarni tinglash va tushunish
- C)Asar qahramonlari hatti – harakatlarini baholash
- D)Savollarga javob berish malakasi

21.To`g`ri nutq bu –

- A)Tovush va so`zlarni to`g`ri talaffuz qilish
- B)To`g`ri talaffuz, so`zlarni ma'nosiga ko`ra to`g`ri ishlatish, gramatik qoidalarga asoslash*
- C)o`z fikrini to`g`ri va aniq ifodalay olish
- D)Mashg`ulot va mehnat jarayonida nutq

22.“Bolalar bog`chasida ta'lim – tarbiya dasturi”da bola nutqini rivojlantirish bo`yicha qanday ish turi ko`rsatilgan?

- A)Bolalarni erkin muomalaga o`rgatish
- B)O`yin faoliyatida muomala
- C)Erkin muomalaga o`rgatish va nutq o`stirish bo`yicha mustaqil mashg`ulotlar*
- D)nutq o`stirish mashg`ulotlari

23.Bolalarni erkin muomalaga o`rgatish qanday faoliyatlar jarayonida amalga oshiriladi?

- A)Maishiy faoliyatda, sayr vaqtida
- B)O`yin jarayonida, maishiy faoliyatda, sayr vaqtida, mehnat jarayonida, tevarak – atrof bilan tanishda, boshqa mashqlarda*
- C)Maxsus mashg`ulotlarda, kiyinish va ovqatlanish jarayonida
- D)Bilim, ko`nikma va malakalarni mustahkamlovchi mashg`ulotlarda

24.O`qilgan asarlarni mustahkamlash usullari?

- A)Ijodiy hikoya qilishga o`rgatish
- B)She'rlarni yod oldirish, hikoya qilib berish.
- C)Badiiy asar instsenirovkasi
- D)Takroriy o`qib berish, hikoya qilib berish sahnalashtirish*

25.She'r yodlatishning asosiy maqsadi?

A)She'riyatga bo'lgan muhabbatni o'yg'otish

B)Badiiy didni tarbiyalash

C)She'riyatga muhabbat, badiiy did she'riyatni idrok etish*

D)She'riyat namunalarini idrok etish

26.She'r yod oldirishda tarbiyachi oldiga qo'yiladigan vazifalar?

A)Esda olib qolish, she'rga qiziqish, she'r mazmuni, ifodali o'qib berish*

B)Ifodali aytib berishga o'rgatish

C)She'rdagi qiyin so'zlarning ma'nosini tushunish

D)She'rga nisbatan muhabbat uyg'otish

27.Asarni ifodali bayon etish necha yo'nalishda amalga oshiriladi?

A)5

B)4

C)3*

D)7

28.Maishiy mavzudagi suhbatlar bu –

A)Bolalar kuzatgan va ishtirok etgan voqea va hodisalar

B)Oila a'zolarining ismlari, ishlash joylari, uydagi mashg'ulotlari

C)Uy va bog'cha muhitini taqqoslash

D)Barcha javob to'g'ri*

29.Suhbat necha qismdan iborat bo'ladi?

A)3 qismdan – suhbat boshlash borishi, yakunlash.*

B)2 qismdan – suhbatni borish, yakunlash

C)1 – qismdan – suhbatga mavzu tanlash

D)Suhbat qismlardan iborat bo'lmaydi.

30.Savollarga qo'yiladigan talablar?

A)Savol aniq va sodda bo'lish kerak

B)Idrok qilishni hisobga olish kerak

C)Savollarni aniqlash, bolalarning yosh jihatlarini asosiy savolning mazmuni anglatilgan bo'lishi kerak*

D)Savolga javob aniq bo'lish kerak

31.Bolalarning dialogik nutqini tarkib toptirishda qanday maxsus mashg'ulotlardan foydalanadi?

A)Suhbatlar, suratlarni ko'rib chiqish, ta'limiy o'yin*

B)Ta'limiy o'yin, qo'g'irchoqlarni tasvirlash

C)Ma'lum mavzuga qaratilgan suhbat

D)Dialogik nutq o'stiruvchi mashg'ulotlar

32.Bog'lanishli nutqqa o'rgatishning qanday vazifalarni hal qiladi?

A)Bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish

B)Lug'at ishini

C)Dialogik va monologik nutq

D)Lug'at ishi, grammatik jihatdan shakllanganlik, tovush madaniyati*

33.Syujetli hikoya qilishga o'rgatish usullari.

A)Predmetli va syujetli suratlar

B)Surat mazmunini tushuntirishga yo'naltirilgan savollar namuna ko'rsatish va baholash*

C)Namuna ko'rsatish va baholash

D)Aniq ifodali soʻzlashga oʻrgatish

34.Ogʻzaki nutqning uslublarini toping?

A)Ichki va tashqi nutq

B)Ogʻzaki va yozma nutq

C)Soʻzlashuv va rasmiy uslub*

D)Soʻzlashuv uslubi, motor nutq

35.Nutq tembri nima?

A)Soʻzlarning tovlanishi, emotsional holatni anglatadi*

B)quvnoqlikni, xafalikni anglatadi.

C)Intonatsiya

D)Ifodali nutq

36.Intonatsiya bu –

A)Nutq mazmuni

B)Hammo ma'nodorlik vositalarini oʻz ichiga qamrab olgan murakkab majmua*

C)Nutqning ifodaviyligi

D)Nutqning ahongdorli

37.Ohangdorlik –

A)Ruhiy kechinmalarni birlashtiruvchi

B)Nutqning kuchi, surati

C)Jumlalarni talaffuz etish vaqtida ovozni balandlatish yoki pastlashish*

D)Kuylovchi yumshoq ohangdagi nutq

38.Nutq tempi –

A)Soʻzlovchining irodasi, niyat bilan bogʻliq

B)Nutqqi turlicha ohang beradi

C)Nutq mazmuniga qarab nutqning tezlashishi

D)Nutq mazmuniga qarab nutqning tezlashish yoki sekinlashish*

39.Ritm bu –

A)Urugʻli va urugʻsiz boʻgʻinlarning teng tarzda navbatlashib turish*

B)Boʻgʻinlarning qisqaligi va uzunligi

C)Ovozni balandlatish va pastlatish

D)Nutq tezligi va pastligi

40.Ovoz qanday vujudga keladi?

A)Nafas organlari ishtiroki

B)Jarangli, taroq ovozi

C)Ovoz naychalarining tebranilish natijasida vujudga keladi*

D)Nafas artikulyatsiyasi

41.Bolalar nutqida qanday grammatik hotalar uchraydi?

A)Kelishik qoʻimchalarni buzib aytadilar, soʻzlarni turlashda qiynaladilar

B)Sonlarni notoʻgʻri ishlatadilar

C)Fe'l shakllari va zamondoshlarini ishlatishda qiylanadilar

D)Barcha javob toʻgʻri*

42.Bolalar nutqidagi grammatik xotalarning sabablarni belgilang?

A)Morfologik qurilishni bilmasligi, kattalarning notoʻgʻri nutqi

B)Pedagogik ishlarni toʻgʻri yoʻlga qoʻymaslik mahalliq ilova ta'siri

C)A va V javob toʻgʻri*

D)Ta'lim- tarbiya jarayoni

43.Kichik guruhlarda surat ustida ishlash mashg`uloti necha qismdan iborat?

- A)2 qism*
- B)3 qism
- C)4 qism
- D)5 qism

44.Kichik guruhlarda surat bilan tanishtirish usullari –

- A)Maxsus suratlar ustida ishlash
- B)Suratni ko`rish savollarga javob berish, tarbiyachining o`zi hikoya qilish berish*
- C)Tarbiyachi hikoya qilib beradi, o`qib beradi
- D)Surat ustida hikoya qilishga o`rgatish

45.Mazmunli hikoyalar nechiga bo`linadi?

- A)Faktik va ijodiy hikoyalarga*
- B)To`qima va qayta hikoya qilishga
- C)Mazmunli hikoya
- D)To`g`ri javob yo`q

46.Og`zaki nutqning uslublarini toping?

- A)Ichki va tashqi nutq
- B)Og`zaki va yozma nutq
- C)So`zlashuv va rasmiy uslub*
- D)So`zlashuv uslubi, motor nutq

47.She'r yodlatishning asosiy maqsadi?

- A)She'riyatga bo`lgan muhabbatni o`yg`otish
- B)Badiiy didni tarbiyalash
- C)She'riyatga muhabbat, badiiy did she'riyatni idrok etish*
- D)She'riyat namunalarini idrok etish

48.Nutqning necha xil shakli mavjud?

- A)Sensor va motor nutq*
- B)Demalogik va monologik
- C)Og`zaki va tashqi nutq
- D)Ichki va tashqi nutq

49.Nutqqa tayyorgarlik davri necha bosqichdan iborat?

- A)3 bosqich (chinqirish, guvrash, til chiqarish)*
- B)2 bosqich (chinqirish, guvrash)
- C)4 bosqich (2,5 – 3 oy, 5 – 6 oy, 9 – 10 oy, 1 yosh)
- D)1bosqich, 5, 6 bosqich

50.Tilni o`zlashtirish qanuniyatlari nechta?

- A)2 ta
- B)3 ta
- C)5 ta
- D)6 ta*